

L/ho

M S F.

JAARGANG 149
MAART 1980

3

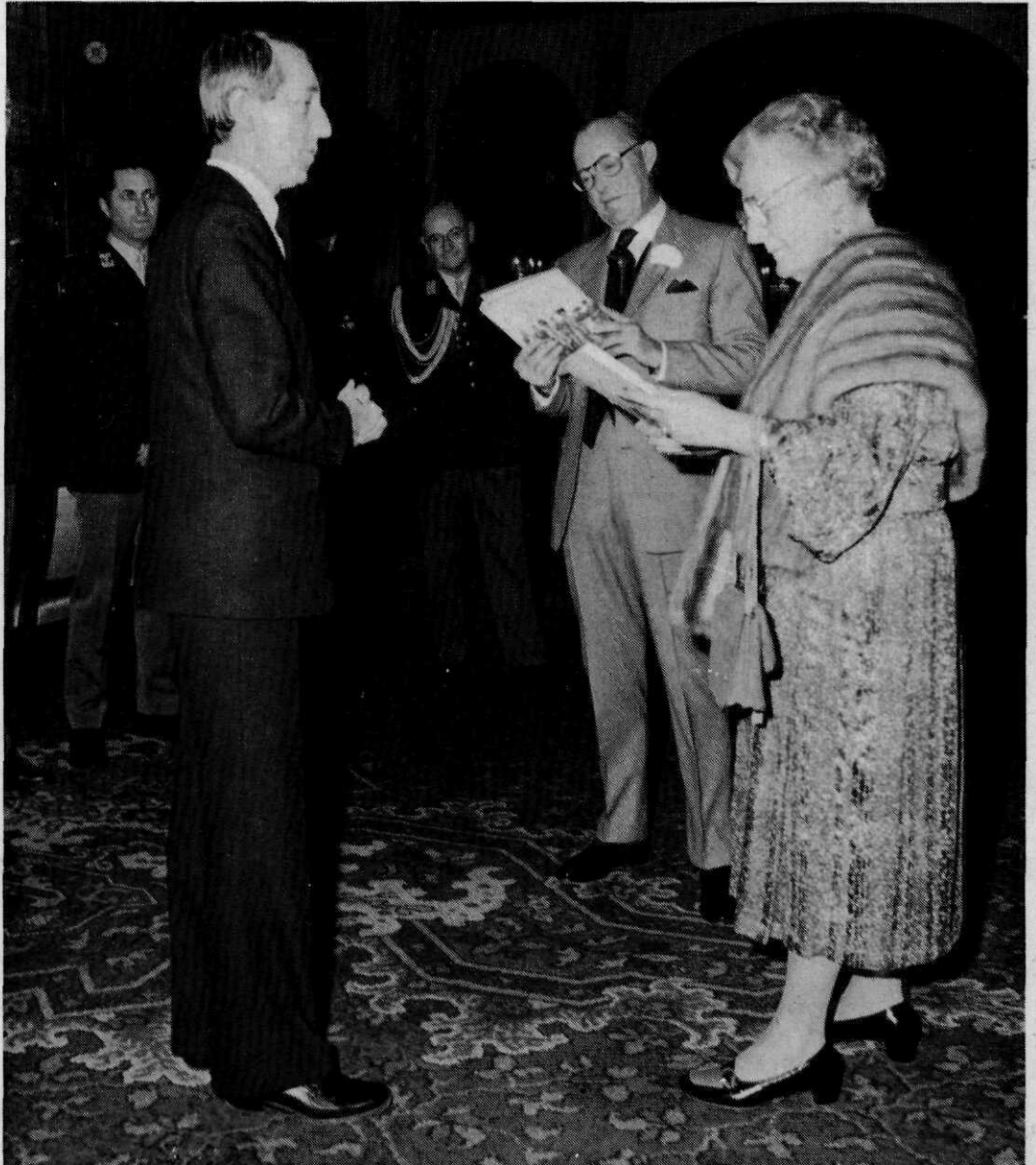
I

KON. MIL.ACADEMIE
BIBLIOTHEEK
Postbus 90.154
4800 RG. BREDA

militaire spectator

WAARIN OPGENOMEN
DE OFFICIELE
MEDEDELINGEN VAN
DE KONINKLIJKE
LANDMACHT EN DE
KONINKLIJKE
LUCHTMACHT

Koninklijke
belangstelling voor
het gedenkboek
„Grenadiers en
Jagers in
Nederland”

militaire spectator

MAANDBLAD

waarin opgenomen de officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

UITGAVE:

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

Secretaris:

Denijsstraat 135, 2551 HJ Den Haag

Ledenadministratie:

K. Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk

HOOFDREDACTEUR:

W. Walthuis

brigade-generaal der infanterie b.d.

ADJ.-HOOFDREDACTEUR:

H. A. Baaij

commodore van de Koninklijke Luchtmacht

REDACTEUREN:

P. Huysman

majoor der infanterie

ir. G. M. van der Laan

kolonel van de technische staf

W. C. Louwerse

luitenant-kolonel van de Koninklijke Luchtmacht

drs. J. W. M. Schulten

luitenant-kolonel van de verbindingdienst

CORRESPONDENTIE:

Grote Marktstraat 40, 2511 BJ Den Haag. Tel. (070) 72 13 68

ABONNEMENTEN:

f 30,—, buitenland f 40,— per jaar, losse nummers f 2,75

ADVERTENTIES:

Postbus 139. 21 70 AC Sassenheim. Tel. (02522) 1 90 23

Contractprijzen op aanvraag

NADRUK VERBODEN

98 Officiële mededelingen van de Koninklijke landmacht en de Koninklijke luchtmacht

99 Slaagt Brezjnef waar Hitler faalde?

102 Weer dienstplicht in Amerika? door J. Pelt, kolonel van de verbindingdienst b.d.

107 Schrap staan bij ondervragingen, door B. C. M. van Genuchten, H. M. Reijndorp en I. Lochmans, resp. kolonel der infanterie, majoor der jagers en adj.-onderofficier

123 Business management: vriend of vijand van het leger? Management in het spanningsveld van vredes- en oorlogsorganisatie, door drs. H. M. R. Heemstra, bedrijfskundig socioloog

134 Tweemaal Duits militair attaché in Moskou, door H. Toorenvliet, publicist

140 Boeken

OFFICIELE MEDEDELINGEN

KONINKLIJKE LANDMACHT - KONINKLIJKE LUCHTMACHT

Uit de landmacht- en luchtmachtorders

LuO 66509 (51.14/27). Bevordering, (tijdelijke benoeming, terugstelling in rang en ontheffing van de opleiding van dienstplichtig personeel der KLu (herdruk, oktober 1979).

LaO 79019 (21/50) / LuO 79514(21/47). Regeling werk- en rusttijden militairen. Voorlopige regeling vergoeding voor extra beslaglegging enz. (herdruk, november 1979).

LaO 79021 (51.12/15 I). Aannemings-eisen aspirant-marechaussees.

LuO 79516 (21/48). Bevelsverhoudingen, indelingen en in-onderhoudstelling.

LaO 70023 (55.5/74) / LuO 70515 (55.5/71). Toepassing Ziekenfondswet (militairen) (herdruk, december 1979).

LaO 79022 (55.1/9ai) / LuO 79517 (55.1/9af). Wijziging boekwerk Regeling inkomsten KL en KLu (37e wijziging).

LaO 79023 (51.2/112c) / LuO 79518 (51.2/86c). Derde wijziging districtsbeschikking 1977.

LaO 79024 (23.1/89) / LuO 79519 (23.1/97). Organisatie en taken van de directie interne controle krijgsmacht (DICK).

Lumed 521-79 (23.1/76 f). Commissie van advies inzake opleiding tot officier voor speciale diensten van de KLu.

Lamed 031-79 (78/397h). Cursus

voortgezette militaire vorming aan de Hogere Krijgsschool.

Lamed 032-79 (78/467). Opleiding loen sportinstructeur.

Lamed 034-79 (23.24/8g) / Lumed 522-79 (23.24/7g). Bewakingsgebieden brigades Koninklijke marechaussee.

LaCirc 003-79 op VS 2-1100 (15/1). Maatregelen ter voorkoming van letsel door het dragen van ringen.

LaCirc 004-79 (23.12.2/1). Overdracht taken en bevoegdheden sectie AGBLS aan afd. IBRD-DPKL.

Mededelingen van het Commando Verbindingen Koninklijke landmacht

VS 11-7 (Radiotelefonieprocedure, 4e druk). De thans verschenen 4e druk is aangepast aan de gewijzigde ACP-125 (Radiotelefonieprocedure) en de Stanag 5042 (Militaire Symbolen). De procedure is afgestemd op de momenteel bij de KL in gebruik zijnde radiotelefonieapparatuur; tevens is voldaan aan het verlangen van de tactische wapens om tijdens het gevecht tot een snellere en eenvoudiger procedure te komen.

IK 11-7 (Memorandum voor radiotelefonie, 7e druk). Een nieuwe druk van IK 11-7 werd noodzakelijk omdat de inhoud niet meer in overeen-

stemming was met voorschrift VS 11-7 (Radiotelefonieprocedure, 4e dr.).

IK 11-9 (Memorandum voor telegrafisten, 5e druk). Een nieuwe druk van IK 11-9 werd noodzakelijk omdat de inhoud niet meer in overeenstemming was met de voorschriften VS 11-9 (Radiotelegrafieprocedure) en VS 11-23 (Tactische codes en waarmerken).

VS 11-11 (Verbindingen Algemeen, 1e druk). Bevelvoering en verbindingen worden steeds nauwer met elkaar verweven. Kennis van verbindingen, hun mogelijkheden alsmede de voor- en nadelen van de diverse verbindingsmiddelen zijn voor een goede bevelvoering onontbeerlijk. Dit voorschrift richt zich rechtstreeks tot commandanten en stafofficieren op alle bevelsniveaus met informatie over verbindingsstelsels en -systemen. Het bevat voorts beschouwingen over de omgeving, waarin het gevecht moet worden gevoerd, etherverzadiging, eov-dreiging, overbelasting van verbindingsystemen en emp-Invloeden. Het voorschrift is zodanig ingericht, dat op eenvoudige wijze hoofdstukken kunnen worden toegevoegd als daaraan — op grond van commentaren — behoefte zou bestaan.

VS 11-18 (Telexprocedures, 2e druk, 1e wijziging). Deze wijziging vloeit voort uit een wijziging op ACP 127 NATO SUPP-3 (Message Relay Procedures).

VS 11-41 (Veldtelefoonapparatuur, 1e druk, 1e wijziging). De wijziging heeft betrekking op de veldtelefooncentrale „TC-5160”, die nog niet in het voorschrift was opgenomen.

De aandacht wordt erop gevestigd, dat officieren, die maandelijks van Rijksweg de „Militaire Spectator” ontvangen, bij wijziging van hun adres, dit dienen bekend te maken aan de administratie van de eenheid waarbij zij in onderhoud zijn.

Slaagt Brezjnev waar Hitler faalde?

MS Toen de Britse geograaf Sir Halford J. Mackinder in 1919 zijn visie op de toenmalige internationale verhoudingen neerlegde in zijn boek *Democratic ideals and reality*, was het vooral zijn bedoeling een ernstige waarschuwing te laten horen voor het gevaar dat de wereld op zeker moment zou kunnen worden overheerst door een roofzuchtige landmogendheid die zich ook op zee zou gaan ontwikkelen tot een onoverwinnelijke macht. De kort daarvoor geëindigde Eerste Wereldoorlog had reeds aangetoond hoe hachelijk de gevolgen konden zijn van een dramatische verstoring van het machtsevenwicht op het Europese vasteland. Toen Frankrijk onmachtig was gebleken, niet in staat het expansionistische Duitsland in toom te houden, zag het Britse imperium zich genoodzaakt de benarde bondgenoot in diens eigen land te hulp te komen om te verhinderen dat de continentale mogendheid uit Centraal-Europa zich in het bezit zou stellen van de Franse oceaanhavens en zich van die uitvalsbases uit zou gaan manifesteren in de maritieme sfeer. Gezien die recente ervaringen laat zich begrijpen dat Mackinder bovenal wilde waarschuwen voor een mogelijke reprise van die gelukkig nog bijtijds verijdelde poging: indien immers de overwinnaars zouden verzuimen de kansen op een hernieuwde agressie al op voorhand in de kiem te smoren, zou de verdere ontwikkeling van destijds nog in de kinderschoenen staande middelen als vliegtuig, tank en motortransport zeer wel kunnen uitmonden in een beslissende voorsprong voor de strijdkrachten van de continentale veroveraar. Een profeet wordt evenwel in het eigen land gewoonlijk niet geëerd. Zijn waarschuwende stem wordt niet beluisterd en als regel wordt zijn gelijk eerst erkend nadat het onheil zich reeds heeft voltrokken. Zo verging het ook Mackinder. Het waren níét de gewaarschuwde maritieme mogendheden die zich richtten naar zijn raadgevingen, het waren integendeel de usurpatoren die zich als zijn beste leerlingen deden kennen. Terwijl hij toch de zeevarende naties had willen mobiliseren tegen de

dodelijke dreiging van een groeiende macht op het continent, was het juist die landmogendheid die zijn lessen ter harte nam. Het nationaalsocialistische imperialisme ontwikkelde zich onmiskenbaar langs de door Mackinder geschetste lijnen, die grondig waren bestudeerd en verder uitgewerkt door professor Karl Haushofer, de grondlegger van de nieuwe wetenschap *Geopolitik* waarin geografie en internationale politiek werden geïntegreerd tot een basis voor het handelen van staten en staatslieden. Haushofer, sinds 1921 hoogleraar aan de universiteit van München, beschouwde de staat als een levend organisme welks aard het is zich uit te breiden langs de lijnen die daartoe in de geografie als het ware zijn voorbestemd; de sterke staat dient daarbij de ruimte te benutten die door de zwakkere niet kan worden opgevuld. De invloed die Haushofer — wiens militaire carrière onder Hitler met de generaalrang werd bekroond — heeft gehad op de Duitse *geostrategie* die tot de beoogde realisatie van „Deutschland über alles in der Welt” zou moeten leiden, begon toen Hitler door zijn destijds in München studerende secretaris Rudolf Hess opmerkzaam werd gemaakt op de waardevolle theorieën van de *Geopolitiker*. De *Lebensraum* filosofie, verwoord in *Mein Kampf*, het streven naar territoriale uitbreiding in Oost-Europa ter verwezenlijking van de aloude Pruisische *Drang nach dem Osten*, de naar een mondiale strategie tenderende conceptie van een machtige doorstoot via het Midden-Oosten om de over-landverbinding met de Japanse bondgenoot tot stand te brengen, het waren stuk voor stuk door Haushofer geïnspireerde doelstellingen, die hij zelf op zijn beurt weer goeddeels had ontleend aan de door Mackinder ontvouwde inzichten. Het was dan ook geenszins verwonderlijk dat de herdruk van Mackinders boek in april 1942 een voorwoord van de schrijver bevatte waarin deze opmerkte: „The German school of Geopolitics has been much debated of late, and since its founder, General Haushofer, made pointed reference in his writings to my views, it seems

well that my own statement of them should again be made publicly available”.

Om nu de draagwijdte van Mackinders visie en Haushofers geostrategische adviezen te kunnen beseffen is het goed, kort samen te vatten hoe de eerstgenoemde dacht over de samenhang van geografie en politiek. Voor hem, wiens wieg in het door de zeeën omspoelde Albion had gestaan, was het duidelijk dat de wereld in wezen slechts bestaat uit tweeërlei machtsgroeperingen, te weten de zeevarenden en de landbewoners; de ontwikkelingen in de negentiende eeuw — de industriële revolutie, de wedloop om de grondstoffen en de kolonisatie van overzeese gebieden — hadden hem ervan overtuigd dat de zeevarende naties daarbij in een gunstige positie hadden verkeerd.

Anderzijds had de voortschrijdende technologie hem de ogen geopend voor het betrekkelijke van afstanden en afmetingen in een „shrinking world”, en dientengevolge voorzag hij de mogelijkheid dat ook landlegers een strategische mobiliteit zouden kunnen verwerven die voorheen slechts was voorbehouden aan wie zijn militaire machtsmiddelen met zeetransport kon verplaatsen. Die strategische mobiliteit zou door een expansionistische mogendheid uit de continentale sfeer kunnen worden aangewend om zich metterdaad te verzekeren van de suprematie op het grootste landmassief ter wereld, vooropgesteld dat de veroveraar — anders dan zijn vele voorgangers uit de wereldgeschiedenis — behalve over de vereiste mobiliteit tevens zou beschikken over de onmisbare massale mankracht.

Dat grootste landmassief, gevormd door Europa, Azië en Afrika samen, betitelde Mackinder als „het Wereldeiland”; aangezien dat eiland niet alleen een onmetelijke rijkdom aan alle denkbare grondstoffen herbergde maar ook het gros van de wereldbevolking, moest wel duidelijk zijn dat de macht die het Wereldeiland beheerste daarmee tevens zou zijn verzekerd van de wereldheerschappij. Voor de continentale imperialisten zou het overigens niet eens nodig zijn het gehele Wereldeiland aan zich te onderwerpen, zij zouden kunnen volstaan met het beheersen van „het Hartland”, de kern van Eurazië, waar de maritieme macht niet kon binnendringen omdat de natuurlijke barrières de scheepvaart beletten. Dat Hartland omvat het gros van het grondgebied van de huidige Sovjet-Unie alsmede een aantal Aziatische streken die dicht bij de kusten liggen maar daarvan zijn gescheiden door natuurlijke hindernissen; tot die gebieden behoren onder meer . . . Iran, Afghanistan, Tibet, Mongolië en een aanzienlijk deel van China. Mackinder beschreef het belang van dat

gebied reeds in 1904, in een artikel met de veelzeggende titel *The geographical pivot of history*. Zijn opvattingen zou men gevoeglijk als tijdloos kunnen kwalificeren, want in grote trekken zijn zij nog steeds terug te vinden in de strategie der supermachten van onze dagen, zij het dat de natuurlijke ontoegankelijkheid van het Hartland moet worden gerelativeerd omdat ook de maritieme macht niet meer uitsluitend aan het gebruik van de waterwegen is gebonden.

Onder invloed van Mackinder kwam Haushofer tot zijn adviezen aan Hitler. Hij maakte zich daarbij tot doctrine hetgeen Mackinder had bedoeld als waarschuwing, namelijk de samenvatting die door de moderne strategen uit Mackinders Hartlandtheorie werd geëxtraheerd:

*Who rules East Europe commands the Heartland;
who rules the Heartland commands the World-Island;
who rules the World-Island commands the World.*

Begrijpelijk immers, dat een macht die reeds bezeten is van een expansiedrang in oostelijke richting, en die voor het verwezenlijken daarvan beschikt over voldoende mankracht alsmede over een toereikend geachte mobiliteit, zich gaarne zal willen meester maken van Oost-Europa als de citadel van waaruit het Hartland kan worden beheerst: uiteindelijk zouden dan de landstrijdkrachten nog slechts de maritieme macht van het Wereldeiland behoeven te verdrijven, voor zover die althans zou pogen zich in de Randgebieden staande te houden. Het was, zoals bekend, dié strategische operatie die ten slotte het vermogen van de continentale imperialisten bleek te boven te gaan. Daar faalde Hitler.

In het voorlaatste decennium van de twintigste eeuw heeft Mackinders waarschuwing nog nauwelijks aan waarde ingeboet. Zijn boek verdient ook nu nog grondig te worden bestudeerd, al doet de lezer verstandig de vorderingen van de moderne techniek daarbij niet te veronachtzamen. Het is goed tevens te bedenken dat de militaire theoretici van zowel de Sovjet-Unie als de Chinese Volksrepubliek fervente aanhangers zijn van de theorieën van Mackinder én Haushofer; geen wonder, want béide staten bevinden zich reeds in de voor adspirant-wereldveroveraars gunstige uitgangspositie dat zij in het bezit zijn van een deel van het Hartland, al zijn zij dan ook — of misschien juist dáárom — voor het huidige elkaars felle tegenstrevers.

De Russische operatie tegen Afghanistan duidt er-

op dat het Kremlin onverkort vasthoudt aan de Hartlandtheorie, en derhalve de invloed van de maritieme macht uit de Randgebieden wil weren. Dat streven heeft inmiddels al aanzienlijke successen geboekt. Weliswaar slaagde het verdrijven van de zeemogendheden in Korea níét geheel volgens plan, maar de medestanders in Vietnam, Laos en Cambodja kweten zich naar behoren van hun taak; een vinger in de Indiase pap lijkt voor de maritieme groep voorshands een illusie, Thailand vreest een communistische inval, en aangezien ook Iran tot het Hartland moet worden gerekend valt het ergste te vrezen wanneer de Sovjet-Unie Haushofers geopolitieke axioma in praktijk brengt en het vacuüm opvult.

Het waarschuwendende betoog van Mackinder gold de maritieme staten van zijn tijd. Helaas was het goeddeels aan dovemans oor gepreikt: het was slechts dank zij de eilandbewoners van het westelijke halfrond dat de ramp kon worden afgewend.

De continentale imperialisten van vandaag hantieren klaarblijkelijk een ander draaiboek; zij hebben het Hartland éérst bemachtigd en gelijktijdig hun maritieme macht opgebouwd, het gaat tháns nog om de Randgebieden. De vraag is dus inderdaad of Brezjnev gaat slagen waar Hitler mistastte. Daarop zal bevestigend worden geantwoord indien men in de Randgebieden weigert het teken aan de wand te verstaan!

KONINKLIJKE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP

Op maandag **17 maart a.s.** houdt de vereniging een bijeenkomst in het Congresgebouw te Den Haag, geldende als Algemene Ledenvergadering in de zin der statuten, aanvangende te 19.30 uur. Voor de agenda zij verwezen naar het verenigingsorgaan Mars in Cathedra nr 44 van 15 januari jl.

In aansluiting daarop zal, aanvangende te 20.00 uur, voor leden en belangstellenden een inleiding worden gehouden over het onderwerp

Die strategische Bedeutung der zivilen Verteidigung im Bündnis und in der Bundesrepublik Deutschland

door Dr. Dr. Eichstädt, Präsident der Akademie für zivile Verteidigung. De voordracht zal worden gehouden in de Duitse taal, volgens onderstaand schema, en zal worden afgerond met de gebruikelijke gelegenheid tot discussie.

VORBEMERKUNG

Frage nach dem strategischen Stellenwert der ZV

BEGRIFF, ZIELE, FORMEN UND FAKTOREN MODERNER STRATEGIE

I. Wandlungen des Strategiebegriffs

1. Strategie als Kriegskunst
2. Strategie als Mittel der Politik

II. Ziele und Formen moderner Strategie

1. Ziele offensiver und defensiver Strategie
2. Formen der Strategie
 - a. Offensive Strategie
 - b. Defensieve Strategie

jeweils auf aussenpolitischem, innenpolitischem ökonomischem und militärischem Gebiet.

III. Innenpolitische Faktoren der Gesamtstrategie

1. Abhängigkeit der Gesamtstrategie von innenpolitischen Faktoren
2. Faktoren der inneren Stabilität

DIE ROLLE DER ZIVILEN VERTEIDIGUNG IM BÜNDNIS

I. Die NATO als Defensivbündnis

1. Offensive Züge der Strategie des WP
2. Defensieve Merkmale des NATO-Bündnisses

II. NATO und zivile Verteidigung

1. Die Empfehlungen vom Mai 1955
2. Gründe für die Vernachlässigung der zivilen NATO-Verteidigung

a. Struktur des Bündnisses, Aufgaben der ZV und Ausschüsse

b. Wechselbeziehungen zwischen Abschreckungsstrategie und ZV

c. Die Rolle der Krisenbeherrschung

d. Die Ministerratsrichtlinie vom Frühjahr 1977

3. Zusammenfassung

DIE ROLLE DER ZIVILEN VERTEIDIGUNG IN DER BUNDESREPUBLIK

I. Die ZV im System der Staatsfunktionen

1. Staatsfunktionen und Bedrohung
2. Gesamtverteidigung als Zusammenfassung von militärischer und ziviler Verteidigung
3. Begriff der zivilen Verteidigung

II. Funktionen und Aufgaben der zivilen Verteidigung in der Bundesrepublik

1. Rolle der ZV bei der Krisenbewältigung
2. Bedeutung der ZV für die Herstellung der Verteidigungsbereitschaft
3. Aufgabengebiete der ZV
4. Strategische Bedeutung der ZV

WERTUNG UND AUSBLICK

I. Fehlen einer sicherheitspolitischen Gesamtkonzeption des Westens

II. Notwendigkeit einer Stärkung der Gesamtverteidigung

Weer dienstplicht in Amerika?

J. Pelt

kolonel van de verbindingdienst b.d.

Op 1 januari 1973 vervingen de Verenigde Staten het toen reeds langer dan dertig jaar functionerende dienstplichtstelsel door een nieuwe conceptie voor de legervorming, de „All-Volunteer Force”. Eens gekarakteriseerd met de uitspraak „one of the largest experiments in public policy ever conducted” ([4] blz. 113), blijkt dit — thans amper zeven jaar bestaande — vrijwilligersstelsel in zulke grote moeilijkheden te zijn geraakt dat drastische veranderingen onvermijdelijk lijken.

De feiten en omstandigheden, die indertijd hebben geleid tot de overgang naar de All-Volunteer Force zijn op zichzelf zeker interessant maar hebben nu feitelijk alleen nog historische betekenis en zullen in dit betoog daarom verder niet meer ter sprake komen.

Nu gaat het in de Verenigde Staten om de grote moeilijkheden, die men ondervindt bij het in stand houden van een goed bemande en voor haar taken berekende krijgsmacht op basis van vrijwillige in plaats van wettelijk verplichte dienstneming. Die moeilijkheden zullen in de eerstvolgende jaren zelfs zó groot worden dat er volgens velen slechts één afdoende oplossing mogelijk is: wederinvoering van de algemene dienstplicht.

Hieronder belichten wij de voornaamste facetten van deze problematiek.

Te weinig vrijwilligers

Anders dan men het wel eens wil voorstellen heeft men in de VS algemeen de overtuiging dat het moderne militaire bedrijf (nog steeds) wordt beheerst door de kwaliteit en de kwantiteit van het personeel. De wapentechnologie heeft vooral in de laatste twintig jaar weliswaar een enorme vlucht genomen, maar bezieling, moed, geoefendheid, discipline, teamgeest, doorzettingsvermogen en overeenkomstige eigenschappen zijn ook op het moderne slagveld uiteindelijk toch nog de doorslaggevendende factoren. Misschien was dit wel een van

TABEL 1

Army	775.000	(184.600)
Navy	529.000	(101.200)
Marine Corps	189.000	(57.400)
Air Force	580.000	(75.500)
Totaal	2.073.000	(418.700)

de belangrijkste lessen, die de Amerikanen uit de Vietnamese oorlog hebben getrokken. De personeelsbezetting van de All-Volunteer Force nu schiet op een alarmerende wijze tekort in zowel kwaliteit als kwantiteit. Hier volgen enkele cijfers om de lezer een idee te geven van de omvang van het probleem. Eind 1976 waren de in tabel 1 vermelde aantallen in actieve dienst ([5] blz. 46). De getallen tussen haakjes hebben betrekking op nieuw geworven vrijwilligers die nooit eerder in militaire dienst waren geweest: de zogenaamde „nonprior service males and females”, afgekort NPS. Sedert 1976 zijn deze getallen niet veel veranderd. De Mariniers hebben — voornamelijk om budgettaire redenen — weliswaar besloten hun vredessterkte (het aantal, dat in vredestijd werkelijk in actieve dienst zou moeten zijn) geleidelijk te reduceren tot 179.000 tegen oktober 1981, maar de totale behoefte aan NPS-jongelieden blijft de eerstkomende jaren toch gefixeerd op circa 400.000 per jaar. Het grote verschil met 1976 ligt in de verontrustende wervingstekorten, die alle krijgsmachtdelen in het bijzonder gedurende het laatste jaar hebben ondervonden. De prognoses voor 1980 en de daarop volgende jaren roepen zelfs een nog somberder beeld op. Tabel 2 geeft een indruk van de teleurstellende rekrutering van

TABEL 2

De werving van „nonprior service” mannen en vrouwen in de periode april—juni 1979

	Behoefte	Geworven	Tekort
Army	48.000	38.200	22%
Navy	23.300	19.900	14%
Marine Corps	10.800	10.300	5%
Air Force	16.400	15.800	4%
Totaal	99.400	84.200	15%

eerste-verband (NPS) mannen en vrouwen gedurende de periode april-juni 1979.¹

Kwaliteit loopt ook terug

Zoals eerder werd opgemerkt, is kwantiteit echter niet het enige vraagstuk van de All-Volunteer Force. Ook de kwaliteit van de jonge vrijwilligers gaat geleidelijk achteruit. Op grond van verschillende onderzoeken was men reeds tijdens de voorbereiding van het vrijwilligersstelsel in de jaren 1970-1972 tot de conclusie gekomen dat een goede en constante personeelskwaliteit zou kunnen worden gewaarborgd indien bij de werving ten minste een voltooide high-schoolvoorbereiding zou worden geëist ([4] blz. 129). Falen in het bereiken van de eindstreep op een high school is in de grote vrijheid, zelfwerkzaamheid en wedijversfeer die zo'n Amerikaanse middelbare school typeren inderdaad meestal wel te wijten aan een gebrek aan discipline en/of motivatie, de twee belangrijkste eigenschappen die men graag in een toekomstige vrijwilliger aanwezig ziet. De theoretische veronderstelling is naderhand in de praktijk geheel juist gebleken. De vrijwilligers zonder high-school diploma, die men soms noodgedwongen toch moet aannemen om niet te ver onder de behoefte te blijven, vertonen als groep steeds het hoogste percentage uitvallers. Vooral de categorie van 17-jarige mannen zonder high-school diploma vertoont een zeer hoge uitval. De landmacht besloot in 1978 dan ook deze categorie helemaal niet meer voor de werving in beschouwing te nemen, maar moest deze ongunstige groep nog geen jaar later toch weer tot de werving toelaten omdat de tekorten zo groot werden.² Dat is tekenend voor de nood waarin men is komen te verkeren.

Fraude

Onder de gegeven omstandigheden wordt natuurlijk grote druk uitgeoefend op de wervingsinstanties om toch ten minste de benodigde aantallen binnen te krijgen. Deze pressie heeft het afgelopen jaar helaas geleid tot tamelijk wijdverspreide malversaties bij de werving. De gerechtelijke onderzoeken zijn momenteel nog in volle gang en trekken uiteraard nogal wat publieke belangstelling. De Washington Post rapporteerde op 16 oktober jongstleden, dat de landmacht op grond van het

reeds verkregen bewijsmateriaal heeft moeten besluiten het onderzoek uit te breiden tot het gehele Recruiting Command. Wervingsofficieren en -onderofficieren zouden zich volgens de beschuldigingen hebben beziggehouden met het tevoren verstrekken van de antwoorden van toelatingstests, met het vervalsen van geboortedata en andere persoonsgegevens, van schooldiploma's, van politie- en medische rapporten. Zelfs zouden in sommige gevallen vervalste Social Cards zijn uitgelekt. Hoeveel ondermaatse vrijwilligers door deze frauduleuze handelingen de krijgsmacht zijn binnengekomen laat zich voorlopig alleen nog maar raden. Hopelijk zijn de meesten tijdens de eerste opleiding alweer door de mand gevallen en vlug afgevoerd, zodat geen te grote schade is toegebracht aan de feitelijke effectiviteit van de krijgsmacht.

Gevechtswaarde en kosten

De effectiviteit van de huidige vrijwilligerskrijgsmacht wordt overigens door velen nog in een breder perspectief geplaatst. Er zijn nogal wat professionelen, in het bijzonder onder de politici en militairen, die de werkelijke gevechtswaarde van de huidige All-Volunteer Force in twijfel trekken. Hun hoofdbezwaar gaat uit naar de fundamentele karakterverandering die de militaire organisatie onderging bij de overgang van het dienstplicht naar het vrijwilligersstelsel. Professor Charles C. Moskos jr. vat dit transitieaspect in de studiebundel „The All-Volunteer Force and American society” samen onder de titel „The All-Volunteer Force: an institution or an occupation?”. De tegenstelling wordt door hem als volgt gekenschetst ([6] blz. 53-56).

The basic hypothesis is that the American Military is moving from an institutional format to one more and more resembling that of an occupation.

An institution is legitimated in terms of values and norms, i.e. a purpose transcending individual self-interest in favor of a presumed higher good. Members of an institution are often seen as following a calling.

An occupation is legitimated in terms of the marketplace, i.e. prevailing monetary rewards for equivalent competencies. Supply and demand rather than normative considerations are paramount.

Instead of a military system anchored in the normative values of an institution, captured in words like „duty,” „honor,” „country,” the Gates Commission explicitly argued that primary reliance in recruiting an armed force should be on monetary inducements guided by marketplace standards. Yet it is questionable to the extreme whether the market system is the

¹ „Military lags further in recruiting”. *Washington Post*, 21 aug. 1979.

² „Army drops high school requirement”. *Washington Post*, 7 juli 1979.

best way to motivate an Army or cost-benefit analyses the way to strengthen a service institution.

De Gates Commission, die in bovenstaand citaat wordt genoemd, was de invloedrijke „President's commission on an All-Volunteer Force”, die in 1970 met de publikatie van een lijvig, en volgens critici veel te eenzijdig, de financieel-economische voordelen beklemtonend, studierapport de grondslag legde voor het nieuwe vrijwilligersleger ([9] „Introduction”). De Gates-commissie — zo genoemd naar de voorzitter — verwachtte dat de All-Volunteer Force na een korte aanloopperiode spoedig in staat zou zijn de primaire taak, nl. een oorlog voeren en winnen, te verrichten op een effectievere wijze en tegen lagere kosten dan een vergelijkbaar dienstplichtigenleger. Aan die grotere effectiviteit wordt thans ernstig getwijfeld, niet alleen door defensiespecialisten als Moskos, maar — zij het minder in het openbaar — bepaald ook door verschillende militaire autoriteiten.

Wat de kosten betreft, de All-Volunteer Force is tot nu toe zeker niet goedkoper gebleken dan een overeenkomstige strijdmacht op basis van dienstplichtigen. Blijft men verbetering van de personeelssituatie verder zoeken in geld verslindende hogere bonussen, nog luxueuzere behuizing, nog duurdere studiefaciliteiten, enz., dan wordt de kosten-batenverhouding weldra helemaal scheefgetrokken.

Brigade-generaal McMillan, die momenteel bij het US Marine Corps verantwoordelijk is voor de werving, verwoordde kort geleden het huidige dilemma op een kernachtige manier: „What should the government pay a man to risk his life in combat?”. Hij ziet duidelijk geen heil meer in het nog langer vasthouden aan vrije-markteconomische principes voor de legervorming.³

„Social misrepresentation”

Een volgend hoofdprobleem van de huidige All-Volunteer Force is de onevenredige „social representation”. Mede door de ontwikkelingen in het negervraagstuk is in de Verenigde Staten gedurende de laatste tien à vijftien jaren een sterk bewustzijn gegroeid met betrekking tot de maatschappelijke plaats en functie van minderheidsgroepen in het algemeen en van de negers in het bijzonder. Dat bewustzijn manifesteert zich op defensiegebied in de overtuiging dat de samenstelling van de krijgsmacht zo nauwkeurig mogelijk de sociale structuur moet weerspiegelen van de samenleving,

³ „Fervor over Iran is no incentive to join the service”. *Washington Post*, 22 december 1979.

die door die krijgsmacht in tijden van crisis en oorlog moet worden verdedigd. Cooper onderkent dan verder drie facetten aan dit vraagstuk van „social representation”:

Three issues seem to have dominated the debate: first, concern that the military will become isolated from the 'mainstream' of American society under a volunteer regime; second, concern that the AVF will lead to a mercenary force of professional soldiers; third, that the poor and the black will bear an 'unfair' burden in the nation's defense. ([4] blz. 204)

De twee eerstgenoemde punten spelen voorshands helemaal geen rol, want het gros van de vrijwilligers blijft — anders dan werd gehoopt — veel te kort in dienst om van het volk te kunnen vreemden of zich de ongewenste eigenschappen van echte huursoldaten eigen te maken. Wel is het uit een oogpunt van sociale vertegenwoordiging een alarmerende zaak dat het percentage armen en negers zo hoog is en bovendien nog steeds groeit. Een statistiek van het Department of the Army geeft de volgende percentages voor eerste-verband (NPS) negers gedurende de eerste zes jaren van de AVF:

1973 - 26,8%	1975 - 22,0%	1977 - 31,9%
1974 - 26,5%	1976 - 27,6%	1978 - 34,0%

In 1972, het laatste jaar van de dienstplicht, bedroeg het percentage negers in de landmacht slechts 17,5%. Vergelijken wij deze getallen met het gegeven dat de negers niet meer dan 11,5% vertegenwoordigen van de totale bevolking van de Verenigde Staten in 1975 (laatst gehouden volkstelling), dan is het duidelijk dat er in de All-Volunteer Force iets ernstig mis is met de „social representation”.

Secundaire problemen

De hoofdgebreken van de huidige All-Volunteer Force zijn nu de revue gepasseerd: onacceptabele wervingstekorten, verdere stijging van reeds te hoge personeelskosten, verminderende gevechtswaarde en scheefgetrokken sociale vertegenwoordiging. De AVF lijdt echter aan nog meer, gelukkig wat minder ernstige, kwalen.

Bijtekenen („re-enlistment”) voor een tweede of derde verband komt veel te weinig voor. Het kost Defensie bijna \$ 10.000 — hoofdzakelijk voor wervingscampagnes, advertenties, propagandadagen, enz. — om één nieuwe vrijwilliger binnen te krijgen. Grote besparingen zouden mogelijk zijn, als er na afloop van het eerste dienstverband meer zou worden bijgetekend.

Een ander negatief feit vormt de groeiende concurrentie, die Defensie bij de werving ondervindt van de universiteiten en hogescholen. Deze onderwijsinstellingen moeten hun aankomende studenten halen uit dezelfde groep van 17- tot 21-jarigen die ook het hoofdobject is van de militaire wervingsactiviteit. De omvang van deze leeftijdsgroep zal de eerstkomende jaren echter sterk teruglopen wegens het eindigen van de naoorlogse „babyboom”.⁴ De wedijver tussen onderwijs en defensie om studenten respectievelijk vrijwilligers te werven zal dus toenemen en in het bijzonder in de komende zomer, als het huidige schooljaar afloopt, zeer hevig worden.

Concurrentie ondervindt de krijgsmacht bij de werving overigens ook nog van het groeiende aantal „job-programs” van de federale regering. Deze programma’s beogen in de eerste plaats de jeugdwerkloosheid te beteugelen door het verschaffen van allerlei (om)scholingen, gereserveerde of preferente arbeidsplaatsen, speciale werkprojecten, enz. Dat alles onder zó gunstige financiële en andere bijkomende voorwaarden dat menige jongeman of jonge vrouw de voorkeur geeft aan het volgen van een job-program boven de aanmelding als militaire vrijwilliger.

Mogelijke remedies

Voor de All-Volunteer Force is de grote vraag nu: wat verder? Irving M. Greenberg, Deputy Assistant Secretary of Defense for Planning and Requirements (Manpower) somde tijdens een recente hoorzitting van de Senaat de volgende mogelijkheden op om het tekort aan vrijwilligers te compenseren ([5] blz. 1735).

1. Verbeteren van de werving.
2. Pogen de werkzaamheden zodanig te modificeren dat zij kunnen worden verricht door personen die nu moeten worden afgewezen op grond van de mentale, lichamelijke of vooropleidings-eisen.
3. Meer burgers plaatsen op functies die nu door militairen worden vervuld.
4. Meer vrouwen werven.
5. Meer en hogere bonussen toekennen.
6. Terugkeren naar de dienstplicht.

Remedie nr 1 is tot nu toe natuurlijk al uit-en-

⁴ In 1957, het topjaar van de geboortengolf, bedroeg het aantal levend geboren baby’s in de Verenigde Staten 4.308.000. Nog zeven jaar bleef het geboortecijfer boven de vier miljoen maar daalde daarna snel. In 1965 was het reeds teruggelopen tot 3,7 miljoen, in 1973 tot 3,1 miljoen en om dat getal schommelt het sindsdien.

ter-na geprobeerd. Daarvan is niet veel meer te verwachten. Nr 2 — toelaten van beneden de normen vallenden — zal uiterst moeilijk in de hand zijn te houden en kan gaandeweg leiden tot een volledig faillissement van het vrijwilligersstelsel. De vervanging van militairen door burgers op functies (nr 3) die daarvoor in aanmerking komen, is een reeds volledig uitgeputte mogelijkheid. Ruim 48.000 — vooral logistieke en administratieve — functies zijn in de periode 1973-1976 overgegaan van een militaire naar een burgerbezetting. Verder kan men nu niet meer gaan ([6] blz. 19). Ook de verdere verhoging van financiële uitkeringen (5) na voltooiing van het dienstverband schijnt zowat de limiet te hebben bereikt wegens de hoge kosten die dat meebrengt. Het laatste financiële lokkertje werd in december 1979 door de landmacht bekend gesteld: een bonus van \$ 2000 tot \$ 6000 voor verdere studie na afloop van 2 tot 4 jaren militaire dienst.

Twee alternatieven resten dan nog: meer vrouwen en terug naar de dienstplicht.

De vrouw in de krijgsmacht

In één opzicht is de All-Volunteer Force wel een succes gebleken: de participatie van de vrouw in de krijgsmacht is enorm erdoor gestimuleerd. Terwijl het bieden van een passende plaats voor de vrouw in de krijgsmachtgelederen in bijvoorbeeld een land als Nederland tot nu toe nu niet bepaald vlot verloopt — men (her)leze eens het kritische geschrift van majoor Milva J. H. Brombacher, Het Verdrag betreffende de politieke rechten van de vrouw (*Mil. Spect.* 148(1979)(10)449) — heeft de Amerikaanse vrouw met zoveel furore haar entree in de krijgsmacht gemaakt dat een weekblad als „Time Magazine” daaraan op 30 oktober 1978 een hoofdartikel wijdde, getiteld „Women may yet save the Army”.

WACs, WAFs en WAVES⁵ kenden de krijgsmacht-delen reeds voor de Tweede Wereldoorlog. Maar wat een verschil is er tussen de WAC-verpleegster of -secretaresse-chauffeuse van toen en haar hedendaagse wapenzuster, die in gevechtstenu met normale bewapening en bepakking, op één lijn met mannelijke collega’s door het terrein ploert. Het aantal vrouwen in uniform steeg van rond 35.000 (dat is 1% van de totale militaire sterkte) in 1968 tot meer dan 110.000 (5,5%) in 1978, en de vigerende personeelsplannen van het Pentagon gaan zelfs uit van een te bereiken totaal van

⁵ Women’s Army Corps, Women in the Air Force, Women Accepted for Volunteer Emergency.

220.000 vrouwelijke militairen (10%) in 1983. In geen ander land ter wereld zijn vrouwen zo sterk vertegenwoordigd in de strijdkrachten. De SU heeft slechts 0,25% vrouwen in de krijgsmacht en zelfs in het vaak als voorbeeld genomen Israël is dat getal maar 5%.

Natuurlijk brengt de instroming van zoveel vrouwen in de aanvankelijk bijna exclusief mannelijke militaire samenleving de nodige speciale problemen mee, zoals bijvoorbeeld onlangs is gebleken op de stijlvolle en traditierijke Militaire Academie te West Point. Daar is heel wat serieus beraad nodig geweest alvorens men het eens kon worden over de volgende formulering van de strafreden voor een nieuw soort vergrijp op dit instituut:

Cadet X is guilty of gross error of judgement, i.e., having a female cadet in bed in his room after taps and engaging in acts of affection prejudicial to the good order and discipline of the Corps of Cadets.⁶

„Sex-fraternization” — de gangbare uitdrukking voor dit soort incidenten — is een moreel- en krijgstuichtondermijnend probleem waarmee men op dit moment nog niet goed raad weet.

Ook het dienstverzuim is bij vrouwelijke militairen iets hoger dan bij mannelijke. Mannen verliezen weliswaar veel meer dienstdag door alcohol- en drugmisbruik en door ongeoorloofde afwezigheid, maar vrouwen moeten nog iets meer verstek laten gaan door typische vrouwenzaken als menstruatie, zwangerschap en abortus.

Al met al doen de vrouwen het echter zo goed, dat elk krijgsmachtdeel zijn best doet er meer te krijgen. Medio november van het afgelopen jaar is opnieuw met klem aan het Congress gevraagd vrouwen ook te mogen toelaten tot de zg. „combat

⁶ „West Point's way”. *Washington Post*, 30 nov. 1979.

Literatuur

1. M. Binkin, H. Kanter en R. Clark — *Shaping the Defense Civilian Work Force*. U.S. Gov. Printing Office, Washington DC (1977).
2. M. Binkin en S. J. Bach — *Women and the military*. Brookings Inst., Washington DC (1977).
3. S. L. Canby — *Military manpower procurement*. Heath and Co., Lexington (Mass.) (1972).
4. R. V. L. Cooper — *Military manpower and the All-Volunteer Force* (Rep. R-1450-ARPA). Defense Advanced Research Projects Agency (1977).
5. *Hearings U.S. Senate. Committee on Armed Services*, 1 March 1977.
6. J. B. Keeley — *The All-Volunteer Force and American society*. University Press of Virginia, Charlottesville (Va.) (1978).
7. K. H. Kim, S. Farrell en E. Clague — *The all-volunteer army*. Praeger, New York (1971).
8. W. Schneider jr. en P. Hoerber — *Arms, men, and military budgets*. Crane Russak, New York (1976).
9. *Studies prepared for the President's commission on an All-Volunteer Force*. U.S. Gov. Printing Office, Washington DC (1970).
10. S. Tax — *The draft*. University of Chicago Press, Chicago (1976).

Schrap staan bij ondervragingen

B. C. M. van Genuchten, H. M. Reijndorp en I. Lochmans

resp. kolonel der infanterie, majoor der jagers en adj.-onderofficier

Zoals dat in het verleden altijd het geval is geweest, zal ook in een toekomstig conflict de krijgsgevangene een belangrijke bron zijn voor het verkrijgen van gegevens, die na evaluatie en interpretatie door de inlichtingenfunctionaris kunnen resulteren in belangrijke inlichtingen. Het is algemeen bekend dat de wijze waarop de krijgsgevangene in oorlogstijd moet worden bejegend en mag worden ondervraagd, is vastgelegd in de bepalingen van de Conventie van Genève. Gevreesd moet echter worden dat deze bepalingen onder de druk van de omstandigheden juist in oorlogstijd met enige vrijheid of, zo men wil, hardheid worden toegepast. Om deze laatste reden is het van wezenlijk belang het ondergaan van een krijgsgevangenenondervraging in vreedstijd te beoefenen.

Het hiervoor gestelde is reden geweest voor de legerkorpscommandant, in overleg met de ondercommandanten, te bepalen dat in oefeningen die zich daarvoor lenen, bv. door brigade, divisie en legerkorps geleide FTXn, het krijgsgevangenenondervragingsaspect als een van de oefendoelen op te nemen. Dat dient dan te geschieden op basis van de „Richtlijnen ten behoeve van Krijgsgevangenenondervragingsoefeningen”, uitgegeven door de Bevelhebber der Landstrijdkrachten bij zijn brief nr 13.929 van 4 april 1978.

Dat dusdoende tevens de ondervragers, belast met de ondervraging, worden geoefend voor hun oorlogstaak is evident, maar moet in dit verband als „nevendoel” worden gezien. De tot dusverre opgedane ervaringen bij grotere oefeningen laten een bepaalde weerstand zien bij het vrijwillig dienende personeel, zowel voorafgaande aan de oefening bij diegenen die verwachten in aanmerking te komen, als na de ondervraging; en dan met name bij diegenen die tijdens de ondervraging „door de knieën” zijn gegaan. Dit laatste is begrijpelijk; men wil zich bij voorbaat dan wel achteraf indekken tegen een vermeende zwakheid die tot „praten” aanleiding kan geven of heeft gegeven. Bovendien blijkt men wel eens bevreesd te zijn dat

het niet doorstaan van een ondervraging tot consequenties leidt in de beoordelings sfeer.

Gezien de door BLS gegeven richtlijnen voor de wijze waarop een ondervraging in vreedstijd moet plaatsvinden en de wijze waarop de ondervragers dit werk uitvoeren, behoeft men voor dit laatste nimmer bevreesd te zijn. De bij velen bestaande vrees „zichzelf tegen te komen” tijdens een ondervraging kan worden weggenomen door op de hoogte te zijn van de wijze waarop een ondervraging plaatsvindt.

De bedoeling van dit artikel is daarover enige duidelijkheid te verschaffen. Daartoe is het artikel als volgt ingedeeld:

- doel van de krijgsgevangenenondervragingsoefening in vreedstijd en de door de BLS uitgegeven richtlijnen voor het houden van deze oefeningen;
- de ondervraging;
- het weerstaan van vijandelijke ondervraging;
- het krijgsgevangenenkamp;
- ervaringen van een ondervraagde en naschrift.

RICHTLIJNEN

De richtlijnen van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten gaan uit van:

- de essentiële functie van krijgsgevangenenondervraging in het kader van de oorlogsvoorbereiding;
- het persoonlijk belang van de militair, zeker van die functionarissen die beschikken over of kennis hebben van gegevens met wezenlijke inlichtingenwaarde, op de hoogte te zijn van de wijze van ondervraging en de daarbij toe te passen „technieken”, alsmede het persoonlijke risico dat daarbij wordt gelopen;
- de eis dat nabootsing van de ondervraging in vreedstijd een bepaalde conditionering vereist van het te ondervragen personeel.

Daartoe is door de Bevelhebber der Landstrijd-

krachten, in overleg met o.a. de Inspecteur Geneeskundige Dienst Koninklijke landmacht, een aantal richtlijnen vastgesteld en vastgelegd in zijn eerder genoemde brief. Bij het vaststellen van deze richtlijnen heeft een voortdurende toetsing plaatsgevonden aan wat op dit gebied geldt als norm van ethiek en wat als medisch verantwoord wordt beschouwd. Voor een volledig inzicht in de richtlijnen van de BLS wordt verwezen naar de bijlage bij de genoemde brief. Voor de leesbaarheid van dit artikel volgt hier een korte samenvatting.

De verantwoordelijkheid voor de totale oefening ligt uitsluitend en uitdrukkelijk bij de commandant van de te oefenen eenheid. Dit betreft onder meer:

- de positie van de ondervraagploegen;
- controle op de toepassing van de richtlijnen BLS;
- een adequate en effectieve uitvoering van de conditionering;
- de zorg voor de psychische en fysieke conditie van het te ondervragen personeel;
- een goede opvang van het ondervraagde personeel na afloop van de ondervraging;
- het (voor)tijdig beëindigen van de oefening indien de situatie dat vereist.

De bij de eenheid ingedeelde dan wel voor de oefening aangewezen arts maakt een integrerend deel uit van de oefenleiding, waarbij voor hem het volgende geldt:

- hij dient te allen tijde direct beschikbaar te zijn;
- hij heeft geen toegang tot de eigenlijke ondervraging tenzij de leider van de oefening en/of de ondervraagde zulks wensen;
- hij dient zich in te leven in de medische aspecten en mede daardoor te zijn voorbereid op eventualiteiten;
- hij is belast met de medische begeleiding en heeft in zuiver medische kwesties de eindverantwoordelijkheid;
- om te kunnen vaststellen dat de conditionering op de juiste wijze plaatsvindt, is het noodzakelijk dat hij zich verdiept in de noodzaak van deze oefeningen en de conditionering als onmisbaar hulpmiddel.

Hierbij wordt, wellicht ten overvloede, opgemerkt dat — door de te ondervragen militair doelbewust te brengen in een psychische en fysieke conditie — de medische begeleiding van de oefening in het

algemeen en van de te ondervragen „krijgsgevangenen” in het bijzonder een accent krijgt dat zwaarder is dan bij andere oefeningen. In dit verband is het duidelijk dat slechts bepaalde oefeningen zich lenen voor het inpassen van het krijgsgevangenenondervragingsaspect. Om namelijk in de juiste „conditie” te komen zal een oefening reeds enkele dagen (ca. 4) aan de gang moeten zijn om bijvoorbeeld de vereiste vermoeidheidsgraad te bereiken; voorts wordt over het algemeen eerst na enkele dagen bij de te ondervragen functionaris een „beeld” opgebouwd dat de ondervrager voldoende mogelijkheden biedt om zijn ondervragingstechnieken op te richten. Dit betekent dat in feite alleen door de brigade geleide bataljons-, door de divisie geleide brigade- en door het legerkorps geleide divisieoefeningen in aanmerking komen voor inpassing van het krijgsgevangenenondervragingsaspect; dan bij voorkeur voor het vrijwillig dienende personeel.

De richtlijnen voor de commandant zijn de volgende.

- Bij ondervragingsoefeningen binnen het Legerkorps mogen uitsluitend officieren en onderofficieren aan de ondervraging worden onderworpen.
- De ondervraging mag slechts geschieden door opgeleide ondervragers. Deze ondervragers staan onder bevel van de leider der oefening met dien verstande dat de ondervragers voor de uitvoering van de ondervraging uitsluitend aan hun commandant verantwoording zijn verschuldigd. Voor aanvang van de oefening dient een voorlichting plaats te vinden waarin het doel van en de gestelde regels voor de ondervraging worden behandeld. Tijdens deze voorlichting dient tevens aan de orde te worden gesteld welke verplichtingen en mogelijkheden de te ondervragen functionaris heeft voor het doorstaan van de ondervraging.
- De commandanten van de ondervraagden mogen uitsluitend worden geïnformeerd over het „totale resultaat” van de oefening, waarbij resultaten die een ondervraagde in een kwaad daglicht zouden kunnen stellen niet worden genoemd. Het verloop en resultaat van de ondervraging van de individuele deelnemer mogen behalve aan het personeel van het ondervraagcentrum aan niemand, dus ook niet aan de hiërarchieke commandanten, worden bekendgemaakt.
- Na afloop van de ondervraging dient door de leider der oefening een nabespreking te worden gehouden, waarbij door de ondervragers verslag wordt uitgebracht over het totale resultaat van de ondervraging.

Voor de richtlijnen voor de ondervragers wordt verwezen naar de reeds genoemde brief van BLS. Uit de in deze richtlijnen opgesomde verplichtingen van commandant en ondervrager, alsmede uit de genoemde beperkingen zou men de conclusie kunnen trekken dat de ondervragers behoren tot een bepaald soort „woestelingen” die met alle mogelijke methoden en middelen erop uit zijn de krijgsgevangene te mishandelen, beledigen, enz., om aan de nodige gegevens te komen. Ook kan men concluderen dat de tot dusverre ondervraagden behoren tot de categorie „doetjes” die onmiddellijk na de ondervraging naar hun onderdeelarts en commandant snellen om hun ongenoegen kenbaar te maken over de behandeling die zij hebben moeten ondergaan. Dat laatste komt inderdaad voor doch kan, zoals reeds in de inleiding is gesteld, worden voorkomen door voorafgaande aan een oefening op de hoogte te zijn van de toegepaste technieken.

Het komt wellicht logisch voor nu over te gaan tot het geven van een uiteenzetting over de rechten van de ondervraagde. Daarover kunnen wij kort zijn, deze vloeien rechtstreeks voort uit de hiervoor genoemde verantwoordelijkheden van de leider der oefening, de ondervrager en de arts, alsmede de door de Bevelhebber gegeven richtlijnen. Belangrijker is het noemen van de plichten en de mogelijkheden van de ondervraagde. Voor wat betreft de plichten kan worden gesteld dat hij zijn positieve instelling ten opzichte van zijn taakuitvoering in het algemeen moet doortrekken in zijn optreden tijdens een krijgsgevangenenondervragingsoefening. Dat moet hij tonen met een instelling van „mij krijgen ze niet klein”, en het moet resulteren in het uitsluitend noemen van naam, rang en registratienummer. Daarbij zal hij wel ermee rekening moeten houden dat de ondervrager binnen zijn mogelijkheden en bevoegdheden alle hardheid zal gebruiken om de krijgsgevangene toch „klein” te krijgen; dat is immers de opdracht voor de ondervrager. Het komt ons beter voor de mogelijkheden van de ondervraagde, de ondervraging te doorstaan, te bespreken in samenhang met de hierna te behandelen factoren die, afhankelijk van het type van de ondervraagde, een doorslaggevende rol kunnen spelen tijdens de ondervraging.

DE ONDERVRAGING

Ondervragen is de kunst van het stellen van vragen en het verhoren van een krijgsgevangene teneinde een maximum aan bruikbare gegevens te

verkrijgen. De typen die de ondervrager in zijn functie ontmoet, verschillen sterk qua persoonlijkheid, sociale achtergrond, militair specialisme, politieke en godsdienstige overtuiging. De fysieke conditie kan variëren van uitgeput tot uitgesproken fit, de intelligentie van ver beneden tot ver boven het gemiddelde en de wil om weerstand te bieden aan ondervragingen kan contrasteren van nul tot optimaal. Vanwege de variëteit in typen zal de ondervrager, voorafgaande aan de ondervraging, het type van de te ondervragen krijgsgevangene zorgvuldig bestuderen en zijn bevindingen gebruiken als basis voor de ondervraging. Het voorgaande impliceert het aanwenden van de psychologie bij de ondervraging.

De psychologie in relatie tot de ondervraging

Bekend mag worden verondersteld dat mensen in één identieke situatie (dus ook krijgsgevangenen) verschillend reageren. Dat komt, omdat elk individu (in het vervolg zal worden gesproken over „krijgsgevangene”) een bepaalde situatie (bv. de gevangenneming en de behandeling door de fronttroepen, de afvoer en de bewaking, het verblijf in de krijgsgevangenenkooi en de ondervraging) op een geheel eigen wijze ervaart. Dit manifesteert zich in het aannemen van een voor die krijgsgevangene bepaalde houding en gedrag. De houding en het gedrag worden in hoge mate beïnvloed, negatief of positief, door het moreel. Het moreel kan het beste worden omschreven als „het samenstel van fysieke en psychische factoren” die de houding en het gedrag van krijgsgevangenen gedurende een bepaalde tijd beïnvloeden. Bestudering van houding en gedrag kunnen leiden tot het bepalen van de fysieke en psychische conditie van de krijgsgevangene en door interpretatie van de op deze wijze verkregen gegevens kunnen ondervraagtechnische conclusies worden afgeleid omtrent het moreel. Gegevens omtrent houding en gedrag worden o.a. verkregen van de gevangennemende eenheid, van de bewakers van de afvoerende eenheid en uit observatie door de ondervrager voorafgaande aan de ondervraging. Het eerste contact van de ondervrager met de krijgsgevangene is erop gericht vast te stellen hoe groot diens weerstandsvermogen is voor het doorstaan van een ondervraging.

De volgende factoren, beschouwd uit ondervraagtechnisch oogpunt, zijn voor ondervragers bepalend bij het schatten van het moreel van de krijgsgevangene:

- de fysieke conditie;
- de psychische conditie.

Beide factoren zullen achtereenvolgens aan een beknopte beschouwing worden onderworpen en aan ondervraagtechnische situaties worden gerelateerd.

De fysieke conditie in relatie tot de ondervraging

Er bestaat een samenhang tussen de fysieke en de psychische conditie van een krijgsgevangene. De wil weerstand te bieden wordt in hoofdzaak bepaald door de psychische conditie van de krijgsgevangene. Zijn fysieke conditie kan daaraan afbreuk doen maar is zeker niet bepalend. De literatuur beschrijft talrijke gevallen van krijgsgevangenen wier fysieke conditie weliswaar de grens van hun vermogens had overschreden maar die toch bleven weigeren hun medewerking te verlenen. Krijgsgevangenen echter met een lage of matige psychische conditie kunnen vanwege hun al of niet slechte conditie veelal tot medewerking worden verleid, niet door gebruik van geweld of het dreigen daarmee, maar door in te spelen op overheersende karaktereigenschappen in hun persoonsstructuur. Het optreden van ondervragers is mede daarop gebaseerd.

Om met redelijke betrouwbaarheid de fysieke conditie te kunnen beoordelen is het noodzakelijk dat de ondervrager inzicht heeft in de factoren die een negatieve invloed kunnen uitoefenen op de fysieke conditie van krijgsgevangenen. Daarbij dient te worden bedacht dat de krijgsgevangene zelf weinig of geen invloed kan uitoefenen op de toestand waarin hij zich bevindt. De fysieke gevolgen van de bijzondere situatie waarin hij verkeert, worden hem opgedrongen. Het paradoxale van zijn situatie als krijgsgevangene is tevens dat hij vóór zijn gevangenneming, weer door de omstandigheden gedictieerd, daaraan actief heeft bijgedragen. De volgende factoren zijn ontleend aan omstandigheden waarin frontsoldaten kunnen verkeren in een oorlogssituatie. De opsomming is niet volledig en de invloed van deze factoren kan, al naar gelang het type, verschillen. Voor een deel zijn genoemde factoren ook in vreedstijd van toepassing.

- Klimatologische omstandigheden zoals koude, hitte en neerslag.
- Geografische omstandigheden zoals moerasgebied, bergachtig terrein en dichte bebossing.
- Gebrek aan voldoende rust als gevolg van „vijandelijke activiteiten”.

— Frequente verplaatsingen, te voet en/of gemotoriseerd, die in vele gevallen 's nachts plaatsvinden.

— Gebrekkige medische verzorging en onregelmatige aanvoer van voedsel en drinken als gevolg van „vijandelijke activiteiten”.

— Verwondingen.

— De behandeling door de „vijand”.

De psychische conditie in relatie tot de ondervraging

De psychische conditie van krijgsgevangenen wordt bepaald door de concrete situatie waarin zij zich bevinden, door immateriële factoren zoals levensbeschouwing en/of maatschappijvisie en het type. De factoren die voortvloeien uit de concrete situatie en niet van fysieke aard zijn, kunnen zowel negatief als positief zijn.

Negatieve factoren

— De psychische druk van het oorlogsgebeuren zoals vijandelijke artilleriebeschietingen, luchtaanvallen, deelneming aan offensieve en defensieve operaties.

— Het sneuvelen of gewond raken van vrienden en kameraden.

— De zorg om vrouw, kinderen en ouders.

— De invloed van geruchten en propaganda.

— Het niet of slecht functioneren van de veldpost.

— De gevangenneming met de zekerheid van een uitzichtloze gevangenschap.

Positieve factoren

— Geloof in de eigen zaak.

— De overtuiging dat de „oorlog” slechts kort zal duren.

— De zekerheid dat de „vijand” de Conventie van Genève/richtlijnen BLS zal eerbiedigen.

— Een goede fysieke conditie na de gevangenneming.

— De relatief lange tijd tussen gevangenneming en ondervraging als gevolg van afvoerproblemen, waardoor de krijgsgevangene de gelegenheid krijgt zich te bezinnen op zijn situatie.

— De slechte bewaking, waardoor krijgsgevangenen de mogelijkheid hebben tot onderling contact.

Het zal duidelijk zijn dat de hierboven genoemde negatieve factoren uitsluitend van toepassing zijn in een concrete oorlogssituatie, in tegenstelling

tot de positieve factoren die zowel in vredes- als in oorlogstijd hun waarde behouden.

Immateriële factoren in relatie tot de ondervraging

Het zou te ver voeren dit houding- en gedragsbepalende element te gaan bespreken. Volstaan wordt met de vaststelling dat vele mensen zich laten leiden door hun levensbeschouwing en/of maatschappijvisie en daaruit de kracht putten slechts datgene te doen wat in hun ogen juist is. Krijgsgevangenen met een rotsvastе levensbeschouwing en/of maatschappijvisie zijn als regel zeer principieel en rechtlijnig.

Psychologische factoren

Krijgsgevangenen nemen als gevolg van hun fysieke en psychische conditie een bepaalde houding aan die zich uit in een bepaald gedragspatroon. Bij het beoordelen van het gedragspatroon is het voor de ondervrager belangrijk inzicht te hebben in een aantal psychologische factoren die zich in de houding en het gedrag van krijgsgevangenen kunnen manifesteren. Bedoeld worden emoties en afweermethoden; twee veel voorkomende emoties en afweermethoden zullen achtereenvolgens aan een beschouwing worden onderworpen.

Emoties

Emoties zijn virulente uitingen en/of gedragingen op voor de krijgsgevangene vitale gebeurtenissen. Emotie is een sterk algemeen gevoel, een staat van geestelijke opwinding. Tot de belangrijkste emoties kunnen in verband met de ondervraging worden gerekend: vrees, boosheid, leed, afkeer, jaloezie, wrok, haat, begeerte, verlangen, verveling, ongeduld en eenzaamheid. Twee veel voorkomende vormen van emoties zijn de volgende.

— *Vrees* komt vooral voor wanneer de krijgsgevangene of zijn bezittingen dreigen te worden aangetast. Vrees kan vormen aannemen die variëren van bangheid tot panische angst. Als een krijgsgevangene niet in staat is een bepaalde dreiging het hoofd te bieden, is het de vrees die zijn reacties bepaalt. Die belet hem rationeel te denken. Dat kan zich uiten in ontsnappingspogingen of fysiek geweld, maar ook in het doen van excuses en concessies, dit alles met het oogmerk de spanning te verminderen. Zodra de krijgsgevan-

gene, bevangen door vrees voor wat hem mogelijk te wachten staat dit stadium bereikt, is het de taak van de ondervrager daarop met een toepasselijke methode in te spelen.

— *Boosheid* is een zeer intense emotie, meestal van korte duur, en komt gewoonlijk voor in situaties waarbij de krijgsgevangene vermoeid en slaperig is. Boosheid kan ook het gevolg zijn van onbevredigde verlangens of gebrek aan sociaal contact. Een krijgsgevangene die boos is, heeft niet de gehele controle over zijn vermogens en kan in die staat ertoe worden gebracht verklaringen af te leggen. De ondervrager zal boosheid bij de krijgsgevangene nimmer met boosheid beantwoorden.

Afweermethoden

Indien een krijgsgevangene niet in staat is zich snel genoeg aan de gewijzigde omstandigheden aan te passen, zal hij worden geplaagd door onlustgevoelens. Vooral als hij niet erin slaagt door acties van zijn kant verandering in de objectieve toestand aan te brengen, zal hij veelal zijn toevlucht zoeken in geestelijke, vaak onbewuste afweermethoden. In alle gevallen wordt het denken over het eigen innerlijk of de omgeving dusdanig veranderd dat de situatie beter aanvaardbaar wordt. Twee algemene vormen van afweermethoden in deze zin zijn rationalisatie en compensatie.

— *Rationalisatie*. Dit is waarschijnlijk een van de meest voorkomende vormen van afweermethoden. Daarbij tracht de krijgsgevangene langs de weg van logische redenering vast te stellen waarom hij bepaalde dingen wel of niet heeft gedaan. Eenmaal vastgesteld hebbende dat een bepaalde handeling algemeen als verkeerd wordt beschouwd, zoekt de krijgsgevangene naar argumenten om aan te tonen dat hij geen keus had vanwege de omstandigheden. Als een krijgsgevangene een dergelijk excuus voor waar aanneemt, is zijn geweten gerustgesteld en beschouwt hij het gebeurde als overmacht. Rationalisatie kan door de ondervrager dikwijls met succes worden gebruikt door de krijgsgevangene ervan te overtuigen dat het beter is samen te werken en waarom.

— *Compensatie*. Daarbij kan de krijgsgevangene bepaalde eigenschappen accentueren ter compensatie van zijn frustratie. Een voorbeeld is de krijgsgevangene die in wezen bang is en daardoor

onzeker, maar zich stoer voordoet. In zo'n geval is de krijgsgevangene veelal ontvankelijk voor loftuitingen en andere vormen van vleierij. Het probleem is de krijgsgevangene aan het praten te krijgen en de vrees, die hij probeert te verbergen, weg te nemen. Als deze aanpak niet lukt kan de ondervrager de compensatie blootleggen met het oogmerk de krijgsgevangene met zijn „ware ik” te confronteren. De ervaring leert dat zo'n krijgsgevangene gemakkelijk tot medewerking kan worden gebracht.

Frustraties

Daaronder verstaat men de toestand die in een krijgsgevangene ontstaat wanneer een doel dat hij wil bereiken, hoe dan ook, buiten bereik of geblokkeerd is; ook wel als de werkelijkheid zich anders aan hem voordoet dan hij verwacht. Een gefrustreerde krijgsgevangene kan allerhande emoties vertonen zoals schrik, woede, afkeer, lusteloosheid, verveling, enz.

Veel voorkomende typen krijgsgevangenen

Naar de houding die de krijgsgevangene aanneemt ten opzichte van de ondervrager of naar de omstandigheden waaronder de ondervraging plaatsvindt, kunnen krijgsgevangenen in drie groepen worden ingedeeld.

a. *Het coöperatieve en vriendelijke type.* Dit type biedt als regel weinig weerstand. Hij zal vrij spreken over bijna elk onderwerp zolang hij niet in zijn persoon of eer wordt aangetast. Teneinde een maximum aan profijt te hebben van dit type zal de ondervrager zorgen voor een ongedwongen sfeer en zich onthouden van elke vorm van negativisme.

b. *Het neutrale en onpartijdige type.* Dit type is tot op zekere hoogte bereid medewerking te verlenen. Over het algemeen zal hij antwoord geven op de gestelde vragen, maar zal zelden eigener beweging informatie verstrekken. In sommige gevallen zal hij bevreesd zijn voor mogelijke represailles van de zijde van zijn autoriteiten. Bij dergelijke typen is het de taak van de ondervrager die latent aanwezige vrees weg te nemen en de krijgsgevangene directe vragen te stellen.

c. *Het weerstandsbewuste type.* Dit type geeft de meeste problemen en vormt voor ondervragers een ware uitdaging. In vele gevallen zal een der-

gelijk type weigeren te spreken. Zelfbeheersing, tact, geduld en volharding zijn voor een ondervrager bij weerstandsbewuste krijgsgevangenen onmisbare eigenschappen.

Kwetsbaarheden van krijgsgevangenen

Elk type heeft overheersende karaktertrekken in zijn persoonsstructuur. Mits onderkend door de ondervrager kunnen deze voor ondervraagdoel-einden worden gebruikt. Overheersende karaktertrekken kunnen zich manifesteren in zeer persoonlijke uitingen zoals de manier van spreken, schuifelen met de voeten, enz. Dit zijn de zogenaamde verbale en non-verbale reacties.

Uit psychologisch oogpunt bezien moet de ondervrager zich bewust zijn van de volgende gedragsprincipes die hij in zijn ondervraging kan gebruiken. Veel mensen neigen ernaar:

- te spreken na een aangrijpende ervaring;
- zich te voegen naar de mening van een hogere autoriteit;
- gedragingen waaraan zij zich hebben schuldig gemaakt of het zich schuldig voelen te rationaliseren;
- ontvankelijk te zijn voor vleierij en gunsten;
- samen te werken met mensen waarvan zij voor hun welzijn afhankelijk zijn;
- opgelucht te reageren op vriendelijkheid en begrip, in het bijzonder als zij zich in voor hen moeilijke omstandigheden bevinden.

Sociale en biologische factoren in relatie tot de ondervraging

De invloed van sociale en biologische behoeften op de fysieke en psychische conditie van krijgsgevangenen mag niet worden onderschat. Ieder mens heeft behoefte aan sociaal contact, zekerheid en respect, voedsel en drinken, onderdak en beschutting, warmte en kleding. Bij krijgsgevangenen, zo leert de ervaring, is een aantal van deze behoeften in versterkte mate aanwezig. Als deze behoeften niet of in onvoldoende mate worden bevredigd, kan een gevoel van hulpeloosheid, frustratie en weerloosheid ontstaan. Deze toestand maakt krijgsgevangenen kwetsbaarder voor ondervraging. De ondervrager kan deze behoeften versterken of afzwakken, al naar gelang hij dat noodzakelijk acht in het kader van de „conditionering” van de krijgsgevangene voorafgaande aan de ondervraging.

... een kop koffie, een sigaret en een begrijpende ondervrager...

Zintuiglijke vermogens in relatie tot de ondervraging

Een andere vorm van „conditionering” van krijgsgevangenen voorafgaande aan de ondervraging, is hen tijdens hun verblijf in de krijgsgevangenenkooi geheel of gedeeltelijk te beroven van hun zintuiglijke vermogens. Dat bereikt men door de krijgsgevangene bloot te stellen aan een hard een-tonig geluid, door hem te blinddoeken en te boeien. Dat kan een groot effect hebben op de psychische conditie. De geest heeft behoefte aan prikkels; de ondervrager kan ervoor zorgen dat alleen hij deze prikkels verschaft.

Het gebruik van monitors, doorkijkspiegels en afluistermiddelen

Elektronische hulpmiddelen en zogenaamde door-

kijkspiegels verschaffen ondervragers de mogelijkheid krijgsgevangenen te observeren en af te luisteren op de meest onwaarschijnlijke plaatsen. Daarbij moet ook worden gedacht aan videoapparatuur. Hardop voorgelezen verklaringen kunnen worden opgenomen en gebruikt tegen andere gevangenen. Confrontatie met audiovisuele opnamen kan een geweldige indruk maken op krijgsgevangenen, zij kunnen de indruk krijgen dat verder zwijgen zinloos is.

HET WEERSTAAN VAN VIJANDELIJKE ONDERVRAGINGEN

Om nu met de grootst mogelijke kans op succes vijandelijke ondervragingen te kunnen weerstaan is het noodzakelijk dat een ieder op de hoogte is van zijn rechten, zoals omschreven in het Verdrag van Genève betreffende de behandeling van

Ook al staat de krijgsgevangene met velen in de kooi, hij voelt zich eenzaam en alleen...

Krijgsgevangenenverhooren worden op de band opgenomen...

krijgsgevangenen van 12 augustus 1949 (zg. Derde Verdrag), zijn plichten zoals o.a. neergelegd in het Reglement op de Krijgstucht, en de weerstandslijnen. Deze kennis kan worden verkregen door lessen, films en praktische oefeningen. Het verdient aanbeveling dat aansluiting wordt gezocht bij voorlichtingslessen over de systemen die onze samenleving kunnen bedreigen en vormen waarin deze bedreigingen zich openbaren.

De Conventie van Genève

Het hierboven genoemde Verdrag regelt de behandeling van krijgsgevangenen. In dit verband zijn voor de Nederlandse militair, ten dienste van het weerstaan van vijandelijke ondervragingen, in het bijzonder drie artikelen van belang.

Artikel 17

Iedere krijgsgevangene is, bij ondervraging op dit punt, slechts gehouden mededeling te doen van zijn geslachtsnaam, voornamen en rang, geboortedatum en leger- of stamboeknummer of, bij gebreke daarvan, van een daarmee overeenkomstige aanduiding. Ingeval hij opzettelijk deze regel overtreedt, zou hij zich kunnen blootstellen aan een beperking van de voorrechten, toegekend aan gevangenen van zijn rang en status. Geen lichamelijke of geestelijke marteling, noch enige andere vorm van dwang mag worden toegepast op krijgsgevangenen om van hen inlichtingen te verkrijgen, van welke aard ook.

De Conventie van Genève verbiedt het ondervragen niet. Zij stelt regels voor de behandeling van krijgsgevangenen. Verwacht mag worden dat met name de communistische landen een ruimere interpretatie zullen geven aan de toepassing van dit artikel.

Artikel 18

Alle goederen en voorwerpen voor persoonlijk gebruik, uitgezonderd wapens, paarden, militaire uitrusting en militaire papieren, zullen in het bezit blijven van de krijgsgevangene, eveneens hun metalen helmen, gasmaskers en alle andere voorwerpen, die zijn verstrekt voor hun persoonlijke bescherming. Onderscheidingstekens van rang en nationaliteit, decoraties en voorwerpen die bovenal een persoonlijke of gevoelswaarde hebben, mogen krijgsgevangenen niet worden afgenomen.

Documenten en voorwerpen met een persoonlijke of gevoelswaarde kunnen tijdens de ondervraging tijdelijk worden ontnomen voor ondervraagdoeleinden. Na de ondervraging moeten deze weer aan de krijgsgevangene ter hand worden gesteld.

Artikel 85

Krijgsgevangenen die worden vervolgd op grond van de wetten van de gevangenhoudende mogendheid voor handelingen, begaan vóór hun gevangenneming, blijven, zelfs indien zij zijn veroordeeld, onder bescherming van dit Verdrag.

Na lange discussies in de Conferentie van Genève hebben alle Warschau-Pactlanden zorgvuldig voorbehoud gemaakt aangaande Artikel 85, d.w.z. dat deze landen zich niet gebonden achten door dit artikel. De consequentie van dit voorbehoud is dat de krijgsgevangene, die in een WP-land wordt veroordeeld als (oorlogs)misdadiger, de bescherming van de Conventie van Genève verliest. In het strafrecht van deze landen wordt de „bekentenis” van een „beklaagde” als bewijs aanvaard voor een veroordeling. De ondervrager zal daarom trachten op alle mogelijke manieren daarvoor in aanmerking komende krijgsgevangenen tot een „bekentenis” te brengen, bijvoorbeeld:

— hij versterkt het persoonlijke schuldbesef van de krijgsgevangene door hem te brengen tot persoonlijke aanvaarding van de verantwoordelijkheid voor wat wordt voorgesteld als de „moedwillige en wellustige moord op

onschuldige vrouwen en kinderen, baby's en bejaarden", hoewel dit in feite niets anders is dan het betreuenswaardige, maar niet te vermijden verlies aan mensenslevens bij en rond militaire doelen;

— hij kan de krijgsgevangene vragen een op schrift gestelde verklaring hardop voor te lezen en te ondertekenen. Ook al weigert de krijgsgevangene te tekenen, zijn stem die de verklaring uitsprekt staat al op de bandrecorder. De rechtspleging in deze landen aanvaardt dat als bewijs;

— hij kan de krijgsgevangene vragen zijn handtekening te zetten onder een document als bewijs dat hij een aantal goederen (dekens, eetgerei, e.d.) heeft ontvangen. De krijgsgevangene dient te weten dat boven elke „handtekening” een „bekentenis” kan worden geconstrueerd. De krijgsgevangene heeft recht op een aantal basisvoorzieningen voor persoonlijk gebruik. Hij hoeft daarvoor geen handtekening te plaatsen. Heeft de ondervrager eenmaal een „bekentenis” in handen, dan zal de krijgsgevangene als een gewoon misdadiger worden behandeld. Hem wordt ingeprent dat hij een „verdorven sujet” is. Dat zal zijn weerstand tegen ondervraging ernstig aantasten, zo niet breken.

Het Reglement op de Krijgstucht

Volstaan wordt met het verwijzen naar artikel 26a — 26f van voornoemd reglement, waarin de verplichtingen van de militair in krijgsgevangenschap worden behandeld.

De wil om weerstand te bieden

Het is niet voldoende dat de militair in krijgsgevangenschap zijn rechten en zijn plichten kent. Hij moet bovenal zich met kracht willen verzetten tegen pogingen van de vijand zijn medewerking te verkrijgen. Dat is een moeilijke opgave, maar niet onmogelijk. De vijand zal alles in het werk stellen om, met gebruikmaking van de miserebare positie waarin de krijgsgevangene verkeert, de kwetsbare plekken in diens persoonsstructuur bloot te leggen en deze vervolgens uit te buiten.

Een praktische oefening, volgende op de voorlichting, leert de militair welke zijn kwetsbare plekken zijn.

Weerstandslijnen

De nu volgende uiteenzetting beoogt de militair duidelijk te maken waar de onderscheidene weerstandslijnen liggen en hoe te handelen. Met nadruk wordt erop gewezen dat de commandant zich niet moet beperken tot een theoretische verhandeling over het probleem, maar het juiste gedragspatroon in het kader van een FTX praktisch dient te beoefenen; slechts dán bereikt men een

optimaal resultaat. Een rijbewijs haalt men ook niet in een theorielokaal.

1e weerstandslijn — Voorkom gevangenneming

Een mogelijk toekomstig conflict zal zich kenmerken door snelle gemechaniseerde operaties, inzet van luchtlandingseenheden in de breedte en de diepte en een massale inzet van luchtstrijdkrachten. Ook zal er geen sprake zijn van een aaneengesloten front. De verdedigende partij zal zich te weer stellen met het inrichten van (bataljons)steunpunten in combinatie met beweeglijke reserves voor het uitvoeren van tegenaanvallen.

In de bovenbeschreven situatie is het zeer waarschijnlijk dat kleine en grotere eenheden en individuele militairen worden afgesneden van de moedereenheid. Overgave betekent ogenschijnlijk dat voor de betrokkenen de oorlog is afgelopen. Niets is echter minder waar, zoals de ervaring ons heeft geleerd. Indien men is afgesneden van de moedereenheid is men verplicht alles in het werk te stellen zich te onttrekken aan gevangenneming en zich te voegen bij eigen of geallieerde strijdkrachten. De regels en de techniek van de exfiltratie worden alsdan in praktijk gebracht.

2e weerstandslijn — Ontvlucht zo spoedig mogelijk

Is aan gevangenneming niet te ontkomen, dan moet men zo snel mogelijk trachten te ontvluchten. Alle reële ontvluchtingsmogelijkheden moeten worden benut. Alle gedachten moeten daarop zijn geconcentreerd. Bedenk dat de beste ontvluchtingskansen zich direct na de gevangenneming voordoen. Maak gebruik van de alom heersende verwarring. De bewaking is minimaal en de bewakers zijn niet erop getraind. Ook zij moeten zich dekken tegen mortier- en artillerievuur, tegen luchtaanvallen, enz. Vanwege het defensieve karakter van onze strijdkrachten is te verwachten, dat een eventuele gevangenneming in bevriend gebied, met een sympathiserende bevolking, zal plaatsvinden, waardoor de kans op hernieuwde gevangenneming klein is. Bedenk tevens, dat de afstand naar de eigen troepen relatief gering is en dientengevolge de kans op overleving het grootst, mits men waakzaam blijft.

3e weerstandslijn — Voorkom selectie voor ondervraging

Indien zich direct na de gevangenneming en tijdens de afvoer naar de divisieverzamelaarsplaats voor

krijgsgevangenen geen reële ontvluchtungskansen voordoen, moeten krijgsgevangenen rekening ermee houden te worden ondervraagd door getrainde ondervragers. Volgens de Conventie van Genève zijn zij gehouden krijgsgevangenen in hun eigen taal te benaderen. In de divisieverzamelplaats bevinden zich de krijgsgevangenen die in het divisievak zijn gevangengenomen. Dat betekent dat men met meer lotgenoten is, wellicht met enkele tientallen of meer, en van diverse nationaliteiten. Het aantal ondervragers is echter beperkt en er is weinig tijd beschikbaar om alle krijgsgevangenen aan een ondervraging te onderwerpen. Bovendien hebben de tactische gegevens waarover de krijgsgevangenen mogelijk beschikken een beperkte tijds waarde. Uit het beschikbare aantal krijgsgevangenen moeten ondervragers dus gaan selecteren. Zij hanteren daarvoor een bepaalde procedure.

SELECTIEPROCEDURE

— De ondervrager debrieft de bewaking op aantal, samenstelling, plaats, tijd en omstandigheden van de gevangenneming.

— Hij onderwerpt de op de krijgsgevangenen gevonden documenten aan een kort onderzoek en tracht vast te stellen aan wie de documenten behoren.

— Hij observeert de krijgsgevangenen op houding, gedrag, uniform, rang en afwijkende uitrusting (kompas, veldkijker, e.d.).

— Hij stelt vragen aan krijgsgevangenen.

AANBEVOLEN GEDRAGSPATROON

Uit de hier beschreven procedure blijkt dat de ondervrager tracht vast te stellen wie hem de verlangde informatie zou kunnen vertellen. Mede gezien de beperkingen zal hij zich bij voorkeur richten tot de krijgsgevangenen die qua rang en functie/specialisme daarvoor in aanmerking komen. Dat zullen in het algemeen officieren en onderofficieren zijn. De rang is duidelijk af te lezen van de uniform (camouflage-uniform, tankoverall) en eventueel van de op de krijgsgevangene(n) nog aanwezige, of op hen gevonden, speciale uitrusting. Ook de op de krijgsgevangene aangetroffen documenten helpen de ondervrager bij de selectieprocedure. Geadviseerd wordt zich tijdig te ontdoen van documenten en zo mogelijk ook van speciale uitrusting. Aan de uniform kan men weinig doen. Zeker, men kan zich ontdoen van de rangonderscheidingsstekens, maar dient te bedenken dat dit consequenties kan heb-

ben: men verliest daarmee de voorrechten die zijn verbonden aan de rang en de status. Als men echter van mening is dat dit opweegt tegen het risico te worden geselecteerd voor ondervraging moet men dat wel doen; het blijft echter een persoonlijke beslissing. Indien de ondervrager informeert naar iemands persoonlijk welzijn, of andere ogenschijnlijke onschuldige vragen stelt, is het raadzaam daarop niet te reageren. Voorts is het van groot belang dat krijgsgevangenen afstand nemen van de emoties doorleefd tijdens het gevecht dat leidde tot de gevangenneming, de daaropvolgende behandeling na de gevangenneming en tijdens de afvoer naar de divisieverzamelplaats voor krijgsgevangenen. De krijgsgevangene moet zijn gedachten blijven concentreren op reële ontvluchtingsmogelijkheden.

4e weerstandslijn — Weerstand bieden tegen ondervraging

Als alle pogingen om aan selectie voor ondervraging te ontkomen, falen en hij op grond van andere overwegingen in aanmerking komt, zal de krijgsgevangene zijn laatste weerstandslijn moeten betrekken. Op grond van vele ervaringen volgen hier aanwijzingen hoe men zich het beste en met succes kan verweren.

— ZWIJG. Men bepale zich tot naam, rang en registratienummer. Door te zwijgen dient de krijgsgevangene zijn eigen belang, ontnemt hij de ondervrager het initiatief, blijft deelnemer aan de strijd en beschermt zijn kameraden die nog moeten worden ondervraagd. Door te zwijgen behoudt hij zijn zelfrespect.

— ACCEPTEER GEEN GUNSTEN. Ondervragers maken gebruik van de miserabele positie waarin krijgsgevangenen verkeren. Door het aanbieden van voedsel, drinken en een sigaret proberen zij in te spelen op een aantal lichamelijke behoeften, met het doel de krijgsgevangene aan het praten te krijgen. Weiger beleefd maar beslist.

— GELOOF NIETS. Ga niet in op beloften of toezeggingen van de ondervrager. Alles is erop gericht de medewerking te verkrijgen.

— VERTROUW NIEMAND. Ga ervan uit dat ondervragers, bewakers en ander vijandelijk personeel (bv. Rode-Kruis personeel) onbetrouwbaar zijn en voor de ondervrager werken.

— LUISTER NIET. Probeer aan iets anders te denken, zonder de geest af van het ondervraaggebeuren, denk aan vrouw, kinderen of de vakantie;

kortom, bij wie luistert heeft de ondervrager reeds voor een deel zijn doel bereikt.

— DENK AAN AFLUISTERAPPARATUUR EN DOORKIJK-SPIEGELS. Ga ervan uit dat alles wordt opgenomen en dat men onder constante observatie staat. Als krijgsgevangenen in afzondering worden geplaatst is het vrijwel zeker dat de desbetreffende ruimte wordt afgeluisterd.

— DOE HET VOLGENDE NÓÓIT. Plaats nimmer een handtekening op welk document dan ook; lees nimmer hardop een op schrift gestelde verklaring voor.

Het weerstaan van een professionele ondervraging is geen eenvoudige zaak. De krijgsgevangene is op zichzelf aangewezen en zal het hoofd moeten bieden aan verleidingen en misleidingen. Als echter de „wil” aanwezig is, zal het in de praktijk brengen van de vier weerstandslijnen hem gemakkelijker afgaan.

HET KRIJGSGEVANGENENKAMP

Als het krijgsgevangenen niet lukt zich aan gevangenschap te onttrekken, worden zij via doorgangskampen afgevoerd naar een definitief krijgsgevangenenkamp. Deze kampen bevinden zich ver achter het front, als regel diep in het vijandelijke achterland.

De bewaking

Tijdens de afvoer

Na aanvankelijk door fronttroepen te zijn bewaakt zullen krijgsgevangenen, wellicht reeds op divisie-niveau, door militaire politie-eenheden worden begeleid naar het definitieve krijgsgevangenenkamp. De afvoer geschiedt, al naar gelang de beschikbare middelen te voet, per vrachtauto, trein of boot, of een combinatie daarvan. De medische aspecten tijdens de afvoer kunnen een grote rol spelen. Als voorbeeld dient de zogenaamde Dodenmars in november-december 1950, waarbij van 1500 Amerikaanse krijgsgevangenen er 800 stierven op weg naar de gevangenkampen in Noord-Korea.

Het krijgsgevangenenkamp

Daar aangekomen worden krijgsgevangenen administratief overgedragen aan een speciale afdeling van de binnenlandse veiligheidstroepen, belast met het beheer en de bewaking van krijgsgevangenenkampen.

De legering

De huisvesting van krijgsgevangenen moet voldoen aan voorwaarden die even gunstig zijn als die voor de troepen van de gevangenhoudende mogendheid die in dezelfde streek zijn gelegerd. De voorgaande bepalingen gelden in het bijzonder voor de slaapzalen, zowel wat de totale oppervlakte en minimum-luchtinhoud betreft, als wat de algemene inrichting en het nachtleger, dekens inbegrepen, betreft.

De voeding

Het dagelijkse voedselrantsoen moet, wat hoeveelheid, hoedanigheid en afwisseling betreft, voldoende zijn om krijgsgevangenen in goede gezondheid te houden. Alle collectieve krijgstuuchtelijke straffen op het gebied van de voeding zijn verboden.

De kleding

Boven- en onderkleding en schoeisel moeten in voldoende hoeveelheid aan krijgsgevangenen worden verstrekt door de gevangenhoudende mogendheid, die rekening moet houden met het klimaat van de streek waar de krijgsgevangenen zich bevinden.

Kantines

In alle krijgsgevangenenkampen zullen kantines worden ingericht, waar de gevangenen zich levensmiddelen, voorwerpen voor dagelijks gebruik, zeep, tabak, e.d., kunnen aanschaffen.

Hygiëne en geneeskundige verzorging

De gevangenhoudende mogendheid is gehouden alle maatregelen op hygiënisch gebied te nemen, die nodig zijn om de zindelijkheid van de kampen en een goede gezondheidstoestand daarin te verzekeren en epidemieën te voorkomen. Ieder kamp moet zijn voorzien van een ziekenverblijf waar de krijgsgevangenen alle verzorging, die zij nodig hebben, kunnen ontvangen. Ten minste eenmaal per maand zullen geneeskundige inspecties van de krijgsgevangenen worden gehouden.

Geestelijke verzorging

Krijgsgevangenen genieten volledige vrijheid hun godsdienstige plichten te vervullen, waaronder begrepen het bijwonen van hun eredienst, mits zij zich gedragen naar de maatregelen van orde die

zijn voorgeschreven door de militaire autoriteiten. De tot de strijdkrachten behorende geestelijken, die in handen van de vijandelijke mogendheid vallen en zijn gebleven of aangehouden om gevangenen bij te staan, zijn bevoegd hun geestelijke bijstand te verlenen en hun ambt onder hun geloofsgenoten uit te oefenen.

Krijgstucht

Kampcommandant

Ieder krijgsgevangenenkamp is geplaatst onder het rechtstreekse gezag van een verantwoordelijke officier die behoort tot de geregelde strijdmacht van de gevangenhoudende mogendheid. De kampcommandant moet in het bezit zijn van de tekst van het Verdrag van Genève betreffende de behandeling van krijgsgevangenen. Hij ziet erop toe dat de bepalingen van dat verdrag bekend zijn bij het personeel dat onder zijn bevelen staat.

Publikaties

In ieder kamp zal de tekst van dit verdrag worden opgehangen op plaatsen waar alle krijgsgevangenen deze kunnen lezen. Deze tekst dient te zijn gesteld in de taal van de krijgsgevangenen. Alle orders en bevelen, die tot krijgsgevangenen persoonlijk zijn gericht, moeten in een voor hen begrijpelijke taal worden gegeven.

Groetplicht

Met uitzondering van officieren zijn krijgsgevangenen gehouden de militaire groet en de uiterlijke eerbewijzen, voorgeschreven in de voor hun strijdmacht van kracht zijnde reglementen, te brengen aan officieren van de gevangenhoudende mogendheid. Het dragen van onderscheidingstekens van rang en nationaliteit, evenals van decoraties, is geoorloofd.

Het verrichten van arbeid

De gevangenhoudende mogendheid mag gezonde krijgsgevangenen voor arbeid inzetten, rekening houdende met hun leeftijd, rang en lichamelijke geschiktheid.

Officieren

Indien officieren of met hen gelijkgestelden om passende arbeid vragen, zal hun die, voor zover mogelijk, worden verschaft. In geen geval mogen zij tot het verrichten van arbeid worden verplicht.

Onderofficieren

Aan krijgsgevangen onderofficieren mogen alleen toezichthoudende werkzaamheden worden opgedragen. Degenen die daartoe niet zijn aangewezen, kunnen om andere passende arbeid vragen, die hen dan, voor zover mogelijk, zal worden verschaft.

Overigen

Behalve tot werkzaamheden in verband met de administratie, de inrichting en het onderhoud van hun kamp, mogen krijgsgevangenen van deze categorie tot geen werkzaamheden worden verplicht die metterdaad een bijdrage zouden betekenen tot de oorlogsinspanning van de gevangenhoudende mogendheid. Geen krijgsgevangene kan worden verplicht tot het verrichten van werkzaamheden van ongezonde of gevaarlijke aard.

Correspondentie

Krijgsgevangenen zijn gerechtigd per maand twee brieven en vier postkaarten ter verzending aan te bieden. De gevangenhoudende mogendheid heeft de bevoegdheid correspondentie te censureren.

Vertegenwoordigers van krijgsgevangenen

Op alle plaatsen waar zich krijgsgevangenen bevinden, zullen de krijgsgevangenen iedere zes maanden, en voorts in geval van een vacature, bij vrije en geheime stemming vertrouwensmannen kiezen, die tot taak hebben hen te vertegenwoordigen bij de militaire autoriteiten, de beschermende mogendheden, het Internationale Comité van het Rode Kruis en iedere organisatie tot hulpverlening aan de krijgsgevangenen. Deze vertrouwensmannen zijn herkiesbaar. In kampen van officieren en met hen gelijkgestelden of in gemengde kampen zal de oudste krijgsgevangen officier in de hoogste rang, als vertrouwensman worden erkend.

Krijgsgevangenen moeten ermeê rekenen dat de gevangenhoudende mogendheid, met name in communistische landen, zal pogen als vertegenwoordigers van de belangen der krijgsgevangenen personen te doen aanwijzen die haar zaak zijn toegedaan. In een dergelijk geval is het duidelijk dat de „vrije en geheime” verkiezingen worden gemani-puleerd.

Beschermende mogendheden

De controle op de tenuitvoerlegging van het Verdrag van Genève betreffende de behandeling van

krijgsgevangenen is opgedragen aan een of meer beschermende mogendheden, die niet bij het conflict zijn betrokken. Vertegenwoordigers van die mogendheden zijn gerechtigd zich te begeven naar alle plaatsen waar zich krijgsgevangenen bevinden. Zij hebben toegang tot alle bij krijgsgevangenen in gebruik zijnde lokaliteiten en mogen zich, zonder getuigen, onderhouden met de krijgsgevangenen en vooral hun vertrouwensmannen, zo nodig door tussenkomst van een tolk.

Samenvatting

Een krijgsgevangenenkamp is geen vakantieoord; dat geldt in het bijzonder voor communistische kampen. De ervaringen van Duitse krijgsgevangenen in de Sovjet-Unie (1941-'45) en van anderen in Noord-Korea (1950-'54) en Noord-Vietnam (1945-'75) hebben dat wel bewezen: in die landen werden krijgsgevangenen louter beschouwd als politieke ruilobjecten. Tot op heden zijn er geen aanwijzingen die een andere gedragslijn van die landen aannemelijk maken of zelfs maar doen veronderstellen.

De positie van een krijgsgevangene verhindert hem, uiteraard, voor de oorlogvoerende partij waartoe hij behoort nog van veel nut te zijn. Hij heeft het evenwel goeddeels in eigen hand die partij niet extra te benadelen. De ondervrager is erop uit hem dat wél te laten doen; dat streven al op voorhand te onderkennen is het eerste begin van een doeltreffende weerstand daartegen. Weerstand bieden aan een goed getrainde tegenstander is alleen met kans op succes mogelijk als de eigen voorbereiding niet aan het toeval werd overgelaten: om tijdig te kunnen schrap staan is het noodzakelijk dat men heeft geleerd zich schrap te zetten!

ERVARINGEN UIT EEN PRAKTISCHE OEFENING

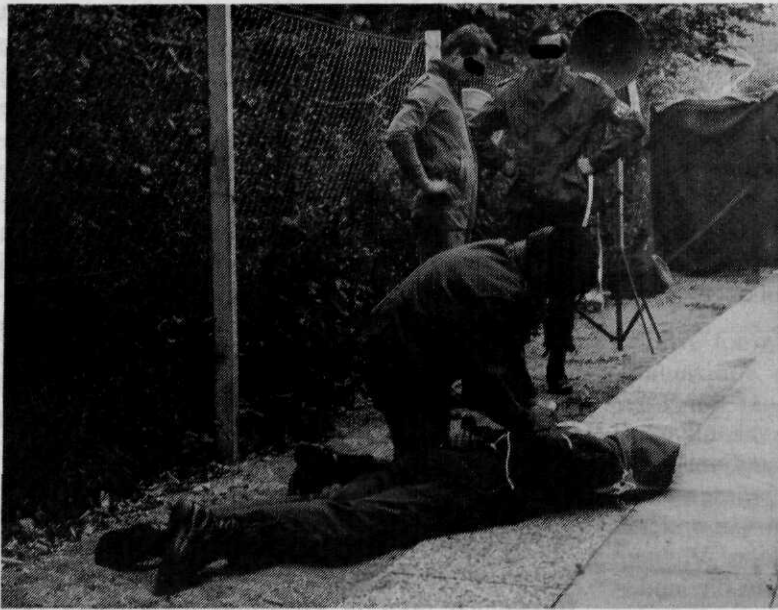
Als illustratie van de in het artikel behandelde materie diene de hierna weergegeven beschrijving van de gevoelens van een willekeurige oefeningsdeelnemer die de rol van ondervraagde kreeg toebedeeld en wiens anonimiteit hier, uiteraard, wordt gerespecteerd.

Het is begrijpelijk dat de oefenkrijgsgevangene opziet tegen en angst heeft voor de ondervraging. Het is niet prettig tegen het einde van een soms lange oefening tussen de je vertrouwde mensen te worden weggehaald om, moe en slaperig als je

bent, een hele nacht te worden geconfronteerd met vreemde, toch wel vijandig aandoende mensen. De schichtigheid, al of niet gecamoufleerd door de bravoure van vele militairen, veroorzaakt door de letters MID is dus niet vreemd. Maar deze schichtigheid heeft geen reden van bestaan, gezien de achtergrond waartegen heel het ondervragingsgebeuren moet worden gezien. Deze achtergrond en het belang van individuele personen hebben mij ertoe gebracht, positief te reageren op het verzoek mijn ervaringen op papier te zetten. In de voorgaande delen is uitvoerig geschreven over de achtergrond van de krijgsgevangenenondervraging. Daarover hoef ik verder niets te zeggen. Mij gaat het vooral om het belang van individuele personen. En dan niet alleen functioneel maar, zoals het eerste deel aangeeft, ook existentieel: het belang van de man zelf. Schuldgevoel en schuldbesef kunnen in de reële krijgsgevangensituatie worden voorkomen door in vreedstijd te oefenen. Dan leer je jezelf en je zwakke plekken kennen. In de reële krijgsgevangensituatie kan maar één ding je redden: je overtuiging. Wanneer alles aan genot, gemak en comfort je wordt ontnomen, wanneer alleen jij zelf overblijft zonder iets erop of eraan, wie ben je dan? Als je dan niets onaantastbaars hebt, je overtuiging, je geloof, je levensbeschouwing, dan ben je verloren. Dan sterf je; dan wil je ook sterven, omdat er niets meer is. Maar dat hoeft niet, gelukkig niet. Nodig is alléén, dat we ons dat bewust zijn. Dat ieder van ons persoonlijk zich dat bewust is. Daarom zou het goed zijn, dat ieder werd geoefend. Daarom ook wil ik mijn ervaringen in de oefensituatie neerschrijven.

Gevangengenomen

De manier waarop je wordt „gevangen genomen” hangt sterk af van de inventiviteit van de staf van de te oefenen eenheid. Een overval, echt of gensceneerd, en een eenvoudige oproep om je op een bepaald tijdstip te melden bij de cp zijn de beide uitersten. De tijd tussen overval of melding bij de cp en de mededeling dat je krijgsgevangene bent, wordt gekenmerkt door een vaag gevoel van onzekerheid. Gaat het nu gebeuren of niet, is het echt of niet echt? Wanneer je wordt afgevoerd van de cp naar de locatie van de ondervraging, blijft dat gevoel van onzekerheid nog bestaan, al wordt de situatie steeds „echter”. Contact met je medegevangenen is niet meer mogelijk, je bent reeds overgeleverd aan jezelf. Bezig met je eigen gedachten, de wereld om je heen is niet groter dan de drietonner waarin je zit. En je denkt: „Heb ik

Oefenkrijgsgevangenen worden geboeid, geblinddoekt en blootgesteld aan het „kooigeluid” teneinde hen voor de duur van hun verblijf in de „kooi” gedeeltelijk te beroven van hun zintuiglijke vermogens (uiteraard geschiedt dat onder toezicht van de ingedeelde arts)

dingen bij me, waarop ze me kunnen pakken? Kaarten, aantekeningen of persoonlijke eigendommen?”. Op de locatie van de ondervraging stellen de oefenleider en de arts zich voor. Op hen mag je elk moment een beroep doen. Dan treedt de MP of een andere bewakende eenheid naar voren; een voor een de drietonner uit, kort fouilleren, blinddoeken, plat op de grond, alles heel rustig. En dan is „het” begonnen; daar lig, zit of sta je dan, alleen, helemaal alleen, niets dringt van buiten tot je door, enkel geschuifel, waarschijnlijk van bewakers en dat ondefinieerbare rotgeluid. 't Is koud, 't is nat. Nu beleef je, wat een paar weken geleden is verteld tijdens de lezing door iemand van de MID. Maar toen zat je met elkaar in de bioscoopzaal of in een leslokaal, nu lig je alleen, in de kou. Toen dacht je: „Ja, zo zal het zijn”; nu beleef je het. En dat is heel wat anders. „Naam, rang en registratienummer”, dat weet je nog, dat houdt je vast.

De ondervraging

Dan word je weggeleid. Langzaam schuifel je een gebouw binnen, een deur door. De blinddoek gaat af. Ineens is het warm en licht, zit je op een stoel tegenover een vriendelijke jongeman. „Kijk hem niet aan”, flitst het door je heen, „hij lijkt vriendelijk, maar hij probeert je aan het praten te krijgen”. De vriendelijke man probeert contact te leggen, maar je houdt hem buiten. Alleen je naam, rang en registratienummer krijgt hij te horen. „Ga maar weer in de kou liggen, veel fatsoen is jou ook niet bijgebracht”, zegt hij na een

minuut of tien. Je wordt geblinddoekt en weer naar buiten geleid. „Niets gezegd, ze weten niets”, denk je. Buiten is het echt koud, je rilt, en weer dat rotgeluid. Na korte of lange tijd, je hebt er geen idee van, word je weer naar binnen gebracht. „Uitkleden, onderbroek en schoenen aanhouden, waardevolle dingen hier, de rest daar neerleggen.” Hier gaat het niet zo vriendelijk toe. Maar je zegt niets en je tekent niet, ook niet voor je eigen spullen en je geld. Je krijgt een overall en je moet weer naar buiten. „Ze hebben mijn spullen”, denk je, „maar ik heb niets gezegd”. De confrontatie met de volgende ondervrager is heviger. Nu eens vriendelijk, dan weer onvriendelijk; het ene moment doet hij een beroep op je gemoed, het andere moment op je verstand. Een derde man in de hoek van het vertrek zegt niets, hij kijkt alleen maar. Maar je voelt, dat hij er is. Je zegt niets. Al zet de telkens terugkerende opmerking dat je de regels niet kent, je aan het denken. „Denk je, dat je het zo doet doet?”, roept de ondervrager, „zo is het toch geen oefening. Je hebt zeker zitten slapen tijdens de lezing. En dan nu de stoere bink uithangen. Mooie kerel ben jij. Kras maar op. Ga maar lekker in de kou zitten.” Daar schuifel je weer naar buiten. Voor je gevoel overwinnaar, maar wel een stuk minder zeker. Omgeven door het geluid en rillend van de kou probeer je na te rekenen, hoe laat het is. „Hoe lang duurt het nog?” Na een tijdje weer naar binnen. Tegenover je de zwijgende man uit de hoek, nu als ondervrager. En hij begint een gesprek van man tot man. Over de ondervraging zelf. Je aansprekende op je sterke kant: je denkvermogen,

je onderuithalende op je zwakke kant: je eergevoel. En je gaat praten, waarachtig, je gaat praten. — Ik wel tenminste. — Er is hete koffie en een sigaret. En je praat. Je weet niet half, wat je zegt. Tot de man begint te grijnzen. En ineens bedenk je: „Wat heb ik allemaal gezegd?” „Je wordt bedankt”, zegt de ondervrager. Buiten gekomen voel je de kou niet; het geluid is ver weg. Je voelt je ellendig; tranen prikken achter je ogen. „Ik heb mijn maten verraden. Nu komen zij in moeilijkheden. En dat is mijn schuld.” Je gaat na, wat je hebt gezegd en hoe je het hebt gezegd en wie erdoor in moeilijkheden kunnen komen. Maar helemaal helder krijg je het niet voor de geest. En door alles heen het gevoel van schuld, dat je verlamt. „Had ik maar niets gezegd.” Na lange tijd word je weer naar binnen geleid. Dezelfde ondervrager, die zeer gerichte vragen stelt. „Is het nu nog niet afgelopen?”, schiet het door je heen, „ik heb toch allang gepraat”. „Ik heb nog één vraag”, zegt de ondervrager, „als je die beantwoordt, ben je ervan af. Dan roep ik de oefenleider. Antwoord je niet, dan houd ik je hier. En ik krijg je klein, wees daarvan overtuigd.” Je vraagt je af, of hij het meent of niet. „Je hoort bij dat bataljon”, zegt de ondervrager, „jullie hadden zeker de opdracht, je naar dat punt te verplaatsen?” „Ik heb niet gezegd, dat ik bij dat bataljon hoor”, roep ik uit. „Weet je dat heel zeker? Ik heb het hier anders zwart op wit.” „Ik zeg niets.” „Akkoord”, zegt de ondervrager, „maak maar eens een ligsteun en druk je twintig keer op”. Met de laatste krachten haal je bijna tien keer, dan kun je niet meer. „Zie je wel, dat ik je klein krijg? Je hoort bij dat bataljon.” „Dat heb ik niet gezegd”, roep ik opnieuw. Dan komt de oefen-

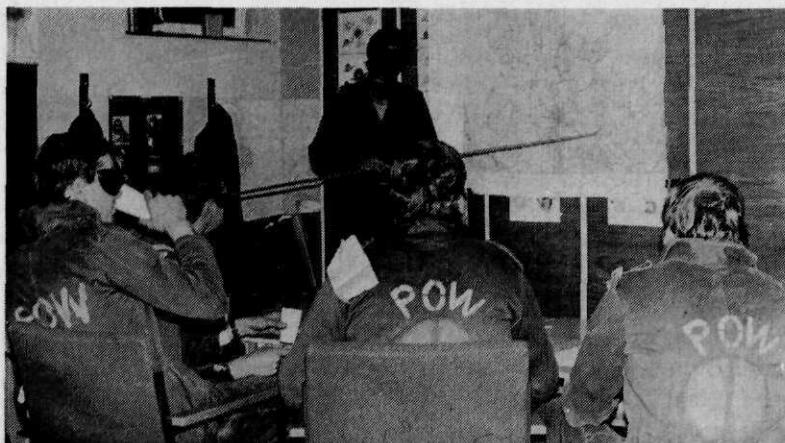
... de ondervraging ...

leider binnen. „De oefening is afgelopen, maak zijn voeten los.” Als vrij man verlaat je de ondervraagruimte, moe, loom en onder de indruk. Op je horloge is het veel later dan je vermoedde. Dan zie je je medegevangenen, die ook koffie, soep en brood met gebakken ei krijgen. Zin om te praten heb je niet, ook niet met hen. Ook zij zitten wat in elkaar achter de soep en glimlachen verlegen.

De debriefing

Als alle krijgsgevangenen en alle ondervragers, nu keurig in uniform, bij elkaar zijn, neemt het hoofd van het ondervragingsteam het woord. Hij zegt het een en ander over het verloop van de nacht, bedankt ons voor het meedoen en geeft het woord aan de „slagordeofficier”. Deze heeft alle gegevens, verkregen uit documenten, aantekeningen en verhoren verzameld en gerubriceerd. Hij vertelt, wat hij al combinerende is te weten gekomen over onze slagorde. We kijken elkaar aan. Weten ze dat allemaal van ons? Verbluffend. Als laatste spreekt de oefenleider. „Heren, vannacht is er geoefend. U bent geoefend in het weerstaan van een krijgsgevangenenverhoor. De ondervragers, meest dienstplichtigen, zijn geoefend in het ondervragen. Ik hoop, dat u ervan hebt geleerd. Want dat was de bedoeling vannacht. Vergeet dat niet. Ik heb dan ook voor een ieder van u de oefening gestopt op het moment, dat u er niets meer van leerde. Om psychische of fysieke redenen, dat doet er niets toe. Zodra u er niets meer van leert, stoppen we. Want we plagen of martelen niet; we oefenen. Ik wil u nog één ding zeggen en één ding vragen. Ik zeg u: alles, wat hier vannacht is gezegd, blijft hier. Niemand zal van ons horen, of u hebt gepraat en wat u hebt gezegd. Alles, wat is geschreven, wordt door ons vernietigd. Dat verzeker ik u. Uw commandant, de u beoordelende officier, krijgt niets te horen of te lezen over deze nacht. Uw houding van vannacht zal uw beoordeling niet beïnvloeden. Het volgende vraag ik u: hang tegenover collega's geen stoere of woeste verhalen op. Mensen, die gepraat hebben, willen ter compensatie nogal eens de waarheid geweld aandoen. Doe dat niet. U mag er met iedereen over spreken, als u dat wilt. Maar blijf wel eerlijk. Van ons hoeft u zich niet te schamen, wanneer u wel hebt gepraat. Deze nacht was om te oefenen. En als u zich vannacht op de een of andere manier beledigd, gekrenkt of mishandeld hebt gevoeld, zeg het dan nu. Dan kunnen we het uitpraten. Dat is beter dan achter

Debriefing van oefenkrijgsgevangenen na beëindiging van de oefenonderzaging

onze rug om ons slecht te maken bij uw onderdeel."

Niemand heeft zich gekrenkt gevoeld, niemand is beledigd of mishandeld. Er worden nog wat vragen gesteld en beantwoord. Dan gaan we uit elkaar om te worden teruggebracht naar ons onderdeel. Het is al licht. De zoveelste nacht, waarin we door ons werk niet hebben kunnen slapen.

NASCHRIFT

De voorgaande hoofdstukken hebben slechts tot doel:

- u een inzicht te geven in wat u te wachten staat, wanneer u wordt aangewezen als krijgsgevangene dan wel krijgsgevangen gemaakt;
- aan te geven waarop u zich als krijgsgevangene kunt beroepen;
- u te wijzen op uw rechten en plichten als krijgsgevangene;
- u te helpen wanneer u een ondervraging dient te ondergaan;

Literatuur

Richtlijnen ten behoeve van krijgsgevangenenondervragingsoefeningen, uitg. januari 1978 (brief CLaS/BLS,

— u de verzekering te geven, dat geen enkele inbreuk wordt of zal worden gemaakt op uw privacy, buiten de werkelijke ondervraging;

— een ieder erop te wijzen dat het ondergaan van en het weerstand bieden aan een ondervraging een essentieel deel vormt van zijn (de) militaire opleiding, gevechtsvaardigheid en gevechtswaardigheid (van zijn onderhebbenden);

— u de overtuiging en de wetenschap te verschaffen dat het personeel, dat werkzaam is in het legerkorps ondervraag- en documentenonderzoekcentrum (Ikodoc), slechts tot doelstelling heeft u bij uw oorlogsvoorbereiding in deze te steunen en *nimmer* de intentie heeft of zal hebben u in uw carrièregang te schaden.

Parool

Voorkom dat de vijand zich meester maakt van uw kennis van (het verloop van) het gevecht en train u in het weerstand bieden aan ondervragingen!

nr 13.929, 4 april 1978).

Verdrag van Genève betreffende de behandeling van krijgsgevangenen, 12 augustus 1949 (zg. Derde verdrag).

Business management: vriend of vijand van het leger?

Management in het spanningsveld van vredes- en oorlogsorganisatie

drs. J. M. R. Heemstra

bedrijfskundig socioloog

Dit is een artikel* over de invloed die het industriële organisatieklimaat uitoefent op de stijl van bedrijfsvoering in het leger. De vraag die wij ons stellen luidt als volgt: *is de neiging, in vredetijd de organisatiebeginselen van de industriële bureaucratie na te volgen, niet schadelijk voor het leger uit het oogpunt van zijn uiteindelijke doelstelling?*

De beantwoording gebeurt uit een afgebakende kijkrichting, namelijk het officiersniveau. In het bijzonder zullen wij de betekenis van de gericht-

De auteur van dit artikel werd geboren in 1939. Hij werd aan de Koninklijke Militaire Academie opgeleid tot Officier KLu Personeelszaken — promotie 1964 — en studeerde in 1969 af aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam. Als bedrijfskundig socioloog teruggekeerd in de burgermaatschappij bekleedde hij diverse managementsfuncties, onder meer in de textielindustrie. Momenteel is hij werkzaam als senior adviseur voor beleidsvorming en organisatieontwikkeling. Van zijn kundigheden weet ook de krijgsmacht profijt te trekken: hij geeft colleges personeelsleer aan de Hogere Krijgsschool te 's-Gravenhage.

Van zijn scherpe inzicht getuigt de beschouwing in nevenstaand artikel, waarin hij de militaire organisatie de spiegel voorhoudt. In het bijzonder richt hij zich tot de autoriteiten van het beleidsniveau, die maar al te vaak geneigd zijn toe te geven aan externe druk, als gevolg waarvan veranderingsprocessen worden ingeleid die het functioneren van de militaire organisatie in vredetijd reeds ernstig belemmeren en in oorlogstijd zelfs geheel dreigen te verhinderen. Een eerlijke blik in de voorgehouden spiegel zij overigens ook en onverkort geraden aan een ieder die het wél kunnen functioneren van de krijgsmacht ter harte gaat: men kan zich beter onthouden van het klakkeloos napraten van hetgeen van buitenaf aan moderne organisatieprincipes wordt aangeprezen.

heid nagaan voor het militaire leiderschap en voor het organisatorische aspect van „leefgemeenschap”. Het begrip leefgemeenschap krijgt een centrale plaats. Wij gebruiken het niet in de zin van de wellicht noodgedwongen combinatie van wonen en werken binnen een kazernecomplex. Het gaat eerder om een samenwerkingsverband waarin de leden het gevoel hebben „erbij te horen”, lid te zijn van de groep. De bindingskracht van de leefgemeenschap vormt naar onze mening een van de belangrijkste pijlers voor het behoud van de organisatorische doeltreffendheid in snel veranderende situaties.

Het maatschappelijke denken over de plaats en de rol van het leger wordt op het ogenblik nogal beïnvloed door de situatie van de vrede. Onder druk daarvan is in het leger een omzettingsproces naar het model van de industriële organisatie aan de gang. Dit proces is zeker *niet* het resultaat van een bewuste standpuntbepaling aan militaire zijde in het spanningsveld van oorlogs- en vredesorganisatie. Er is eerder sprake van kritiekloos kopiëren. In de voetval voor het industriële grootbedrijf worden zeer waardevolle elementen van de militaire leefgemeenschap overboord gezet.

In deze stroom wordt ook het traditionele leiders-type van de gevechtsofficier meegetrokken. Het vredesmanagement van de officier wordt vergelijkbaar met dat van de manager in de industriële bureaucratie. Leger en grootbedrijf kunnen bij voortdurende minder buiten de hulp van dezelfde specialismen en specialisten; beide typen van organisatie zijn gebaat bij de bedrijfsstijl van de „captains of industry”.

Wij zullen proberen aan te tonen dat de oriëntatie op het civiele grootbedrijf zich op dit punt het meeste kan wreken. Ondanks allerlei modieuze

* De schrijver is de contactofficier van de Leergroep Personeelsmanagement en Organisatie van de Cursus Hogere Militaire Vorming aan de Hogere Krijgsschool erkentelijk voor zijn bereidheid dit artikel zeer kritisch te bekijken. Belangrijke verbeteringen zijn aan hem te danken. Verantwoordelijk voor de inhoud is de auteur.

franje van sociale aard, is in het business management een kern aan te wijzen die wij als verkeerd kwalificeren. Verkeerd in die zin, dat het niet veel heel laat van de primaire groepsbinding in de leefgemeenschap. Het vergroot, met andere woorden, de kans op een verminderde effectiviteit van het leger in oorlogstijd. Wij noemen het management zelfzuchtig en op de carrière gericht. De wortels liggen in het waardenpatroon van de produktiebureaucratie. De bureaucratie brengt het principe van de organisatie opgevat als instrument, rationeel bedacht ontwerp om doelstellingen te bereiken, perfect tot uitdrukking. In die geest zijn opvattingen over het arbeidsverband (de arbeidsorganisatie) in het leven geroepen, die wij later als instrumenteel zullen typeren. Volgens de strekking van dit artikel zouden zowel leger als bedrijf goed eraan doen het instrumentele organisatieklimaat in te ruilen voor een ander type; een type dat beter in staat is de overlevingskans van de organisatie in crisissituaties te garanderen. Wij beschrijven het verderop als „democratisch”.

Samenvattend: het betoog is opgebouwd rond de volgende drie thema's.

— Hoe ziet het model van de industriële bureaucratie eruit? Wat zijn daarin de opvattingen over de arbeidsverhoudingen en over de arbeidsorganisatie? Zijn er alternatieven die beter voldoen in crisissituaties?

— In hoeverre identificeert de landmacht zich met het bureaucratistische model?

— Wat zijn daarvan de gevolgen voor het militaire leiderschap en voor de bindingskracht van de (kleine) primaire groepen?

Dit stuk is bedoeld om een gedachtenwisseling op gang te brengen; tegelijkertijd schuilt er een waarschuwing in. Wij verwijten het leger een te gering organisatorisch identiteitsbesef. Het aanleunen tegen het bedrijfsmodel betekent niets anders dan het zwichten voor een samenleving die aan vrede en aan bureaucratistische organisatie modellen gewend is geraakt. Wie zich het louter denken in kosten en baten als keurslijf heeft laten aanmeten, beschouwt de groetplicht als een nutteloze aangelegenheid; ziet het verrichten van arbeid alleen in termen van geldelijke beloning; bevordert toelagen en compensatieregelingen voor extra inspanning buiten de werkuren van 8 tot 5; beoordeelt parades en ceremonieel vertoon als geldverspilling; hecht aan het uniform geen andere waarde dan bescherming tegen slijtage van het zitvlak

en van de ellebogen; schaart het messleven en de gezamenlijke maaltijd onder het niet-productief bezig zijn; besluit op grond van kostenbesparingen tot het afschaffen van parate weekends, tot het thuis mogen slapen en tot plaatsing zo dicht mogelijk bij de woonplaats; wil de opleiding aan de Militaire Academie vergelijkbaar zien met die van civiele opleidingsinstituten.

Wij zouden de zaak anders willen benaderen. Het is de samenleving die de krijgsmacht de politieke opdracht geeft te kunnen functioneren in crisissituaties. Dat daarvoor een eigen organisatorische vormgeving nodig is, zal zij dienen te aanvaarden. Daarentegen mag bij de legerleiding voldoende deskundigheid worden verwacht om het militaire apparaat voor dergelijke taken in te richten en in vredesomstandigheden in stand te houden; evenzo om de bijzondere kenmerken te verantwoorden aan de enige afnemer van militaire diensten, de staat.

Het is ontstellend hoe weinig daarvan in werkelijkheid terecht komt. Men kan met wijdopen ogen in het leger struikelen over het Program, Planning and Budgeting System (PPB), over project management, management by objectives (MBO), loopbaanplanning, instroming en doorstroming, en meer van dat moois. De boekenplanken staan vol met de eindeloze herkauwerij van management-slogans uit de bureaucratistische hoek: kwantitatief te veel van Maslow en van theorie X en Y, kwalitatief te weinig van originele ideeën. Maar een blind paard kan geen enkel kwaad doen in studieafdelingen die een echt militair onderwerp tot object van studie zouden moeten hebben: crisissituatie en het functioneren in alle mogelijke crisistoestanden. Er staat eenvoudig niets.

Moelijkheden met het rationele model van organisatie

Het rationeel construeren van organisaties behoort tot de voorliefde van de organisatieler. Haar favoriet het grootbedrijf of, preciezer, de staats-, de produktie- en de gevechtbureaucratie, krijgt het echter steeds moeilijker. Er zijn niet alleen Vietnam, Watergate en Lockheed, maar ook de ontwikkelingen rond de topleiders die bij hun integriteit grote vraagtekens zien geplaatst. Leiderschap corrumpeert?

Dezelfde tekenen wijzen ook erop dat de gigantische organisatie machinerieën in turbulent veranderende omgevingsvelden — de terminologie is van Ansoff — onvoldoende adem hebben. Zij be-

zitten nauwelijks het vermogen tot het gelijktijdig bijstellen en veranderen van hun strategische concepties, hun interne structuren en hun medewerkers of, algemener, hun organisatieklimaat.

Veel studies gaan over dit soort veranderingsvraagstukken en over de consequenties daarvan voor de opvattingen over de aard van de organisatie (dat kan zijn: rationeel gepland instrument; verband waarin mensen samenwerken en arbeid verrichten; maatschappelijk instituut) en over de aard van het gewenste beheer. Peilt men de ideeën die tegenwoordig uit diverse publikaties naar voren komen, dan maakt de voorliefde voor alles omvattende organisatieconstructies plaats voor de interesse in een open en flexibel organisatie-systeem. Parallel daarmee wordt het blikveld gericht op de organisatie in de zin van samenwerkingsverband, de arbeidsorganisatie; en deze meer toegesneden op de *gemeenschap* van mensen die arbeid verrichten dan op de *pure ruilbetrekking van arbeidsverschaffers in het klassieke organisatie-model van de piramidale hiërarchie*.

Militaire en industriële organisatie

Er duiken dus spanningsverhoudingen op tussen het rationeel geconstrueerde verband om doelstellingen te bereiken en de opvattingen van arbeidsorganisatie in de zin van leefgemeenschap, de stijl van management en de veranderingsnoodzaak. Het leger en grote industriële organisaties hebben de trekken van de hiërarchieke beheersingsconstellatie gemeen. Is die verschuiving van blikveld ook in het leger te verwachten?

Bij snelle veranderingen in de omgeving worden ondernemingen voor gelijksoortige organisatieproblemen gesteld als de strijdkrachten „in actie”. Veel handboeken van civiele signatuur draven daarom in toenemende mate op met het zogenaamde „strategic surprise management”. Dat vertoont veel overeenkomst met de militaire concepties van mobilisatie en crisisbeheersing. Het stelt als voorwaarde dat alle niveaus van de organisatie direct moeten kunnen omschakelen naar een crisisorganisatie. Daartoe moet innovatief probleem-oplossend denken en handelen ruim aanwezig zijn. Ligt het dan niet voor de hand, dat het leger met eigen bijdragen en met eigen oplossingen in deze problematiek het voortouw neemt? Zou men niet mogen veronderstellen, dat het leger door zijn ervaringen met het veranderen van vrede- naar oorlogsorganisatie een voorsprong heeft? En best model kan staan voor het bedrijfsleven?

Het blijkt dat deze voorhoedepositie niet wordt ingenomen; integendeel, men raakt niet uitgekeken op wat de burgermaatschappij aan mogelijkheden voor het rationaliseren van de vredesorganisatie komt aandragen. Een voldoende reden dus om dieper in te gaan op de aard van het rationele organisatie-model en de oorzaken die aan de voorkeur ten grondslag kunnen liggen. De confrontatie van de arbeidsorganisatie, opgevat als „markt” van arbeidsverschaffers, met de arbeidsorganisatie opgevat als gemeenschap, laten wij in dit gedeelte nog voor wat zij is. In het aansluitende deel wordt de draad opgenomen in een typologie van arbeidsorganisatie.

De beheersingsconstellatie, het rationele organisatie-model

De specifieke eigenschappen van het rationele organisatie-model mogen genoegzaam bekend worden verondersteld. Kortweg gezegd vertoont de organisatie zich als een formele constructie met de mens als een in beginsel in te passen factor. Er is eerst de juiste *plaats*, dan de juiste *man*. De drie bekende stromingen van de organisatieleer — Scientific management, Human relations en Revisionisme — varieerden slechts uit hun invalshoeken op dit zelfde thema. In de nadrukkelijke opvatting van organisatie als geconstrueerd instrument keert het bedrijf zich naar binnen: het brandpunt ligt binnen de grenzen van het systeem en het ordenen en beheersen van een grotere complexiteit is tot fijne kunst verheven. Normen en sancties zijn erop gericht de onvoorspelbaarheid van het menselijke gedrag zoveel mogelijk uit te schakelen; zij spelen in op het eigenbelang. De voordelen van standaardisatie werken door naar het menselijke vlak: mensen worden functionarissen in rangen (posities) en daarmee uitwisselbaar.

De complexe organisatorische machinerie is gebaat bij de handhaving van rationele mechanismen in management. Management wordt synoniem met het gebruik van voorschriften en technieken die niet-meetbaar, niet-rationeel gedrag moeten tegengaan. Sommige functies, bijvoorbeeld die van bataljonscommandant voor HMV-gebrevetteerden, zijn een markante meetplaats in het carrièreverloop: men kan er zijn functionele nek breken. Het diploma wordt een bewijs van gemeten kwaliteit. Dat kan zelfs zó ver gaan, dat zonder diploma geen kwaliteit wordt verondersteld. Wie zal zeggen of de beleidslijn, die officieren van speciale diensten uitsluit van de rang van luitenant-kolonel tenzij zij de overgangsstudie op de

KMA halen, niet door deze gedachtengang is ingeblazen?

Zonder alle crisisverschijnselen te willen opnoemen, vallen organisatiestructuren bij snelle veranderingen door de mand. Omdat de samenhang in het beleid aan de top van de hiërarchie zoek raakt, dreigen de diverse organisatiedelen een leven op zichzelf te gaan leiden. Men weet beneden niet wat boven wil, en omgekeerd. Afdelingen groeien uit elkaar, kunnen elkaars taal niet meer verstaan. Het gebruik van staven en van verbindingsfuncties, schaduwcommissies en „assistants-to” illustreert de moeilijkheid de coördinatie in stand te houden.

Vroeg of laat ontstaan problemen met het leiderschap. Managers in spe hebben zó'n lange ladder voor zich, dat de klim zélf alles bepalend wordt. Hoewel met technieken van selectie en beoordeling, job rotation en management development aan het opwaartse proces heel wat is te verbeteren, blijft het gevaar aanwezig dat dit gebeurt onder een bepaald „value infused” organisatieklimaat. Wij doelen hier op het klimaat van carrièremanagement waarin uitverkoren leiders angstvallig hun best moeten doen in het circus te blijven meedraaien. Een dergelijk klimaat loopt niet over van loyaliteit ten aanzien van het ondergeschikte personeel. Dat tekort beschouwen wij wel als het meest bedreigende voor de overlevingskansen van het systeem bij hevige veranderingen. Het bedrijfsleven kent genoeg voorbeelden van managers die in betrekkelijk „easy going”-omstandigheden aan de top zijn gekomen, en vervolgens door het personeel worden gewipt zodra de organisatie aan het wankelen gaat. De sanctie voor falend leiderschap in crises is in het leger het ontslag of het gewelddadig uit de weg ruimen van officieren door hun ondergeschikten. Voor de eerste mogelijkheid leveren de achter ons liggende wereldoorlogen volop feitenmateriaal, voor de tweede de oorlogvoering in Vietnam.

Management in discredit

In deze problematiek heeft zich een boek gemengd dat voor de militaire lezer een interessante waarschuwing moet inhouden. De titel is veelzeggend, namelijk *Crisis in command, mismanagement in the army* [1]. De auteurs, Gabriel en Savage, beiden oud-officier van het Amerikaanse leger en politicologen van professie, stellen zich de vraag naar de achterliggende oorzaken van het militaire echec in Vietnam. Hier moet wel worden gezegd,

dat zij aan de grote industriële onderneming een soort management toeschrijven dat in feite aan elke arbeidsorganisatie afbreuk doet. De afbreuk is echter minder opvallend onder de bescherming van een stabiele omgeving zoals die tot voor kort heeft bestaan. Het analysekader mag dan niet al te scherp zijn, de waarnemingen zijn er niet minder belangrijk om. Wij zullen de spiegel die ons wordt voorgehouden, kort beschrijven.

„Crisis in command” wijst een opmerkelijke schuldige aan: een disfunctioneel management. In het sociologische jargon heet iets disfunctioneel wanneer het de doelvervulling van een systeem belet en de overlevingskans vermindert. In die betekenis noemen de auteurs het management disfunctioneel, omdat het de primaire groepsbindingen in het Amerikaanse leger heeft beschadigd. Het aanvoorderschap over wat een betrekkelijk zelfstandige gevechtseenheid zou moeten zijn, opgebouwd als een team en aaneengesmeed als primaire groep, is terechtgekomen bij het type bureaumanager. Gelijk op met deze ontwikkeling is efficiency in plaats van leiderschap onder condities van leven of dood, bepalend geworden voor de beoordeling van de prestaties.

De gevolgen schilderen de auteurs als navenant. Officieren handelen als industriële managers-in-uniform en weten zich daarbij gesteund door het overeenkomstig geïnfilterde organisatieklimaat. Efficiënte carrièremakers als zij zijn geworden, *vermijden zij elk risico dat hen daarvan weerhoudt*. Het samen met de manschappen sneuvelen geldt in dit opzicht als bepaald „on-slim”. Zo'n risico wordt graag aan de ondergeschikten overgelaten. Het dilemma, dat gevechtsservaring promotiebevorderend werkt, is bevestigend op te lossen: een zo kort mogelijke dienst in directe gevechtsacties, gevolgd door de fysieke veiligheid van de staffunctie in het basiskamp. De statistiek is op dat punt duidelijk genoeg: op een officierssterkte van 15% blijft het dodencijfer aan officieren (8,4%) aanmerkelijk achter.

De *kwaliteit* van het officierscorps daalt; kwantiteit wordt het leidende beginsel van het personeelsmanagement. Daarvoor zijn een paar oorzaken aan te wijzen. De koppeling van promotiekans en gevechtstabijheid doet het aantal bureauofficieren buiten verhouding toenemen, met een rangeninflatie in het kielzog. De topzwaarte aan hogere rangen heeft een versnellend effect op de kwaliteitsdaling, omdat de recrutering uit de hogere leidinggevend milieus en uit de hogeschoolden blijkt te zijn geblokkeerd. Deze catego-

rie weet zich stelselmatig aan de dienstplicht te onttrekken.

Opererende uit vaste basiskampen (een voor het leger ongewone strategische conceptie van circulaire oorlogvoering) wordt de *gevechtseenheid nauw geconfronteerd met het gemakkelijke leven-tje van de non-combattant*. Slechts 13% van de in Vietnam gelegerde troepen (600.000 man) is rechtstreeks bij de gevechtsacties betrokken.

De keerzijde van dat alles was de leiderschaps-crisis. De symptomen daarvan zijn via desertie, het gewelddadig uit de weg ruimen van incompetente officieren (het verschijnsel van „fragging”), druggebruik en gevechtswijgering in veelvoud aan het licht gekomen.

De wortels van het mismanagement traceren Gabriel en Savage in het industriële grootbedrijf, de produktiebureaucratie. Het waardenpatroon van het civiele bedrijf, zo menen zij, is er een van materieel gewin, rationele berekening, conformisme en opportunisme, het vermijden van enigerlei risico voor de carrièregang („up or out”) en het gebruik van mensen (de ondergeschikten) als opstap voor louter eigen promotie. De schrijvers tonen aan, dat dit patroon vrij nauwkeurig door het Amerikaanse leger is gekopieerd. De komst van industriële leiders in de topposities van het defensiesysteem heeft eveneens de metamorfose naar „good business practices” vergemakkelijkt. Marshall (chef van de generale staf van het Amerikaanse leger en minister van buitenlandse zaken), McNamara en Westmoreland, om een aantal historische namen te noemen, waren in hart en nieren „captains” van het grootbedrijf. Op hun rekening kan natuurlijk niet de gehele omzetting van militair instituut naar moderne gevechtbureaucratie worden geschreven, maar wel de identificatie met de industriële stijl, het vakjargon („buzz words”) en de ethiek van het „markt”management.

Het alternatief

De les die wordt getrokken uit tien jaar oorlog voeren in Indochina is het herstel van een leiderschapsethiek die hoort bij de arbeidsorganisatie opgevat als *gemeenschap* en niet als *markt*.

Grondslag van de gemeenschapsethiek is het gevoel erbij te horen, lid te zijn van de groep. In feite modelleren de schrijvers het door hen gewenste militaire systeem op grond van de positieve functies van kleine, primaire groepen. In de uiterlijke vormgeving komt dat neer op:

a. een structuur samengesteld uit kleine eenheden;

b. training van officieren tot „truly professional small-unit leaders”;

c. gevechtstraining onder zo reëel mogelijke condities;

d. langdurige identificatiemogelijkheid met historisch befaamde legereenheden;

e. een niet op massaproductie gebaseerd opleidingssysteem, maar een op identificeerbare landmachtonderdelen gerichte recrutering en training;

f. uniformvariatie en frequenter gebruik van symbolen en traditionele gebruiken;

g. een langduriger dienstverband in de rangen;

h. een promotiebeleid op basis van kwaliteit en niet op kwantiteit;

i. herstel van de verantwoordelijkheidspositie van de bevelvoerende commandant in de „lijn”;

j. de vaststelling van een officierscode;

k. de invoering van een overal toezichhoudend, onafhankelijk instituut van inspecteur-generaal.

Terug naar de Nederlandse situatie

Wie als civiel deskundige de locatie van een militaire stafeenheid betreedt, treft uiterlijk niet veel verschil aan met de situatie van een grote fabriek. Het beveiligingssysteem, de ingewikkelde bewegwijzering, de overvolle parkeerplaatsen, de hoge bouw voor de kantoren en het ietwat mysterieuze heen-en-weer-beweg van mensen moeten hem vertrouwd aandoen. Eenmaal ter plaatse aangekomen, verliezen rang en uniform snel hun afwijkende tintje in de alledaagse sfeer van de bespreking. Men waant zich onder gelijken: dezelfde denktrant, dezelfde problemen, hetzelfde jargon. *Toch al managers in uniform in het Nederlandse leger?* Niet helemaal; de toonzetting van het industriële management klinkt in het algemeen het duidelijkst door bij de specialisten, d.w.z. de technici, de accountants, de gedragswetenschappers. Dat is niet zo verwonderlijk, hun specialisme stamt uit het grootbedrijf, in hun opleiding spelen militaire aspecten nauwelijks een rol. De verleiding moet dus wel groot zijn het officiersberoep vergelijkbaar te maken met dat van hun civiele collega's.

Toch zal het de specialist niet meevallen het traditionele leaderstype van de gevechtsofficier te verdringen. Het leger beschikt in de eis van alzijdigheid voor de toprangen over een vaste barrière waarop voorlopig nog de schermutselingen kunnen afketsen. De opleidingsstructuur van het leger sluist alleen „generaal” gebrevetteerden naar de hoogste functies en rangen in zowel de vredes- als de oorlogsorganisatie. Om de beeldspraak vol

te houden: de sluis is niet gebouwd op specialisten; dezen zien daarmee hun weg naar de top grotendeels afgesloten.

Wetenschappelijk gefundeerde managementdeskundigheid bereikt op deze wijze dus zelden de regionen van het militaire beleid. Dat daaruit een dilemma voor het programma van militaire opleidingsinstituten kan ontstaan, is voor ons onderwerp van belang. Men neme alleen maar de vraag of het huidige niveau van managementkennis tussen propedeuse en kandidaats, voor de hoogste legerleiding voldoende moet worden geacht? Dit in het licht van de *noodzaak tot actief tegenspel* aan de maatschappelijke druk tot rationalisering van het leger. De gebruikelijke verwijzing door militairen naar de praktijk van all-round management in de top van de onderneming berust op een waarnemingsfout. In het bedrijfsleven is de wetenschappelijke graad een minimumvoorwaarde om tot de hoogste functieniveaus te worden toegelaten. Naar buiten wordt de indruk van despecialisatie echter in de hand gewerkt door het relatief snelle verouderingsproces van *specifiek* specialistische deskundigheid. Loopbaanplanning is erop gericht de gevallen gaten dicht te plamuren en af te lakken met voortdurende bijscholingen; de scholing tilt de manager steeds hoger naar algemene bekwaamheden in zijn vakgebied en in zijn leiderschap. Laten wij het eens anders zeggen: naarmate de helikopter aan hoogte wint, kan en moet een breder terrein worden bestreken.

De kwaliteit van het tegenspel

Vragen naar de kwaliteit van het tegenspel aan onjuiste maatschappelijke invloeden, betekent vragen in hoeverre het leger een eigen standpunt heeft ontwikkeld over de functionele vereisten van de vredes- en oorlogsorganisatie. Voor zover wij kunnen nagaan uit gesprekken en waarnemingen, overheersen twee tendensen:

- het gezichtspunt zich te moeten richten naar burgermaatstaven;
- de neiging de beroepsrol van de officier te spiegelen aan die van de manager in het industriële grootbedrijf.

ORIËNTATIE OP BURGERMAATSTAVEN

De arbeidsmarkt, lonen, sociale lasten, huisvesting en arbeidsverhoudingen van het civiele grootbedrijf worden de krijgsmacht ten voorbeeld gesteld. De opleidingsprogramma's van KMA en HKS oriënteren zich op hun beurt op de begin-

selen van het moderne zakendoen; echter zonder daaraan een eigen militaire dimensie toe te voegen. Wervingscampagnes voor officieren stellen zakelijk leiderschap in de „grootste onderneming van ons land” in het vooruitzicht. Zij spelen op tamelijk indringende wijze in op zekerheden, het hoge salaris, de hoge rang, de veiligheid van vast werk.

De keuze van deze prikkels lijkt op het enthousiasme waarmee van de jaren '60 af allerlei modische organisatiesnuffjes, waaronder de human relations, in de krijgsmacht zijn binnengehaald. Toentertijd richtte de aandacht zich eenzijdig op aanpassingen in de sfeer van arbeidsverhoudingen en menselijke betrekkingen, zonder de bestaande structuren ter discussie te stellen. De concessies aan de samenleving waren niet gering; wat niet in het beeld van rationele bedrijfsvoering paste, kwam in aanmerking te worden afgeschaft en werd ook door de legerleiding afgeschaft.

In feite lijkt nu officieren haast het voorrecht te worden ontnomen buiten het militair-technische gedeelte van hun vak ergens echt een zorg voor te hebben. Zien wij het goed dan beweegt het leger zich weer in de richting van fouten, die men thans in het bedrijfsleven — met uiterst veel moeite — probeert goed te maken. Het ontbreken van individuele zorg voor bedrijf en werk is daar een structureel probleem. In vele opzichten zijn wij zo „bindingsleeg” geworden, dat „tot vijf uur wordt gedaan wat moet en morgen is er weer een dag” een blauwdruk van de werkopvatting is.

De voorkeur voor de rationele organisatieopvattingen laten zich goed verklaren uit een dubbele spanningsverhouding. Aan de ene kant de behoefte van de samenleving greep te houden op het militaire systeem. De strijdkrachten groeien in omvang en complexiteit en lijken gauw een staat in de staat te worden. De ongerustheid, deze greep te verliezen, geeft voedsel aan ijveraars voor een vergaande verburgerlijking. In het verlengde daarvan liggen het bureaucratische bedrijfsmodel en de bureaucratische mentaliteit; de principes daarvan zijn het industriële en ook het politieke systeem het meest vertrouwd.

Aan de andere kant is er de spanningsverhouding tussen de organisatorische vereisten van de krijgsmacht op de vredeslocatie (de „site”, de luchtmachtbasis, de kazerne) en het bestel dat nodig is in tijd van oorlog of bij oorlogsdreiging. Men zou kunnen zeggen dat in vreedstijd de krijgs-

machtonderdelen zich op een „circulaire” leefwereld terugtrekken. Landmacht of luchtmacht, beide opereren dan uit vaste, omsloten basisposities. Op deze betrekkelijk statische blokken is het instrumentarium van het grootbedrijf op ideale wijze toegesneden. De militaire vliegbasis verschilt in weinig van haar civiele collega. Ook daar is de rationaliteit van het organisationele gedrag belangrijk. Het gebruik van principes en voorschriften voor het „managen” en beheersen van het organisatiegebeuren varieert slechts in woordgebruik. In plaats van winst wordt het aantal gemaakte vliegreizen de maatstaf voor rentabiliteit en de voorwaarde voor continuïteit. De kernfunctie van de krijgsmacht, te weten de garantie van de veiligheid en van het voortbestaan van de staat tegen buitenlandse dreiging en aanval, lijkt alleen in woorden met de doelstellingen van de onderneming te verschillen.

Krijgsmachtonderdelen kunnen best als een bedrijf worden geleid en georganiseerd indien dat nodig is om de eigenlijke militaire taken uit te oefenen. In die zin kan het apparaat op heel wat punten voor reorganisatie en modernisering in aanmerking komen. De *unieke functie* maakt het echter onmogelijk alle kenmerken van het bedrijfsleven over te nemen. Van een werknemer wordt nooit gevraagd zijn leven op het spel te zetten. Omdat dit vreemd genoeg nog niet als gemeengoed schijnt te worden aanvaard, moet men uiterst waakzaam zijn voor discussies over „vermaatschappelijking”. Het beste is de alarmschel „scherp te stellen” op aanbevelingen die van de krijgsmacht een ingewikkeld opleidings- en vormingsinstituut in vreedstijd willen maken. De voorstanders bieden meestal een model aan waarin „de burger zijn eigen wereldje moet kunnen terugvinden” [2]. De dimensie van de oorlogssituatie ontvouwt zich bij hen op haast magisch-realistische manier uit het opleidingspakket van harde en langdurige oefeningen onder nagebootste oorlogscondities.

Zulke uiteenzettingen zijn in zoverre boeiend, dat het structureel-organisatorische kader wordt opgebouwd uit de zingeving van de burgers, de leden van de samenleving. Het is niet zo'n verrassende uitkomst dat de Nederlander een uitgekende en gesubsidieerde afwisseling van opleiding en ontspanning wel interessant vindt. Opleiden is echter een van de strategische uitwerkingen van de krijgsmachtfunctie; het wordt in de aanbevelingen, van de krijgsmacht een opleidingsinstituut te maken, tot het beslissende criterium verheven.

ORIËNTATIE OP DE BEROEPSROL VAN DE INDUSTRIËLE MANAGER

Geen organisatie of zij wordt voor de vraag gesteld wat de beste vorm van leiding geven is en welke voorwaarden moeten worden vervuld om het leiderschap tot zijn recht te laten komen. De neiging bestaat, in de lijn van de hiervoor vermelde oriëntatie op de arbeidsorganisatie van de onderneming, de beroepsrol van de officier te spiegelen aan die van de manager.

De beroepsrol van militaire leiders omvat echter niet alleen elementen van specifieke deskundigheid en bevoegdheid. Zij dienen tevens te zijn bevestigd door een code en ingebed in een corpsverband; een gemeenschapsverband, waartoe de toelating wordt bewaakt en waarvan de collegiale verhoudingen duidelijk zijn geaccentueerd [3]. Beperken wij ons tot Nederland, dan lijkt het erop dat in de jaren '60 en '70 aan de uitbreiding van organisatie-als-instrument (in de trant van het „scientific management”) prioriteit is gegeven boven de professionalisering van het officiersberoep. Zo gezien is de keuze voor de rol van business manager een rechtstreeks gevolg van het verbroken fusieproces van officiersberoep en organisatie, en wel tot een professionele gemeenschap, het officierscorps.

In de westerse cultuur liggen de keuzen van de arbeidsorganisatie als marktorde en van de beroepsrol volgens het marktmodel voor de hand. Verbindingen met het sociaal darwinisme en het vroeg-liberalisme zijn in de westerse samenleving niet moeilijk te trekken (de samenleving ontwikkelt zich door conflict en concurrentie; succes is een teken van aangepastheid en geeft het recht aan de sterkste). Zij hebben de door Van Doorn aangegeven vervlechting tussen militaire professie en organisatie waarschijnlijk in Amerika nog sterker gehinderd dan in Nederland [4].

Wij zullen de kenmerken van de verschillende soorten arbeidsorganisaties nu uitvoeriger behandelen.

Typologie van arbeidsorganisatie

Zowel leger als onderneming zijn een arbeidsorganisatie. Op de arbeidsorganisatie kan een typologie worden toegepast van twee uiterste, elkaar uitsluitende modellen. Aan de ene kant het model van een arbeidsorganisatie als marktsegment, aan de andere kant het model van de arbeidsorganisatie als gemeenschap [5]. Beide modellen zijn in vele opzichten elkaars tegenpolen: rationeel in plaats van intuïtief, op basis van wantrouwen in

plaats van vertrouwen, onpersoonlijk in plaats van persoonlijk.

Het marktmodel

In de geest van de opvattingen over organisaties als formele constructies is in het bedrijfsleven een type arbeidsorganisatie tot stand gekomen, dat in de literatuur veelal onder het hoofd rationeel, mechanisch of instrumenteel wordt vermeld. Het is een typische afspiegeling van de economische ruilverhoudingen, de marktorde. Zowel personeel als leiding gaan geen emotionele binding aan met de organisatie. Op dezelfde wijze gooit de postbode zijn brieven en stukken door de bus zonder zich over de betekenis ervan voor de geadresseerden druk te maken. Arbeid wordt slechts tegen inkomen geruild, is slechts produktiemiddel. De relaties zijn vrijblijvend en instrumenteel. Hun leidende principe is het voorwaardelijke wantrouwen, meestal gekanaliseerd in de transactie of in de contractvorming. Het geven van leiding bevat een kijk op de ondergeschikten waarin deze partij als manipuleerbaar wordt opgevat. Wanneer de betrekkingen niet bevallen staat het een ieder vrij naar een andere contractpartner uit te wijken (het zg. exit gaan). Door de geringe bindingskracht met de werkomgeving moet veel plaats worden ingeruimd voor het onderhandelen; in conflict-situaties meestal begeleid door strijd of staking.

Het gemeenschapsmodel

Het type arbeidsorganisatie als gemeenschap komt in zijn zuiverste vorm overeen met leefverbanden waarin een primaire verbondenheid van deelgenoten geldt. De arbeidsorganisatie kan worden gekarakteriseerd als een bedrijf met een stabiele personeelssamenstelling (het zg. non-exit gaan). Arbeid is er in de eerste plaats participatie: de werkgever is bestuurder, de werknemers zijn bedrijfs-genoten. Arbeid moet zinvol zijn en heeft in die betekenis de functie van instandhouding van zichzelf (de menswaardigheid) en van de gemeenschap. Het komt aan op goede trouw, goede wil en wederzijds vertrouwen. De goede „bedoelingen” waarborgen een juiste gang van zaken zodat allerlei ingewikkelde procedures en maatregelen achterwege kunnen blijven. Bedrijfsbelang is gemeenschapsbelang; wanneer het niet bevalt zal men met elkaar in het reine moeten komen of elkaar op zijn minst moeten verdragen. Samenwerking drukt samenspel uit. Voor allerlei problemen bestaan vaak vaste gemeenschappelijke overlegorganen en commissies. Het overleg is over

het algemeen gericht op de aanpassing van de belangen en de doelstellingen. Typische uitingen van conflictoplossing zijn het compromis en de bedrijfsbezetting: het behoud van de gemeenschap staat voorop. Het leiderschap vindt zijn autoriteit in het persoonlijk kennen van mensen en bedrijf. De controle ligt onmiddellijk in het verlengde van menselijke (on)tevredenheid. De grenzen van dit type van leiding geven zijn bereikt op het moment, dat het bedrijf niet meer uit directe overschouwing is te overzien en met persoonlijke wil is te besturen.

Ontwikkelingslijn

Aan het begin van de historische ontwikkelingslijn van organisaties staat meestal het pioniersbedrijf. Dat bezit de meeste kenmerken van het gemeenschapsmodel. Door de toenemende ingewikkeldheid wordt doelmatigheid vervolgens een eerste vereiste. Daaruit volgt de overgang naar de rationele organisatiestructuur met de instrumentele opvatting van arbeidsorganisatie. Wordt de veranderingscapaciteit een voorwaarde voor de continuïteit, dan zet de ontwikkeling zich voort in de richting van een organisatie die is vervat in termen van een open en op verandering ingesteld systeem. In samenhang daarmee is nog een type arbeidsorganisatie te introduceren, dat wij onder het hoofd „democratisch” zullen beschrijven. Het maakt deel uit van het gemeenschapsmodel en bevat bijna alle elementen die wij in het alternatief van Gabriel en Savage zijn tegengekomen.

Het democratische type van arbeidsorganisatie

Het onvoorwaardelijke vertrouwen van het primaire leefverband wordt teruggebracht tot het voorwaardelijke vertrouwen. Er is sprake van een consensus onder condities. Op grond van dat vertrouwen bestaan er binnen de arbeidsorganisatie geen bezwaren tegen het overdragen van beslissende bevoegdheden aan deskundigen. Maar men behoudt zich allerlei controle- en correctiemogelijkheden voor, wettelijk vastgelegd in statuten, reglementen en organen. De samenwerking drukt het patroon van spel en tegenspel uit. De formele scheiding tussen taken en verantwoordelijkheden op het gebied van regeling, van bestuur en van arbitrage geeft vaste voet aan het typische dualisme van controleur-gecontroleerde [6].

In de zin van bedrijfsorganisatie moet voortdurend de vraagstelling actueel worden gehouden hoe men voor mensen en groepen situaties kan

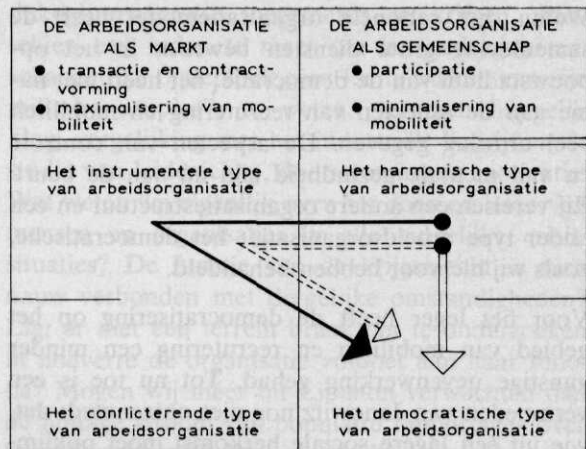
scheppen waarin zij, zelfstandig en met doorzicht van de samenhangen in het grotere geheel, kunnen werken. De open toegankelijkheid van beleid en doelstellingen is een van de leidende motieven van dit organisatietype. Doorzicht van de samenhangen veronderstelt beleidsdenken ten aanzien van het eigen werk. In feite hebben wij hier weer te maken met de zelforganisatie van de pioniersfase. Zelforganisatie vereist ook actieve zelfcontrole. Het is daarom nodig dat de operationele samenhang tussen doelen en middelen zichtbaar is terug te vinden in de taken en werkzaamheden en, gemeten in geld of andere eenheden, in de budgetten en in de informatiesystemen. Een opvallend structureel kenmerk van het democratische organisatietype is decentralisatie. Ten faveure van de snelle en zelfstandige besluitvorming en van de eigen verantwoordelijkheid worden allerlei „staf”-taken weer naar de lijn teruggebracht. Wij noemen: personeelszaken, opleiding en budgetverantwoordelijkheid. Verdere kenmerken zijn:

- a. teamvorming;
- b. in elkaar grijpende communicatienetwerken;
- c. federatieve geleiding;
- d. projectorganisatie.

De inhoud van management verandert gelijk op. Voor management is het criterium dat binnen het kader van de beschikbare organisatie leiding wordt gegeven om doelstellingen te bereiken; volgens de oudere opvattingen door middel van mensen, volgens de nieuwe *met en voor* mensen. Dat betekent niet dat het instrumentele ordeningsprincipe in leiderschap van de ene op de andere dag omslaat in lief-en-aardig-zijn-zonder-meer. Leiderschap dat bijdraagt aan de vervulling van de te verrichten taak blijft belangrijk, maar dan wel zodanig aangevuld met sociale leiderschapsfactoren, dat de afdeling of groep als een geheel van menselijke verhoudingen wordt bestuurd en voor de stabiliteit van de relaties wordt gezorgd. Van het topmanagement wordt het kunnen denken in processen, in veranderingen en in kwaliteiten van relaties verwacht.

Wensen

Het open en flexibele organisatiesysteem is voor zowel het leger als het industriële bedrijf het best geschikt. Het biedt alle waarborgen voor het behoud van de bindingskracht in snel veranderende situaties. Voor de bedrijfshuishouding is dit systeem een stadium in een ontwikkelingsproces dat alle bedrijfsorganisaties in de regel doormaken.

- de ontwikkelingsgang van de bedrijfshuishouding
- de natuurlijke ontwikkelingsgang van de krijgsmacht
- de afwijking in de ontwikkelingsgang van de krijgsmacht

Typologie van arbeidsorganisatie

Deze loopt — in termen van arbeidsorganisatie — van het instrumentele type van arbeidsorganisatie naar het democratische. De keuze van het instrumentele type door de krijgsmacht is te beschouwen als een afwijking van een ontwikkelingsgang die wij binnen de grenzen van het gemeenschapsmodel willen zien verlopen. Het hierbij afgedrukte schema geeft daarvan een beeld.

Vragen

Houdt het bovenstaande tevens een verwijt in aan het adres van het politieke systeem, de staat? Heeft de staat als enige afnemer van militaire diensten het leger een verkeerd begrepen rationaliseringsproces opgedrongen? Wij gooien wat dat betreft de handschoen in de ring! Hoe komt het eigenlijk dat een staatsvorm, die zich democratisch noemt, zich tegelijk ontpopt als een fervente voorstander van het instrumentele model? Deze samenhang is nooit diepgaand onderzocht, maar men zal bij het geven van een antwoord onderscheid moeten maken naar het stadium van opbouw van een democratie en naar het stadium van volgroeiheid. In het democratiseringsproces zijn veel facetten verweven. Wij noemen:

- a. de mentale gezindheid;
- b. de recrutering uit de diverse lagen van de maatschappij;
- c. de organisatie en bezetting van de controleposities;
- d. de keuze van de belangenbehartiging;
- e. de organisatie daarvan;
- f. de gezagsverhoudingen.

Welnu, het rationele organisatiemodel heeft de samenleving grote diensten bewezen in het opbouwstadium van de democratie; het heeft met name aan de aspecten van recrutering en mobiliteit veel armslag gegeven. De aspecten van controle en van mentale gezindheid zijn nú aan de beurt. Zij vereisen een andere organisatiestructuur en een ander type arbeidsorganisatie: het democratische, zoals wij hiervoor hebben behandeld.

Voor het leger heeft de democratisering op het gebied van mobiliteit en recrutering een minder gunstige nevenwerking gehad. Tot nu toe is een vermoeden van Janowitz nog niet ontzenuwd: dat, wie uit een lagere sociale herkomst moet opklimmen naar een aantrekkelijke topfunctie, deze krampachtiger verdedigt en meer tot conformisme is geneigd dan degene die maatschappelijk ervoor was bestemd. Zou dus, daarop voortbordurende, de gemakkelijke toegang tot het leger van stijlen en technieken van bureaucratische huize samenhangen met de onzekerheid van militair beroepsprofessionalisme in de topositie? Met het neerhalen van de elitaire status en het maatschappelijke isolement van het officiersberoep, is de vorming tot lid van de militaire gemeenschap verwaarloosd. Het vacuüm in beroepsethiek is opgevuld met een burgerlijke mentaliteit waarin het gemeenschapsgevoel niet het hoogst staat genoteerd. Deze drainage van het gemeenschapsbewustzijn is uitgelopen op een fleurloze zakelijkheid; het droogleggen van messes en het boterhammetjes van huis meenemen zijn daarvan maar topjes van de ijsberg.

Ten slotte

Inspiratie

Het idee voor dit artikel is ontstaan uit discussies met jonge beroepsofficieren. Meestal hebben zij net de niveaus achter de rug waar de realiteit van de oorlogsorganisatie nog het meest zichtbaar zou moeten zijn: het peloton en de compagnie. Anders dan de verwachting dat aan de voet van het leger het gemeenschapsidee daarom sterker zal leven, treft ons telkens het tegendeel. Het leger „van vandaag” wordt herkend in de beschrijving van het rationele organisatiemodel en in het instrumentele type van arbeidsorganisatie. De scheiding van wonen en werken, het krijgen van geld en van compensaties voor geleverde prestaties, het dragen van burgerkleding, het achterwege laten van de groet zijn een paar voorbeelden die deze indruk onderschrijven. Met het uitzicht op een ver-

dere loopbaan van „papieren schuiven” in de bureaucratische vredesorganisatie — die naar de top toe het zicht op de oorlogsdimensie steeds meer afdekt — is het onbehagen niet gering. Als alternatief wordt de ontwikkeling naar de democratische organisatiestructuur als gewenst gezien. Bij de mogelijkheden een en ander te bereiken worden wel vraagtekens geplaatst: mensen komen niet in beweging zonder daarvan materieel beter te worden. Met andere woorden: wat kopen arbeiders voor de mooie frasen van zelfverantwoordelijkheid en zeggenschap? De populatie van het leger verschilt grosso modo niet veel van het industriële grootbedrijf. Het lijkt niet aannemelijk dat de militair anders en meer gemotiveerd zou zijn. Enzovoort.

Transpiratie

Als organisatieadviseur zijn wij intensief betrokken bij de opzet en uitvoering van veranderingsprojecten in organisaties. Het ontwikkelingsperspectief is het open systeem met het democratische type van arbeidsorganisatie. Dergelijke projecten bestrijken een tijdsperiode van vele jaren. Zij betekenen een omschakeling voor zowel de structuren als de personeelsleden. Deze laatsten zijn betrokken bij omvangrijke leerprocessen en mentaliteitsveranderingen. Wat in deze staalkaart van activiteiten opvalt, is de bereidheid mee te denken en mee te doen zonder dat direct materieel voordeel in het vooruitzicht is gesteld. De problemen ontstaan pas werkelijk indien de gewekte verwachtingen niet worden gehonoreerd. (Wat gebeurt er met Stumik?) Het moet ons ook zo langzamerhand gaan dagen, dat het stimulus-respons-schema voor de reguleerbaarheid van het gedrag, een schema van het rationele organisatiemodel is.

De kenmerken zijn bekend: de mens is een passief ontvanger van externe en fysieke prikkels, onverschillig of het gaat om geld of om menselijke verhoudingen. Er is vrijwel geen ruimte meer aanwezig voor mensen als zelfstandige bron van verandering en beweging [7].

Vergeleken met het leger is de bedrijfshuishouding bij deze veranderingen op twee punten in het na-deel.

De veranderingen moeten plaatsvinden binnen het vennootschapsrecht, dat voor het grootste deel staat in het teken van eigendomsbescherming. Het welslagen is bijna geheel afhankelijk van de positieve medewerking van de eigenaren. Dat maakt de uitslag van het proces altijd onzeker: verworvenheden, die een wettelijke basis missen, werken

altijd onder de dreiging van vrijblijvendheid en van eenzijdige opzegging.

Ten tweede, de weg naar het gemeenschapsmodel is de onderneming meer wezensvreemd dan de militaire organisatie. Met de noodzaak in crisis-situaties te moeten terugvallen op de bindingskracht van de primaire groep, draagt het leger de gemeenschapsblauwdruk als het ware genetisch in zich mee.

Wij hopen dat onze bijdrage vooral aan dat laatste aspect recht doet. Niet geheel onbekend met de militaire leefwereld, is naar ons inzicht het kritiekloos kopiëren van civiele technieken en stijlen een teken van falend identiteitsbesef... het moet hier maar eens worden gezegd. Het leger heeft daarentegen veel aan organisatorische know-how te bieden. Er bestaat, nogmaals, geen enkele aanleiding de krampachtige en verouderde ideeën van de pro-

duktiebureaucratie toegemeten te krijgen. Misschien een reden te meer om het gedragswetenschappelijke onderzoek eens los te maken van zijn militaire „topics”, te weten: vermaatschappelijking, vergelijking met het industriële bedrijf en de studie van leiderschap, doorstroming en motivatie. Wat weten wij eigenlijk over het doen en laten van mensen en organisaties in alle mogelijke crisis-situaties? De functie van de krijgsmacht is toch nauw verbonden met dergelijke omstandigheden? Ligt er niet een terrein braak om te onderzoeken in hoeverre de organisatie voldoet aan haar functie? Mogen wij méér uit Libanon verwachten dan de huidige stroom van populaire rapportages over het „Dutchbatt”? De vraagstelling zal dan niet beperkt kunnen blijven tot de situatie in het Unifil-gebied; zij dient zich ook uit te strekken tot de thuisblijvers die het risico niet konden of wilden aangaan.

Literatuur

1. R. A. Gabriel en P. L. Savage — *Crisis in command, mismanagement in the army*. Hill and Wang, New York (1978).
2. A. A. Klumper — Krijgsmacht en vermaatschappelijking. *Mil. Spect.* 141(1972)(9)190.
3. J. A. A. van Doorn — *Organisatie en maatschappij*. Stenfert Kroese, Leiden (1966)173.
4. Zie 3, blz. 171 e.v.
5. J. J. Ramondt (red.) — *Personeelsbeleid in opspraak door inspraak*. Samsom, Alphen aan den Rijn (1976) 111 e.v.
6. J. M. R. Heemstra — Het twee-sporenmodel voor bedrijfsdemocratisering; in: *Gids voor personeelsbeleid, arbeidsvraagstukken, sociale verzekering* 59(1979) (7)11 e.v.

7. A. J. G. M. Bekke — *Organisatieontwikkeling: confrontatie van individu, organisatie en maatschappij*. Universitaire Pers, Rotterdam (1976)41.

En voorts:

- J. A. A. van Doorn en W. J. Hendrix — *Ontsporing van geweld*. Universitaire Pers, Rotterdam (1970).
- D. Isha en N. W. de Smit — *Crisisinterventie: therapie of strategie*. Samsom, Alphen aan den Rijn (1977).
- J. Keegan — *The face of battle*. The Viking Press, New York (1976).
- D. Keuning — *Algemene systeemtheorie, systeembenadering en organisatietheorie*. Stenfert Kroese, Leiden (1973).
- D. Owen — *Battle of wits*. Leo Cooper Ltd, Londen (1978).

Maandelijks wordt de Militaire Spectator toegezonden aan alle leden van de Koninklijke Vereniging van de Krijgswetenschap.

Ten einde de toezending aan thans nog actief dienende officieren van Land- en Luchtmacht, tevens lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap, ook na hun dienstverlating zeker te stellen, wordt belanghebbenden verzocht de ledenadministratie van de Koninklijke Vereniging (Karel Doormanlaan 274, 2283 BB Rijswijk) in voorkomend geval ter zake in te lichten.

Tweemaal Duits militair attaché in Moskou

H. Toorenvliet

publicist

Als kind van Duitse ouders werd Ernst Köstring op 20 juni 1876 geboren in Moskou, waar zijn vader werkzaam was als uitgever van Duitse literatuur. In het tsaristische Rusland doorliep de jonge Köstring zowel de lagere als de middelbare school. Daarna begaf hij zich naar Duitsland en ging aldaar een vrijwilligersverbintenis aan bij de cavalerie voor het tijdsbestek van een jaar; op 1 oktober 1895 werd hij bij het Vierde Regiment Ulanen ingelijfd. Na de gebruikelijke jaarlijkse herhalingsoefeningen werd hij in 1898 benoemd tot tweede luitenant van de reserve.

Inmiddels studeerde Köstring staatswetenschappen aan de universiteiten van Leipzig, Parijs en Zürich. Ondanks deze interessante studie voelde hij echter zelf het meest voor een militaire loopbaan. Na rijp beraad nam hij tegen de wil van zijn ouders de beslissing, die hem ook later nooit zou spijten. Hij zette een streep onder zijn studie en begon op 1 juli 1900 aan zijn carrière als beroeps-officier bij het Vijfde Regiment Kurassiers. Zijn bevordering tot eerste luitenant kwam pas in januari 1910 af; zijn promotie tot ritmeester kwam veel sneller tot stand, namelijk in december 1913.

Vanwege zijn grote kennis van de Russische taal en van het Slavendom werd Köstring tijdens de Eerste Wereldoorlog in het Oosten ingezet. In augustus 1914 was hij een van de ordonnansofficieren bij het Duitse opperbevel aan het Russische front. Reeds in september 1914 verwierf hij het IJzeren Kruis IIe klasse, dat in februari 1915 door het IJzeren Kruis Ie klasse werd gevolgd. Door zware verwondingen werden zijn activiteiten in 1916 tijdelijk afgebroken.

Toen generaal von Seeckt eind december 1917 met de reorganisatie van het Turkse veldleger werd belast, werd hem ritmeester Köstring als eerste adjudant toegevoegd. Nu brak voor Köstring in Turkije een zeer leerzame periode aan, te meer omdat von Seeckt vanwege zijn opvattingen over de moderne oorlogvoering veel weerstand moest

overwinnen; zelfs Liman von Sanders Pasja behoorde tot von Seeckts opposanten.

Op 1 september 1918 werd Köstring overgeplaatst naar de Oekraïne — na de vrede van Brest-Litowsk (3 maart 1918) was de Oekraïne op papier onafhankelijk, doch stond in feite onder Duits beheer — om daar als lid van de omvangrijke Duitse militaire missie de kozakkenhetman Skoropadski en de leden van diens staf te adviseren. De Duitse ineenstorting van november 1918 verraste Köstring in Kiev; hij wist van de nood nog een deugd te maken door op bekwame wijze enkele Duitse cavalerie-eenheden naar Duitsland terug te leiden.

Reichswehrofficier

Geheel overeenkomstig zijn eigen wensen en verwachtingen behoorde Köstring tot de groep van de 3800 uitverkoren officieren, die in de nieuwe Reichswehr hun loopbaan konden voortzetten. In maart 1919 kreeg Köstring een functie bij het ministerie van rijksverdediging en in 1922 volgde zijn promotie tot majoor. Van januari 1925 af werd hij voor de tweede maal benoemd tot eerste adjudant van generaal von Seeckt, welke post hij tot in het najaar van 1926 zou blijven vervullen, tot aan de vervanging van von Seeckt als opperbevelhebber door generaal Heye. In februari 1927 werd Köstring benoemd tot commandant van het Tiende Regiment Cavalerie en deze aanstelling bracht drie maanden later automatisch zijn bevordering tot luitenant-kolonel tot stand.

Het was beslist merkwaardig dat bij de voorbesprekingen en tijdens de onderhandelingen, die uiteindelijk in de Duits-Russische geheime militaire samenwerking zouden resulteren, geen gebruik werd gemaakt van Köstrings kennis. Wat er gaande was — genoemde samenwerking werd effectief in het najaar van 1923 — kon aan iemand als Köstring zeker niet zijn ontgaan. En mocht hij niet van alles op de hoogte zijn geweest, dan werd hij in ieder geval tijdens zijn (tweede) adjudant-

schap bij von Seeckt over een en ander stellig volledig geïnformeerd.

In de loop van 1927 ging echter op het ministerie van rijksverdediging in Berlijn ineens een lampje branden: men herinnerde zich dat Köstring een Ruslandkenner bij uitstek was. Het verzuim werd hersteld, want nu werd het plotseling wel mogelijk van Köstrings persoonlijke know-how een goed gebruik te maken. Van het begin van 1928 af maakte Köstring als begeleider van talrijke Duitse militaire prominenten vele reizen naar de Sovjet-Unie.

Persona grata in Moskou

Spoedig bleek duidelijk, dat Köstring in staat was in Moskou moeiteloos voortreffelijke contacten aan te knopen. In de kortst mogelijke tijd was hij overal een graag geziene gast. Hij dankte dat niet alleen aan zijn kennis van de taal en aan zijn begrip voor het Russische leefpatroon, doch tevens aan zijn prettige omgangsvormen. Met talrijke topfiguren uit het Rode Leger zoals de generaals Boudyonny, Jegorov, Sjaposjnikov, Toechatsjewsky, Worosjilov en vele anderen ging Köstring amicaal om, terwijl hij zelfs hun vertrouwen verwierf. Het lag dan ook geheel in de lijn van de verwachtingen, dat de Duitse militaire prominenten zoals von Blomberg, von Hammerstein-Equord en von Manstein, die beroepshalve dikwijls de Sovjet-Unie bezochten, steeds met graagte van Köstrings bemiddeling gebruik maakten. Alleen al het simpele feit van de aanwezigheid van Köstring bleek een garantie te zijn voor een goed verloop van de gebruikelijke besprekingen. Daarbij deed zich ook nog wel eens een humoristisch intermezzo voor. Het volgende zo sprekende voorbeeld dient derhalve zeker te worden vermeld.

In het najaar van 1930 vonden onder opperbevel van Boudyonny omvangrijke cavaleriemanoeuvers plaats. Aan de staf van Boudyonny — toentertijd nog onbetwist de expert op cavaleriegebied van het Rode Leger — waren tijdelijk twee Duitse gasten, generaal von Blomberg en de in augustus tot kolonel bevorderde Köstring, als waarnemers toegevoegd. Het hoogtepunt van dat krijgsspel was uiterst interessant: een frontale aanval van twee complete divisies cavalerie die aan de flanken door tankeenheden werden beschermd, het geheel van luchtsteun voorzien door enkele escadrilles jachtvliegtuigen. Vooral op de geboren cavaleristen Boudyonny en Köstring werkte het visueel gebodene als champagne. Boudyonny — als gewoonlijk snel ontvlambaar — riep Köstring toe:

Maarschalk Worosjilov
(1881-1969)

Generaal-veldmaarschalk von
Blomberg (1878-1946)

„Voorwaarts kolonel, wij vallen mee aan . . .” En aldus geschiedde. Tegelijkertijd realiseerde de nuchtere von Blomberg zich evenwel, dat een eventueel uitlekken van dit gebeuren in de buitenlandse pers een ernstige nasleep zou kunnen hebben. Maar Köstring, die de Russen door en door kende, wist wel beter: inzake het Rode Leger drong vrijwel nooit iets tot het buitenland door, indien het Kremlin daarmee niet instemde.

Officieel militair attaché

Op 19 januari 1931 werd Köstring benoemd tot militair attaché bij het Duitse gezantschap in Moskou. Ook bij de leden van het toen nog beperkte groepje in Moskou geaccrediteerde militaire attachés stond hij alras in aanzien. Mochten zijn nieuwe collega's nog wel eens van het kastje naar de muur moeten lopen ter verkrijging van de noodzakelijke papieren om oefeningen of manoeuvres van het Rode Leger te kunnen bijwonen, Köstring behoefde slechts terug te grijpen op zijn al vroeger verkregen faciliteiten. Met andere woorden, *hij* verkreeg wel de meest soepele medewerking. Uiteraard vroegen zijn collega's zich wel eens af, waarom deze Duitser zo in de watten werd gelegd. Maar niet iedereen is voorbestemd het buskruit uit te vinden. Alleen de Poolse militaire attaché wist veel meer dan de Duitsers en de Russen welgevallig was.

Toch zette Köstrings voorkeurspositie bij de an-

deren niet veel kwaad bloed. De Sovjetrussische autoriteiten wisten bovendien maar al te goed, dat Köstring daarvan alleen een gepast gebruik maakte, hetgeen zij hooglijk waardeerden.

Zo kon Köstring in 1932 tijdens de herfstmanoeuvres van het Rode Leger in de Kaukasus voor de eerste keer op grote schaal eenheden parachutisten in actie zien komen. De door hem gemaakte foto's — inderdaad mocht Köstring dingen doen, waarover anderen niet eens durfden denken — zouden later Göring de oprichting van Duitse parachutisteneenheden en andere luchtlandings-troepen doen bespoedigen.

Samenvallende met zijn bevordering tot generaal-majoor op 1 maart 1933 had Köstring zijn aanvraag tot ontslag uit de militaire dienst ingediend. Deze aanvraag, waaraan geen enkele politieke betekenis kon worden toegekend, werd per 31 maart ingewilligd.

Nadat de gefortuneerde Köstring van een wereldreis was teruggekeerd, werd in Duitsland grote druk op hem uitgeoefend opnieuw de wapenrok te willen aantrekken. Weldra gaf hij zich gewonnen en in juli 1935 was hij opnieuw in actieve dienst. Prompt werd hij met ingang van 1 oktober voor de tweede keer tot militair attaché in Moskou benoemd. Hij zag wel enigszins op tegen de terugkeer in zijn geboortestad, maar zijn gemoedsbezwaren berustten op een misverstand.

Sinds het vertrek van Köstring uit Moskou (maart 1933) was er in de Sovjet-Unie ontegenzeggelijk veel gebeurd en veel was er gewijzigd. Waarschijnlijk had toch de beëindiging, eind oktober 1933, van de Duits-Russische geheime militaire samenwerking de verhoudingen wel beïnvloed. Zo had de Sovjet-Unie zich op 18 september 1934 — in tegenstelling tot Duitsland, dat in oktober 1933 de Volkenbond de rug had toegedraaid — zich juist bij deze organisatie aangesloten. Verder hadden de Russen in 1935 twee verdragen, die kennelijk tegen Duitsland waren gericht, ondertekend: de pacts tot militaire bijstand met Frankrijk op 2 mei en met Tsjecho-Slowakije op 16 mei. Van het einde van 1934 af had de Sovjet-Unie zich openlijk in de stroom van de internationale bewapeningswedloop gestort. Behalve naar de vervolmaking van de motorisering van het Rode Leger, streefde Moskou naar uitbreiding van de mankracht; in twee fasen diende de totale sterkte van het staande vredesleger te worden opgevoerd van 600.000 tot 1.300.000. De sterkte van de Rode Luchtmacht zou van 2500 op 4000 gevechtstoestellen worden gebracht. De reeds lang bestaande

**Maarschalk
Toechatsjewsky
(1893-1937)**

generale staf verkreeg nu een officiële status; de vroegere rangen werden in ere hersteld en aan de discipline werd terdege gesleuteld.

In Moskou werden Boudyonny, Jegorov, Toechatsjewsky en Worosjilov tot maarschalk benoemd; ook in het Verre Oosten verkreeg het Rode Leger zijn maarschalk, namelijk Blücher. Over de ontvangst door de eerstgenoemde vier in Moskou had Köstring evenwel geen klagen. Hij werd door hen als een oude en goede vriend verwelkomd. Tijdens een receptie betuigden vooral Boudyonny en Worosjilov hun blijdschap over het weerzien, hoewel de eerste Köstring wel spottend vroeg, waarom zijn uniform in plaats van bruin nog steeds veldgrijs was. De hoffelijke Jegorov, de toenmalige chef van de generale staf, bedankte Köstring echter alsnog voor de vele goede en positieve zaken die de vroegere militaire samenwerking aan het Rode Leger had opgeleverd.

Enkele maanden later zou Toechatsjewsky onder het genot van een glas champagne Köstring gelukwensen met de remilitarisatie van de linkeroever van het Rijnland (maart 1936), waarbij hij zich tevens veroorloofde op een eventuele toekomstige Duits-Franse militaire confrontatie te zinspelen.

Een zetel op de eerste rij . . .

De politieke zuiveringen van 1936/37 en de kolossale militaire zuiveringen van 1937/38 maakten op Köstring veel indruk. Uiteraard beroerde de eliminatie van de geniale maarschalk Toechatsjewsky, die samen met de veelbelovende generaal Poetna en zes anderen prominenten van het Rode Leger op 12 juni 1937 werd doodgeschoten, hem het meest. Met de verdwijning van maarschalk Jegorov door deportatie was aan de dominerende positie van de drie ex-tsaristische officieren aan de top van het Rode Leger definitief een einde gekomen, want slechts Sjapsojnikov bleef gehandhaafd. Deze bracht het nog zeer ver: hij werd tot

maarschalk benoemd en zou twee keer de functie van chef van de generale staf vervullen. Tot aan zijn dood in 1945 bleef Sjaposjnikov Stalins belangrijkste militaire adviseur.

Ondanks alles bleef Köstring uit Moskou voortdurend waarschuwen tegen onderschatting van het Rode Leger en in deze periode werden zijn rapporten vooral door de chef van de Duitse generale staf, generaal Beck — deze zou op 31 oktober 1938 het veld ruimen voor generaal Halder — inderdaad naar waarde geschat.

Aangezien Köstring de gebeurtenissen van nabij op de voet volgde, werd hij niet verrast door de evolutie in de Duits-Russische betrekkingen. Het tot stand komen van het niet-aanvalsverdrag van 23 augustus 1939 had hij zonder meer verwacht.

Ten aanzien van Polen was Köstrings instelling die van een echte havik; in deze aangelegenheid had hij het trauma overgenomen van zijn vroegere leermeester von Seeckt, die het voortbestaan van een onafhankelijk Polen voor Duitsland onverdraaglijk vond. Het kostte Köstring dan ook geen enkele moeite actief mee te werken aan het vaststellen van de demarcatielijn, die Polen eind september 1939 verdeelde in een Duitse en een Russische zone.

Ook tijdens de Fins-Russische Winteroorlog (1939/40), waarin het Rode Leger geen glansrol vertolkte, bleef Köstring vasthouden aan zijn zienswijze ten opzichte van de werkelijke afweerkracht van de Russische strijdkrachten. Generaal Halder, die persoonlijk grote waardering koesterde voor Köstrings soldateske eigenschappen en zijn onaanvechtbare kennis van het Slavendom, nam van deze rapporten met meer dan gewone belangstelling kennis, hoewel hij ze niet als doorslaggevend wilde zien. Andere belanghebbenden beschouwden de door Köstring verstrekte gegevens als uiterst tendentius.

Na de ondertekening van het Fins-Russische vredesverdrag van Moskou, op 12 maart 1940, meenden talrijke internationale militaire experts de achter de rug zijnde Russische veldtocht als een camouflageoorlog te kunnen beschouwen. In ieder geval was deze visie grotendeels onjuist, aangezien de Russen de door hen begane fouten zelfs openlijk erkenden. Dat werd bevestigd door de inhoud van de befaamde legerorder nr 120 (16 mei 1940) van maarschalk Timosjenko: nieuwe opleidingsmethoden, geheel herziene richtlijnen voor de verbindingstroepen en als klap op de vuurpijl de in-

voering van een zeer straffe discipline met inbegrip van de volledige groetplicht.

Köstring, die al in juli 1937 tot luitenant-generaal was bevorderd en in augustus 1940 zijn eindrang van generaal der cavalerie bereikte, behoefde nooit om werk verlegen te zitten. Inderdaad waren zijn bezigheden in Moskou zo inspannend, dat hij medio maart 1941 een inzinking nabij was. Deze situatie noopte hem in Berlijn assistentie te vragen; prompt werd hem door de Bendlerstrasse kolonel Krebs toegevoegd, die op 19 maart naar Moskou reisde.

In de Russische hoofdstad werd op 13 april 1941 het neutraliteitsverdrag met Japan gesloten. Stalin maakte een buitengewoon gebaar door bij het vertrek van de Japanse minister van buitenlandse zaken Matsoeoka ook zelf op het station aanwezig te zijn. Uiteraard ontbraken bij dit afscheid de diplomatieke vertegenwoordigers van Duitsland en Italië niet. Na het vertrek van de Japanner en zijn delegatie maakte Stalin een tweede opvallend gebaar. Hij begroette kolonel Krebs op hartelijke wijze en voegde hem toe, dat hij bleef vertrouwen op de voortzetting van de goede relaties tussen het Derde Rijk en de Sovjet-Unie.

Aangezien Köstring begin mei 1941 in zoverre was hersteld dat hij zijn taak weer kon opnemen, aanvaardde Krebs op 6 mei de terugreis naar Berlijn, in de wetenschap dat de Sovjet-Unie tot vrijwel iedere concessie bereid zou zijn als daardoor de vrede met Duitsland zou kunnen worden gehandhaafd. Lang daarvoor echter was in Berlijn de beslissing tot oorlog al gevallen, want reeds op 18 december 1940 — dus na het bezoek van Molotov aan Berlijn in november — had Hitler zich akkoord verklaard met de opzet en de voorbereiding van de Operatie Barbarossa, en als streefdatum voor het begin van de oorlogshandelingen was toen medio mei 1941 vastgesteld.

De Duitsers zouden echter pas op 22 juni 1941 aan de Operatie Barbarossa beginnen, en binnen vier jaar de door hen gewenste oorlog totaal verliezen. Hoewel Köstring daarover weinig sprak, beschouwde hij het uitbreken van deze Duits-Russische oorlog als de vernietiging van zijn levenswerk. Dat verhinderde hem evenwel niet tijdens deze titanenstrijd nog drie functies te aanvaarden, die hem de gelegenheid boden althans enigszins in overeenstemming met zijn eigen zienswijze werkzaam te zijn.

Na zijn terugkeer in Duitsland voelde Köstring zich al spoedig begaan met het erbarmelijke lot

van de Russische krijgsgevangenen, en later sprong hij tevens op de bres voor de verbetering in het bestaan van de uiterst slecht behandelde „Ostarbeiter”. Köstring was de enige Duitse generaal, die zich voor deze zaken kon en durfde inzetten; zijn strijd bleef echter een gevecht tegen windmolens. Hij was precies zo geïsoleerd als eerder generaal Blaskowitz, die zich in de herfst van 1939 als enige Duitse topmilitair fel had verzet tegen de inzet van „Einsatzkommandos” in Polen.

Indien daarbij nog wordt gememoreerd dat het Duitse leger in oktober 1941 over ongeveer 3000 generaals beschikte (een schatting van de betrouwbare *Revue Militaire Suisse*), dan komt de grote en stilzwijgende meerderheid van deze belangrijke groep er zonder meer slecht af.

Opnieuw werkzaam in de Sovjet-Unie

Na eerst bij de oprichting van Russische hulpstroepen te hebben geadviseerd, werd Köstring eind september 1942 benoemd tot gevolmachtigd adviseur inzake Kaukasusaangelegenheden bij het opperbevel van de in deze contreien opererende legergroep. Tot het begin van mei 1943 bleef hij deze functie vervullen, waarbij door zijn adviezen de plaatselijke bevolking veel ellende kon worden bespaard.

Voordien echter, namelijk aan het einde van augustus 1942, was de Duitse opmars in de Sovjet-Unie reeds een definitief halt toegeroepen. Niemand wist beter dan generaal Halder — die op 24 september 1942 zijn functie aan generaal Zeitzler moest overdragen — hoe de ware stand van zaken was. Halder had namelijk kort voor zijn vertrek twee keer de balans opgemaakt. Aan het Oostfront hadden de Duitse verliezen aan gesneuvelden, gewonden en vermisten tot en met 31 juli bijna 1.430.000 man in totaal bedragen; precies een maand later was dat aantal met 160.000 man vermeerderd.

Halder zal zichzelf wel eens hebben verweten dat hij de rapporten van Köstring niet beter naar waarde had geschat.

Nadat Köstring van juni 1943 af inspecteur van de vrijwilligers uit de Kaukasische landen (Armeniërs, Georgiërs, Azerbeidzjanen, enz.) was geworden, viel hem met ingang van 1 januari 1944 de supervisie ten deel over alle vrijwilligers uit de oostelijke gebieden. De meesten daarvan kwamen uit de Russische krijgsgevangenenkampen en za-

gen dienstneming bij de Duitsers als de enige uitweg om aan de hongerdood te ontsnappen.

Onder toezicht van Köstring vielen nu ook die eenheden, waarvan zowel de samenstelling als de gevechtswaarde sterk uiteenliepen: het leger(tje) van de overgelopen generaal Wlassov, Tartaren, de kozakken van hetman Domanov en van generaal von Pannwitz, ruim twee dozijn eskadrons Kalmukken, enz. Ten aanzien van de inzet van deze hulpstroepen namen de Duitsers geen enkele consideratie in acht; zo werden in Joegoslavië tegen de partizanen van Tito talrijke kozakkeenheden ingezet, juist omdat de Duitsers ervan overtuigd waren dat hun bij eventuele gevangenneming slechts terechtstelling wachtte. Persoonlijk was Hitler geen voorstander van de inzet van Russische hulpstroepen, aangezien hij de oprichting van een nationaal leger vreesde; daartegenover juichten figuren als generaal Gehlen en zelfs Himmler deze inzet toe. De tijden waren wel veranderd . . .

Köstring en de Putsch van 20 juli 1944

Hoewel Köstring tijdens de oorlog door dienst-aangelegenheden kolonel von Stauffenberg wel had leren kennen, was hij niet bij de Putsch betrokken. Zelfs niet eens zijdelings, want hij werd nooit voor deelneming gepolst. Waarschijnlijk werd hij door de samenzweersers voor te gezagsgetrouw aangezien. Dat was ongetwijfeld een juiste visie, want Köstring behoorde inderdaad tot de groep militaire prominenten, die niet alleen apolitiek was ingesteld doch tevens de gang van zaken slechts in zwartwit kon en/of wilde zien. Voor bijvoorbeeld generaal-veldmaarschalk von Rundstedt, generaal Heusinger en Köstring zelf telde alleen dát er een regering met een staatshoofd was die de strijdkrachten de mogelijkheid tot ontplooiing bood. Hóé die regering verder reilde en zeilde en wíé het staatshoofd daarvan was, waren voor hen volkomen onbelangrijke zaken.

In 1945 geraakte Köstring in Amerikaanse krijgsgevangenschap; daarna vertoefde hij drie maanden lang in een speciaal kamp voor Duitse militaire prominenten in de buurt van Washington. Zijn uitzonderlijke ervaringen stelde Köstring zonder voorbehoud ter beschikking van de Amerikanen, die hem daarvoor overigens zeer erkentelijk waren. Tijdens het proces van Neurenberg trad hij tegen von Ribbentrop op als getuige à charge.

In Duitsland herkreeg hij in de zomer van 1947

zijn definitieve vrijheid, waarna hij nog enkele jaren de gelegenheid had op zijn belangwekkende en afwisselende loopbaan terug te blikken, ongetwijfeld met veel voldoening.

Aangezien generaal Köstring nooit overdreven aan de weg had getimmerd, trok zijn overlijden op 20 november 1953 nog maar nauwelijks de aandacht.

Literatuur

- G. Mann — *Deutsche Geschichte 1919-1945*. Fischer, Frankfurt am Main/Hamburg (1961).
F. Halder — *Kriegstagebuch*, dln 1, 2 en 3. W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart (1962/63/64).
H. Teske — *General Ernst Köstring* (Profile bedeutender

- Soldaten, dl 1). Mittler & Sohn, Frankfurt am Main (1965).
W. Hofer — *De ontkenning van de Tweede Wereldoorlog*. Spectrum, Utrecht/Antwerpen (1965).
R. Seth — *Operatie Barbarossa*. Spectrum, Utrecht/Antwerpen (1967).

MAAK U NIET BEZORGD

dat u na dienstverlating de

MILITAIRE SPECTATOR

niet meer zult ontvangen:

als lid van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap vindt u hem maandelijks in uw bus!
Bovendien driemaandelijks Mars in Cathedra. Voor f 30,— per jaar!

Snel een briefkaart aan de secretaris
DENIJSSTRAAT 135, 2251 HJ DEN HAAG

en uw bezorgdheid is over !

BOEKEN

Soviet strategy for nuclear war, door J. D. Douglass jr. en Amoretta M. Hoerber, 107 blz. Uitg.: Hoover Institution Press, Stanford University, Stanford (Calif), 1979. Prijs: ca. f 15,—.

Veelvuldig blijkt in het westen te worden gedacht dat de Sovjet-Unie op dezelfde wijze denkt over het gebruik van kernwapens als wij dat doen. Hoe onjuist en riskant het is de Sovjetrussische machthebbers een zelfde huiver voor (kernwapen)oorlog toe te denken als wij hebben, wordt duidelijk uit een onlangs verschenen studie van de „Hoover Institution on War, Revolution and Peace” van de Stanford University. De studie is gebaseerd op een gedegen analyse van een groot aantal Russische publikaties, waarvan een deel in de Sovjet-Unie slechts een beperkte verspreidingschaal heeft. Het — geclassificeerde — tijdschrift van de Sovjetrussische defensiestaf VOYENNAJ MYSL (Militaire Gedachten) blijkt een belangrijke bron te zijn geweest. De vertaling van deze documenten werd verzorgd door de US Air Force en uitgegeven in de serie *Soviet military thought*.

De studie toont hoezeer in de Sovjet-Unie hogere officieren en overheidsfunctionarissen worden doordrongen van de noodzaak het voorbereiden, voeren en winnen van een nucleaire oorlog te bestuderen en te beheersen. De teneur van deze studie staat in verontrustende tegenstelling tot de vreedzame geluiden die dagelijks direct of via „de pacifistische anti-oorlogsbewegingen in de bourgeois wereld” (aldus genm A. S. Milovidov!) tot ons komen.

Allereerst valt op dat het Russische strategische denken niet stopt bij de inzet van het eerste kernwapen en dat de Russen niet van mening zijn dat een nucleaire oorlog geen overwinnaar maar alleen verliezers zou opleveren. Het volgende hoofdstuk

behandelt de oorlogsdoelen en de te scheppen voorwaarden voor een overwinning. Een overwinning die uiteindelijk moet leiden tot de „ideologische bekering” van de overwonnenen. De Russen blijken in een nucleaire oorlog drie fasen te onderscheiden:

- de periode van dreiging, die moet worden benut voor de gereedstelling van de eigen middelen;
- de aanvangsperiode, die begint met het uitbreken van de vijandelijkheden en waarin metterdaad een overwicht — ook nucleair — moet worden bevochten;
- de tweede en volgende perioden, nadat de nucleaire slag is gewonnen en waarin de langere-termijnoorlogsdoelen worden bereikt.

Het volgende hoofdstuk behandelt de Russische strategische planning. Daaruit blijkt dat de Russische planners zich niet verliezen in ideologische dagdromerij, maar consequent en objectief hun beoordeling van de toestand maken. Grote aandacht besteden zij aan de opbouw van de juiste strijdkrachten, de economische krachten, reserves en de civiele verdediging. De rol van het opperbevel en het bepalen van de strategische doelen worden daarna behandeld. Interessant zijn de beschouwingen gewijd aan het storen van de verbanden door middel van de elektromagnetische puls, subversie, psychologische oorlogvoering en sabotage.

De studie eindigt met een verhandeling over de strategische besluitvorming, waarbij de informatica een grote rol blijkt te spelen.

In het boek wordt duidelijk aangevoeld dat de Sovjet-Unie de nucleaire oorlog wel degelijk beschouwt als een instrument van staatkunde. Daarmee wil niet zijn gezegd dat zij geen oog zou hebben voor de verschrikkingen van een kernwapenoorlog, maar wel dat zij deze „niet ondenkbaar” acht.

De studie bevat een uitgebreide verantwoording van alle citaten, ruim elf bladzijden bibliografie en een index. De studie is zeer bruikbaar om de „argumenten” te ontzenuwen van diegenen in onze omgeving die op subjectieve gronden de gedachte aan enig boos opzet bij de tegenpartij afwijzen en daardoor (on)bewust bijdragen tot de demobilisatie der geesten en het uithollen van onze weerstandswil.

J. J. M. ANTONIETTI, bgen inf

Peace, profits and principles: a study of Dutch foreign policy, door J. J. C. Voorhoeve, 379 blz., geïll. Uitg.: Martinus Nijhoff b.v., Den Haag. Prijs: f 31,50.

Voor wie een verantwoord oordeel wil kunnen vormen over de essentie van het defensiebeleid is het een conditio sine qua non dat hij zich tevoren dient te verdiepen in de basis daarvan, te weten het buitenlandse beleid. Men behoeft werkelijk geen kind aan huis te zijn op het Binnenhof om te kunnen weten dat de internationale verhoudingen een aangelegenheid zijn waarvoor gewoonlijk de ministers van buitenlandse zaken en defensie gezamenlijk voor het forum van de volksvertegenwoordiging treden. Het is dan ook om die reden dat het kortelings verschenen boekwerk over het Nederlandse buitenlandse beleid mag worden beschouwd als een bijdrage tot de literatuur die de aandacht verdient van een ieder die in het wel en wee van de krijgsmacht is geïnteresseerd.

De schrijver, dr. ir. Voorhoeve — in de kring der leden van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap gewaardeerd als bestuurslid van die Vereniging — begon met het te boek stellen van deze wetenschappelijke studie ter analyse van ons buitenlandse beleid in 1973 tijdens zijn studie aan de John Hopkins University's School of Advanced International Studies in Washington, waar hij de graad van doctor in International Relations behaalde. Na vier jaren te zijn verbonden geweest aan de Beleidsplanningsafdeling van de Wereldbank aanvaardde hij een functie bij de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid in Den Haag, hetgeen hem tevens in staat stelde zijn studie aan te vullen en af te ronden.

Het boek is duidelijk afgestemd op een internationaal lezerspubliek: het is geschreven in het Engels, en zowel de opbouw als de inhoud zijn erop gericht de ietwat geringschattende buitenstaander te brengen tot beter inzicht dan de denigrerende mening dat voor een dergelijk klein land geen enkele rol in de wereldpolitiek is weggelegd; bovendien heeft de auteur de perikelen rond de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd evenals die rond de overdracht van Nieuw-Guinea en de dekolonisatie van Suriname niet nader geanalyseerd, omdat daarover in de Engelstalige literatuur reeds meer dan genoeg bron-

nen voorhanden zijn. Die afstemming op de buitenlandse lezer vermindert evenwel de waarde voor het Nederlandse publiek allermint. Integendeel, mede daardoor is de auteur genoodzaakt geweest te streven naar volledigheid in zijn prestatie van de relevante gegevens en ook te vermelden wat voor de Nederlandse lezer wellicht óverbekend mag zijn doch welks omissie de homogeniteit van het totale beeld ernstig zou kunnen schaden.

Om dat integrale beeld te kunnen tekenen heeft Voorhoeve het juist geoordeeld de lezer eerst een duidelijke achtergrond te verschaffen waarop hij vervolgens zijn dia's zal kunnen projecteren. Die achtergrond wordt gevormd door het eerste deel van zijn boek, waarin hij — na een algemene beschouwing te hebben geleverd over de beperkte mogelijkheden van de „kleine machten”, mee te spelen op een mondiaal toneel waar de hoofdrollen worden vertolkt door „grote” en „supermachten” — uiteenzet hoe de Nederlanders zelf denken over de invloed die zij kunnen uitoefenen en beschrijft over welke machtsbronnen ons land kan beschikken; vervolgens tekent hij de evolutie die Nederland doormaakte van de zeventiende eeuw tot in de moderne tijd, de ontwikkelingsgang die in feite neerkwam op een geleidelijke vermindering van de mate waarin anderen met ons wilden rekening houden. Tot diezelfde achtergrondinformatie moet ook worden gerekend een beknopte typering van de traditionele instelling die in de loop der tijden de Nederlandse buitenlandse politiek heeft gekenmerkt.

Voorhoeve onderscheidt daarbij drie attitudes, en wel een *maritiem-commerciële*; een *neutralistische*, die gedeels uit de eerstgenoemde voortvloeide omdat handel en scheepvaart nu eenmaal meer waren gediend bij onthouding van dan bij deelneming aan internationale machtspolitiek; en ten slotte de *internationalistisch-idealistische traditie*. Die laatste wordt door de auteur geweten aan een complex van factoren, zoals een uit het neutralisme resulterend gebrek aan ervaring in het internationale diplomatieke verkeer dat maar al te vaak leidde tot een onmiskenbare naïefheid, voorts een overmaat aan eerbied voor wetten, een moralistisch positie kiezen, een non- dan wel antimilitaristische opvatting inzake de landsverdediging, een mede daaraan ten grondslag liggend laag niveau van vaderlandsliefde en een voor-

keur voor supranationale ontwikkelingen die de plaats zouden kunnen innemen van de eigen soevereine staat. Zijn schildering van de achtergronden besluit de auteur met een uiteenzetting van het Nederlandse politieke stelsel en de wijze waarop het buitenlandse beleid daarin gestalte krijgt.

In de volgende drie delen van zijn studie, elk onderverdeeld in twee hoofdstukken, behandelt schrijver de drie hoofdgebieden van het beleid: de nationale veiligheid die sinds 1945 werd ondergebracht in het Westeuropese en daarna het Noordatlantische samenwerkingsverband, de Europese integratie van Benelux en EEG tot een mogelijke supranationale gemeenschap, en ten slotte de Nederlandse standpunten en doelstellingen op het mondiale vlak. In elk van de aldus beschouwde gebieden onderkent Voorhoeve een aantal constanten die ertoe hebben geleid dat het buitenlandse beleid van ons land ook bij kabinetswisselingen over het algemeen slechts weinig wijziging bleek te ondergaan. Het zijn die kenmerkende trekken van de Nederlandse inbreng in de internationale betrekkingen die de auteur heeft willen voorhouden aan zijn mede-wetenschappers uit dezelfde discipline, omdat hij zich ervan bewust is dat het nuttig zou zijn indien die collega's op hun beurt soortgelijke studies en analyses zouden opstellen over andere kleine machten, teneinde zo te komen tot interessante vergelijkingen die deze nog jonge wetenschap zouden kunnen bevorderen. Het ligt dan ook voor de hand dat Voorhoeve zijn studie zelf ook besluit met een analyse die, uiteraard, meer kwalitatief dan kwantitatief is. Hij heeft zich zeer behoedzaam opgesteld en erkent de eigen subjectiviteit daarbij ten volle: dat hoofdstuk noemt hij derhalve „een persoonlijke mening” en hij verontschuldigt zich in zekere zin ervoor dat hij daarin een aantal gedachten heeft neergelegd die door zijn eigen politieke inzichten zijn gekleurd. Opgemerkt mag worden dat ook bij grondige bestudering daarvan generlei hinder wordt ondervonden: de wijze waarop de analyse werd verpakt doet aan de kwaliteit niets af, en van enige politieke ondertoon valt nauwelijks iets te bespeuren, niet in de laatste plaats omdat juist dit hoofdstuk voor de Nederlandse lezer ongemeen boeiend blijkt te zijn; het ademt een aanzienlijk grotere objectiviteit dan de schrijver in zijn be-

scheidenheid heeft doen verwachten en tekent daarmee een alleszins eerlijk beeld van de Nederlandse mogelijkheden en onmogelijkheden op het terrein van de internationale verhoudingen. Een beeld, dat de lezer al snel tot de veronderstelling brengt dat verscheidene contemporaine politici in eigen land met dit voortreffelijke boekwerk zeer wel hun voordeel zouden kunnen doen!

Zoals reeds gezegd was dat niet de voornaamste drijfveer van de schrijver. Zijn bedoeling was het een stimulant te leveren voor anderen die ertoe zouden kunnen komen overeenkomstige studies elders te gaan verrichten. Indien dat inderdaad zou lukken, mag worden verwacht dat ook in andere kleine mogendheden even waardevolle bijdragen tot de wetenschappelijke literatuur zullen worden gepubliceerd waarin het buitenlandse beleid wordt geanalyseerd voor ingezetenen en buitenstaanders. Dáárbij ligt de Nederlandse lezer ontegenzeggelijk al voor, dank zij deze studie die de warmste aanbeveling ruimschoots verdient. De grote hoeveelheid aangedragen materiaal, waarmee Voorhoeve zijn standpunten heeft geïllustreerd, vergroot de waarde van het boek nog meer; ook de bijzonder uitgebreide literaturopgave achterin draagt daartoe bij, en de eveneens opgenomen index vergemakkelijkt het gebruik als naslagwerk. Volledigheidshalve dient over die laatste gebruiksmogelijkheid te worden opgemerkt dat een veelvuldig doorbladeren van een paperbackuitvoering minder raadzaam is: wellicht met het oog daarop is ook een gebonden versie verkrijgbaar, voor de prijs van f 45,—. Maar, ongeacht de uitvoering waaraan de lezer de voorkeur geeft, dit boek over de Nederlandse buitenlandse politiek van Van Kleffens tot en met Van der Stoep zal stellig de verwachtingen van iedere gebruiker blijken te overtreffen.

W. WALTHUIS

Alexander the Blessed, conqueror of Napoleon, door Th. Brooks Jones, 100 blz. Uitg.: Dorrance & Co., Philadelphia (?), 1979. Prijs: \$ 5,-.

Dat eerder in deze kolommen aandacht werd besteed aan een door hem geschreven boek — „Munich, a tale of two myths” (*Mil. Spect.* 147(1978) (10)469) — is klaarblijkelijk door de Amerikaanse jurist Brooks Jones opgevat als een aanmoediging voort te

gaan op de ingeslagen weg. Hij had dat beter niet kunnen doen. Zijn thans ter recensie aangeboden werkje behelst opnieuw de strikt persoonlijke visie van de schrijver op een hoofdpersoon uit de Europese geschiedenis van wie de Europese lezer al voldoende weet uit de beschikbare informatie die reeds eerder door anderen werd gepubliceerd. Daarvan is Brooks Jones zich ongetwijfeld ook wel bewust; hij heeft kennelijk een poging willen doen het fenomeen Napoleon, wiens verrichtingen ook de Amerikaanse jeugd uiteraard worden aangeprezen, van een andere zijde te belichten. Het enige wat die poging heeft opgeleverd, is een vrij overbodige toevoeging aan de over Napoleon en diens Russische opponent ook in de Engelstalige literatuur reeds beschikbare werken, waarbij er verscheidene zijn aan te wijzen die van een onbetwistbare kwaliteit zijn. Merkwaardigerwijze schroomt Brooks Jones ook allerminst die literatuur op te sommen aan het slot van zijn boekje dat hij ongeschreven zou hebben gelaten indien hij die literatuur geheel zou hebben doorwerkt.

Volledigheidshalve zij nog vermeld, dat het in de titelbeschrijving gebezigde vraagteken nodig was omdat de uitgever nergens in het boekje wordt vermeld, weshalve wordt aangenomen dat die medeverantwoordelijkheid misschien wordt gedragen door dezelfde firma die zich belastte met het uitgeven van het eerdere oeuvre van deze auteur.

W. WALTHUIS

Von der Zugmaschine zum Leopard 2, door W. J. Spielberger, 316 blz., geïll. Uitg.: Bernard & Graefe Verlag, München, 1979. Prijs: DM 75,—.

Omdat de Reichswehr, gebonden aan het verdrag van Versailles, geen zware artillerie in haar bewapening mocht voeren, streefde Duitsland in de jaren '20 ernaar de lichte veldartillerie zover mogelijk naar voren te schuiven en om die reden tevens de terreinvaardigheid van dat wapen te vergroten. Dat streven leidde ertoe dat werd gezocht naar een trekker die even goed bruikbaar zou zijn in het terrein als op de weg. De toenmalige wielvoertuigen hadden die eigenschap niet, ook niet de verbeterde trekker ZW10 die sinds medio 1928 voor de Reichswehr in productie

was bij de locomotiefabriek van Maffei in München. Binnen enkele jaren werd daarom een van een halftrups voorziene versie ontwikkeld; daarmee begaf Maffei zich op het pad van de fabricage van rupsvoertuigen voor militair gebruik dat uiteindelijk zou uitmonden in de productie van de Leopardfamilie.

Deze uiterst belangwekkende ontwikkelingsgeschiedenis wordt op boeiende wijze verhaald door Spielberger, de PR-man van Krauss-Maffei, die internationale vermaardheid geniet als expert op het gebied van de Duitse mechanisering en motorisering. Zijn belangstelling ging reeds in zijn vooroorlogse jeugd jaren uit naar de constructie van tanks en het was niet verwonderlijk dat hij in de Tweede Wereldoorlog opklom tot commandant van een Jagdpanther-eenheid. Toen hij na de oorlog geruime tijd in een commerciële functie in de Verenigde Staten werkzaam was, had hij gelegenheid een grondige studie te maken van de documentatie over de Duitse motorisering die zich in de Amerikaanse archieven bevond; die studie, geschraagd door zijn inmiddels voltooide opleiding tot werktuigbouwkundig ingenieur, vergrootte zijn kennis nog aanzienlijk en stelde hem in staat zijn reeds omvangrijke privéverzameling van informatie en documentatie over de ontwikkelingsgeschiedenis van de tank nog aan te vullen en uit te breiden. Mede gebaseerd daarop publiceerde Spielberger inmiddels niet minder dan 33 boeken over de technische aspecten van de militaire mechanisering en motorisering.

Dit nieuwe werk getuigt dan ook andermaal van Spielbergers volkomen meesterschap over zijn onderwerp. Voor de liefhebber is het een boek om van te genieten; voor de doorsnee geïnteresseerde lezer moet daarbij evenwel worden aangetekend dat het betrekkelijk eenzijdig is doordat het beperkt blijft tot hetgeen zich heeft afgespeeld onder de vlag van de firma Krauss-Maffei. Het wijkt dientengevolge af van de meer omvattende opzet van een boek als „Kampfpanzer Leopard” van Raimund Knecht (*Mil. Spect.* 141(1972) (9)432), waarin door militaire deskundigen ten gerieve van de lezers werd uiteengezet hoe de tactiek van het pantserswapen zich in de loop van de tijd had ontwikkeld.

Het vermelden van die beperking wil evenwel geenszins inhouden dat er zou moeten worden gesproken van een tekortkoming: Spielberger be-

strijkt een — overigens zeer uitgebreid — deel van het gehele vakgebied en heeft daarmee een voortreffelijke bijdrage geleverd tot de documentatie die ter beschikking staat aan iedereen die zich in de onderwerpelijke materie wil verdiepen. Die bestudering vergt stellig het raadplegen van veel vakliteratuur, en in dat proces zal dit boek ontegenzeggelijk niet kunnen worden genegeerd.

De uitvoering is bijzonder aantrekkelijk: 148 tekeningen en foto's verluchten het boek en bovendien zijn tal van gegevens overzichtelijk in tabelvorm bijeengebracht. Een schat aan technische informatie over de ontwikkeling en serieproductie van de Leopards en — ter vergelijking — de M70 vult een niet minder dan 30 bladzijden beslaande tabel achterin het boek, dat ten slotte besluit met een vrijwel volledig literatuuroverzicht van alle artikelen die tot dusverre in de belangrijkste vaktijdschriften zijn verschenen. Dat daarboven acht fraai uitgevoerde kleurenplaten op vouwbladen het geheel completeren vormt wellicht voor liefhebbers een extra stimulans, hoewel die getekende toevoeging aan de toch al uitstekende illustraties eigenlijk overbodig mag heten.

Samenvattend kan worden gezegd dat Spielberger de vakliteratuur opnieuw heeft verrijkt met een gedegen werkstuk dat zeker niet de indruk wekt te zijn bedoeld als een soort sales promotion voor het bedrijf welks produkten worden beschreven; integendeel, de waarde van dit boek berust juist goeddeels op de objectiviteit waarmee de auteur de ontwikkelingen heeft geschetst. Kortom, een boek dat — bij voorkeur gecombineerd met Knechts „Kampfpanzer Leopard” — onmisbaar is voor wie zich een beeld wil vormen van de wordingsgeschiedenis van het Duitse pantserswapen.

W. WALTHUIS

